

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА (WSL), М. ЧЕНСТОХОВА,
ПОЛЬЩА
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА
ДЛУГОША (UJD), М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
УНІВЕРСИТЕТ HUMANITAS, М. СОСНОВЕЦЬ, ПОЛЬЩА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ.
А. С. МАКАРЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ
УКРАЇНКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК ТЕЗ
ХІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»
25-26 квітня 2024 р.

Тернопіль, 2024

УДК 364 (477): 005.745

С 70

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(протокол № 13 від 28 травня 2024 року).*

Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024. 268 с.

С 70

У випуску вміщено матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, проведеної кафедрою соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в м. Тернопіль 25–26 квітня 2024 року.

УДК 364 (477): 005.745

© ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024

Організатори конференції:

кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Партнери конференції:

Вища лінгвістична школа (WSL), м. Ченстохова, Польща; Гуманітарно-природничий університет імені Яна Длугоша (UJD), м. Ченстохова, Польща; Університет Humanitas, м. Сосновець, Польща; Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди; Волинський національний університет імені Лесі Українки; Хмельницький національний університет; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Мукачівський державний університет.

Організаційний комітет:

Сорока О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Калаур С. М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Лещук Г. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

ЗМІСТ

I. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ Error! Bookmark not defined. **10**

Баранюк Василь

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ **10**

Волошенко Марина

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА У МОЛОДІ **13**

Глядик Богдан

ІНТЕГРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ **18**

Іскерський Іван

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ **23**

Калаур Лідія

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ **27**

Калаур Світлана

МЕДІАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ **32**

Кислюк Жанна

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТА ІЗ ЗДОРОВИМ СПОСОБОМ ЖИТТЯ **37**

Кравчина Тетяна

ПСИХОДІАГНОСТИКА РЕФЛЕКСІЇ ЯК МЕТОД ЇЇ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ У ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ **41**

Купенко Олена

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ АКТУАЛЬНІСТЬ І ПРАЦЮВАТИ НА ВИПЕРЕДЖЕННЯ? **46**

Кульчицький Віталій

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ
ВИЩОЇ ОСВІТИ 51

Михайленко Оксана

ДЕОНТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ
ПІДХІД 55

Олійник Галина, Кирилів Андріана

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ ЯК ПРОФЕСІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ 61

Petryshyn Liudmyla, Hnatyshyn Yurii

THE ROLE OF MEDIATION AND THE MEDIATOR IN
CONFLICT RESOLUTION 65

Повідайчик Оксана, Реблян Антоніна, Попик Юрій

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН
68

Романовська Людмила, Новак Микола

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ 73

Степаненко Вікторія, Степаненко В'ячеслав

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ЕРГОТЕРАПЕВТІВ І
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ЗДАТНОСТІ ДО СПІВПРАЦІ У
РОБОТІ З КЛІЄНТАМИ 78

Столярик Ольга

ВІД РОЗУМІННЯ ДО ДІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ ЧЕРЕЗ ТРАВМО-ІНФОРМОВАНУ ПІДГОТОВКУ 81

Чернета Світлана, Батюк Антон

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ 86

Щербина Костянтин

ПРО ДІАГНОСТИКУ ВЗАЄМОДІЙ У СПІЛЬНІЙ РОБОТІ
МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У МОНІТОРИНГОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ PISA 90

**II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З
РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ 94**

Александрович Володимир

ПОТЕНЦІАЛ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ
ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 94

Батарейна Ірина

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ 97

Галянт Андрій, Рідкодубська Ганна

ПРЕВЕНЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ШЛЯХОМ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 102

Ганджа Степан, Кульчицький Тарас

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВПО В
СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 105

Гураль Вікторія

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА РЕЗИДЕНЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ
РЕАБІЛІТАЦІЇ ПИСЬМЕННИКІВ, ЯКІ ВОЮВАЛИ 109

Дуля Аліна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В
УМОВАХ ВІЙНИ 113

Заможна Аліна, Гончаренко Олена

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ 117

Євтух Маргарита, Петришин Людмила

СУТНІСНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ
ДІТЬМИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ 124

Завацька Людмила

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ
У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ 127

Калаур Світлана, Дроник Ольга

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ
МАТЕРЯМИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ
АСПЕКТИ 131

Киричок Алла

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ
ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
136

Конончук Антоніна

ПОСЛУГА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ
ПОХИЛОГО ВІКУ: ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ 141

Костіна Валентина, Силиверст Юлія

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО
ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО
УМОВ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ
ЗАСОБАМИ 147

Кульчицький Тарас, Савка Володимир

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 151

Левченко Євгеній, Гончаренко Олена

ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ МАЮТЬ
СТАТУС УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 156

Лехолетова Марина

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЗАХИСТІ ПРАВ
ДИТИНИ 160

Лещук Галина, Довганюк Ольга

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ В СВІТІ 163

Лещук Галина, Романів Марія

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ПІДХІД У РОБОТІ З
ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ 166

Лещук Галина, Юзва Любов

СОЦІАЛЬНА ІЗОЛЯЦІЯ ТА ДИСТАНЦЮВАННЯ ЯК
СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА
170

Максимишин Марія, Турчин-Кукаріна Ірина

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З
БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ 174

Матяш Діана, Гончаренко Олена

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ДОЗВІЛЛЯ	ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧОГО	177
<i>Муляр Вадим, Бриндіков Юрій</i>		
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО АСОЦІАЛЬНИХ ПОВЕДІНКОВИХ ВИЯВІВ		182
<i>Окаєвич Анастасія</i>		
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ВЕТЕРАНАМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ		185
<i>Олексюк Наталія</i>		
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНІ		189
<i>Олійник Галина, Коротнюк Світлана</i>		
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ		194
<i>Олійник Галина, Масловська Ольга</i>		
СУЧАСНИЙ СТАН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ, ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ		200
<i>Олійник Галина, Мишкун Діана</i>		
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ		204
<i>Олійник Катерина</i>		
НАРАТИВНА ТЕРАПІЯ ДЛЯ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ		209
<i>Петрочко Жанна, Бачуріна Олена</i>		
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇХНІМ БАТЬКІВ У ЦЕНТРАХ РОЗВИТКУ ДИТИНИ		214
<i>Плітін Дмитро, Олексюк Наталія</i>		
ФОРМИ ТА МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ		219
<i>Попович Анна</i>		
ТАРГЕТОВАНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ		223
<i>Самолук Інна</i>		
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ		226

<i>Soroka Olha, Ding Ming</i>	SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE PHENOMENON OF STRESS RESISTANCE	230
<i>Суровцева Ірина</i>	ДІЯЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ГУМАНІТАРНИХ МІСІЙ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ РИЗИКІВ	233
<i>Тесля Уляна, Олійник Галина</i>	СУТНІСТЬ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ ЯК ОЗНАКИ ВРАЗЛИВОСТІ	237
<i>Філатова Ірина, Парфанович Іванна</i>	СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ	241
<i>Фундига Михайло, Олійник Катерина</i>	ПРИКЛАДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ТА УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	247
<i>Чернета Світлана</i>	ПАТРОНАТ НАД ДІТЬМИ ЯК КОМПЛЕКСНА СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	250
<i>Шаповал Олена</i>	ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	253
<i>Ярошенко Алла, Семигіна Тетяна</i>	ІНСТРУМЕНТ САМООЦІНЮВАННЯ ДЛЯ РОБОТИ З ЧОЛОВІКАМИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	257
<i>Ящищак Ірина, Олексюк Наталія</i>	СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ США	262

СЕКЦІЯ 1
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ
СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Василь Баранюк
аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

Науковий керівник: Ольга Сорока
професор, доктор педагогічних наук,
завідувачка кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ
У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Автор піднімає питання щодо розкриття теоретико-методологічних засад використання засобів театральної педагогіки у процесі підготовки майбутніх акторів у закладах фахової передвищої освіти. Увагу зосереджено на визначенні можливостей театральної педагогіки для формування готовності майбутніх акторів до професійної діяльності.

***Ключові слова:** театральна педагогіка, майбутні актори, заклади фахової передвищої освіти.*

Підготовка кадрів для соціокультурної сфери в сучасних умовах має якісно новий зміст. Триває процес реформування, запроваджується багатоступенева підготовка фахівців мистецького профілю, відкриваються нові типи освітніх закладів. У зв'язку з цим виникає багато питань, пов'язаних із особливостями професійної підготовки майбутніх акторів. Безумовно, пошук шляхів, що забезпечують оптимізацію освітнього процесу підготовки майбутніх акторів, яка здійснюється у закладах фахової передвищої освіти, заслуговує на увагу.

При цьому основними джерелами набуття професіоналізму у стінах коледжу мистецтв є життєвий досвід, мистецтво, загальна ерудиція та спеціальні творчі форми й методи, засоби театральної педагогіки.

Театральна діяльність в силу своїх специфічних особливостей є ефективним засобом розвитку особистості майбутнього актора. Її потужний розвивальний потенціал обумовлений тим, що вона гуманістична за своїми цілями й змістом. Окрім цього, вона сприяє актуалізації процесів чуттєвого пізнання, зумовлює прийняття вищих цінностей та мотивації особистості у вигляді вищих переживань; дозволяє вирішувати протиріччя між «Я-реальним» і «Я-ідеальним», суттєво впливаючи на зміни «Я-концепції»; активізує творчий потенціал майбутніх акторів.

Ми переконані, що використання засобів театральної педагогіки у системі професійної підготовки акторів відкриває нові перспективи для оптимізації та вдосконалення викладання в закладах вищої освіти, закладах фахової передвищої освіти, закладах післядипломної освіти для оволодіння процесом художньої творчості, майстерністю міжособистісної взаємодії, розвитку внутрішнього потенціалу особистості майбутнього актора в цілому, підвищення його готовності до професійної діяльності.

У сучасних умовах розвитку системи мистецької освіти різні види її підготовки набувають статусу значущого соціально-педагогічного фактору, що сприяють формуванню творчих здібностей, естетичної культури, професійно-значущих особистісних якостей студентів. Як цілісна педагогічна система, мистецька освіта є сукупністю форм, методів, засобів формування компетентності в різних напрямках творчої активності у сфері мистецтва.

Перспективним напрямом педагогіки мистецтва та одним із значних напрямів художньої освіти вважаємо розвиток театральної педагогіки у закладах фахової перед вищої освіти. Як невід'ємний компонент соціокультурного життя суспільства та об'єктивне історико-культурне явище, педагогіка мистецтва традиційно є доволі популярним видом художньої активності, охоплює різновікову аудиторію, характеризується масовістю, різноманітністю форм організації та жанрових особливостей.

Театральна педагогіка стикається зі світом арт-терапевтичних практик, психодрамою, плейбек театром, казкотерапією, психоелевацією та іншими мистецькими практиками. Загалом театральна педагогіка спирається на досвід особистості, техніки повторного проживання, досвід гри та імпровізації, досвід символізації прожитих подій. У свою чергу, «театральна освіта» передбачає не лише підготовку фахівців особливого мистецького напрямку для професійного театру, а й навчання хореографії у системі загальноосвітніх та мистецьких закладів [1].

Специфічною рисою феномену «театральна педагогіка» є те, що від фахівця мистецького напрямку потрібні як знання і компетенції, так і вміння створити зі свого тіла професійний інструмент, працездатність якого має підтримуватися протягом щонайменше двох десятиліть років. Тілесна сутність артиста, як система у театрі, є підсистемною, яка разом з іншою, духовно-моральною підсистемою, утворює повноцінну цілісну систему. Багато в чому театральна освіта в силу свого характеру потребує професійного навчання та виховання у майбутнього актора різноманітних нетипових і типових здібностей.

Для актора головною умовою для розкриття здібностей та можливостей є публічність. Заразливість, чарівність, переконливість – це ті якості, без яких не може обійтися справжній актор. Серед професійно-орієнтованих рис актора можна виділити взаємодію найрізноманітніших індивідуальностей, колективність творчої діяльності, регламентованість у часі, узгодженість переживань почуттів актора й глядача.

Підтримуємо Н. Середу в тому, що спілкування актора з аудиторією здебільшого тяжіє до монологу (передбачається лише внутрішній діалог) [2]. Імпровізація актора припустима в момент підготовки спектаклю та малою мірою під час нього. Гарні актори під час гри на сцені «забувають» про глядача, зосереджуються на спілкуванні з партнером по сцені. Актору завжди допомагають драматург, режисер, гример, суфлер тощо. Театральні засоби впливу складні: сцена, світло, декорації, голоси за сценою. У

спектаклі вони «диктують» акторові перебіг подій, складають з ним ансамбль. Актори колективно відповідають за результати своєї діяльності (провал чи триумф спектаклю).

Слід зазначити, що театральна педагогіка більше орієнтована на входження підростаючого покоління у світ культури, що є важливим у процесі професійної підготовки майбутніх акторів у закладах фахової передвищої освіти.

Застосування засобів театральної педагогіки у формуванні готовності майбутніх акторів до професійної діяльності та розвитку їхніх професійних якостей розглядається нами як реалізація комплексу методичних прийомів, спрямованих на акторську участь у сценічній дії та занурення у художній образ художніх творів.

Список використаних джерел

1. Атрощенко Т., Йокоб А. Потенціал театральної педагогіки у формуванні професійного іміджу у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 4. С. 521–529.
2. Серета Н. В. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності. 2011. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/5b1c0fba-0da5-4382-ae0-ed41bd8e6ace/content>

Марина Волошенко

*доктор педагогічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «одеська політехніка»,
м. Одеса*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА У МОЛОДІ

У статті наводяться результати дисертаційного дослідження з підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді. Обґрунтовано і розроблено педагогічну систему професійної підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування у молоді усвідомленого батьківства, яка передбачає ієрархію взаємопов'язаних і

взаємозумовлених структурних складників. Аналіз та інтерпретація емпіричних даних, їхня кількісна та якісна обробка, засвідчили педагогічну доцільність розробленої та експериментально перевіреної системи й підтвердили доцільність впроваджених в освітній процес педагогічних умов.

Ключові слова: *майбутні фахівці з соціономічних спеціальностей, професійна підготовка, усвідомлене батьківство, молодь.*

Серед актуальних проблем навчання здобувачів вищої освіти, які готуються до роботи в соціономічній сфері, особливе місце посідає питання координації ресурсів та зусиль усіх інституцій, що дає можливість здійснювати якісний педагогічний вплив на професійну підготовку. Враховуючи те, що саме сім'я дитини, її батьки виступають первинними агентами соціалізації особистості, то до надзвичайно важливих завдань майбутніх фахівців, що працюватимуть в соціономічній сфері, належить підготувати молодь до усвідомлення батьківства. Однак, ще й нині спостерігається відсутність системного підходу до організації дисциплінарного освітнього простору професійної підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей, щодо формування практичних умінь і навичок надавати послуги клієнтам у питаннях формування усвідомленого батьківства.

У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці та впровадженні в освітній процес ЗВО системних заходів, спрямованих на відродження цінності батьківства, формування позитивної мотивації у молоді до оволодіння ролями батьків та закладання основ свідомого батьківства.

Професійна підготовка майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей повинна носити комплексний характер, орієнтуватися на багатопрофільні завдання та функції фахівців; її ключовою складовою має бути практично-орієнтоване професійне навчання; головний акцент має бути зроблений на ґрунтовне оволодіння професійними знаннями та цілеспрямоване формування особистісних рис характеру, таких як емпатійність, комунікабельність, критичність мислення, порядність,

терпимість до невизначеності, особиста відповідальність, гуманістична спрямованість, емоційна стійкість. Професійна підготовка має бути системною, забезпечуватися єдністю циклу професійно-орієнтованої підготовки і специфікою варіативної частини.

Аналізуючи психолого-педагогічне підґрунтя феномену «усвідомлене батьківство», розглядаємо його як форму батьківства, яка ґрунтується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей».

З'ясовано, що готовність – складне психологічне та особистісне утворення, що охоплює систему інтегративних якостей, знань та умінь, які забезпечують успішну реалізацію майбутньої професійної діяльності; вона є результатом професійної підготовки, їх особистісного становлення й саморозвитку, мотивації та налаштованості на професійну діяльність та виступає передумовою ефективності такої діяльності. На основі узагальнення наукових підходів встановлено, що готовність майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді є інтегральною характеристикою особистості, яка детермінує здатність до здійснення діяльності, спрямованої на формування усвідомленого батьківства та навичок збереження і зміцнення власного здоров'я у молоді, яка виявляється у єдності мотиваційної, когнітивної та діяльнісної площини.

У процесі дослідження розроблено авторську концепцію професійної підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді на засадах безперервності. Ґрунтовне та професійно орієнтоване ознайомлення майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей з усвідомленим батьківством дозволить підвищити якість майбутньої професійної діяльності й сформувати у них готовність до формування усвідомленого батьківства у молоді як елемента загальної готовності до професійної діяльності. Розроблена концепція

охоплює мету, завдання, характеристики, результат, а також включає три концепти теоретичний (передбачає визначення сутності та уточнення вихідних положень, наукових підходів та методологічних принципів, що детермінують процес формування готовності, розробку педагогічної системи й проєктування структурно-функціональної моделі, визначення й обґрунтування педагогічних умов), методологічний (передбачає реалізацію на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому та технологічному рівнях). Так, практичний концепт передбачає вдосконалення практичної підготовки, організацію самостійної та індивідуальної роботи на основі введення практично орієнтованих методів та засобів. Концепція базується на ідеї безперервності, головний результат – забезпечення високого та достатнього рівня сформованості усіх показників готовності до формування усвідомленого батьківства у молоді в переважній більшості студентів.

Також охарактеризовано педагогічну систему професійної підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді. До найістотніших ознак якої віднесено: по-перше, вона служить підставою для теоретичного осмислення й побудови діяльності; по-друге, охоплює певну сукупність взаємозв'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для педагогічного впливу на формування особи із відповідними якостями; по-третє, забезпечує виконання ціннісно-сміслових, нормативних, технологічних і процесуально-результативних функцій діяльності; по-четверте, сприяє досягненню поставлених цілей у розвитку майбутніх фахівців.

У процесі дослідження було визначено, що вагомими складовими елементами авторської системи є педагогічні умови, які розуміємо як спеціально створений комплекс зовнішніх обставин, факторів, які забезпечують успішність процесу підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді. У дослідженні визначено та обґрунтовано конкретний спектр із

трьох педагогічних умов, а саме: 1) стимулювання мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді; 2) упровадження у професійну підготовку ситуаційного та тренінгового навчання задля забезпечення готовності майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування усвідомленого батьківства у молоді; 3) надання особистісно зорієнтованої педагогічної підтримки студентам у здійсненні ними самовдосконалення в означеному напрямі. Кожна педагогічна умова є підґрунтям для наступної, що і характеризує їх взаємозв'язок.

Нами було організовано освітній процес, спрямований на розширення змісту професійної підготовки шляхом практичної реалізації авторської системи та впровадження практично орієнтованих методів (рольові і ділові ігри, метод «снігова куля», моделювання, розігрування ситуацій, мозкового штурму, навчання в команді, експрес-анкет, портфоліо, робота з випадком, розв'язання соціально-педагогічних ситуацій, консультативні зустрічі) та засобів (карта знань, кейси, мультимедійні презентації, мультимедійні технології, skype, zoom, meet, відеочати комп'ютерні й аудіовізуальні). Це дало змогу у студентів суттєво підвищити рівень внутрішньої мотивації, поглибити теоретичні знання, удосконалити практичні уміння, здійснити сенсифікацію практичних навичок, розширити спектр професійних якостей та рис.

З метою доведення достовірності отриманих результатів дослідно-експериментальної роботи щодо ефективності сформованості професійної готовності в майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування у молоді усвідомленого батьківства використано методи математичної статистики, поширені в професійній педагогіці, зокрема критерій узгодженості Пірсона. Відмінності в розподілах майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей КГ та ЕГ відповідно за рівнями сформованості професійної готовності до формування у молоді

усвідомленого батьківства наприкінці формувального етапу експерименту є статистично достовірними. Отримані результати доводять педагогічну доцільність розробленої та експериментально перевіреної педагогічної системи професійної підготовки майбутніх фахівців з соціономічних спеціальностей до формування у молоді усвідомленого батьківства й підтверджують доцільність впроваджених в освітній процес педагогічних умов у рамках професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Волошенко М. О. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до формування усвідомленого батьківства у молоді: теоретичний і методичний контекст: моногр. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2022. 452 с.

2. Волошенко М. О. Методичні і практичні основи підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до формування у молоді усвідомленого батьківства: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Вектор, 2023. 108 с.

Богдан Глядик

*аспірант, спеціальність 231 Соціальна робота
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Науковий керівник: Людмила Петришин

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного
Університету імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ІНТЕГРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Аналізується питання щодо доцільності інтегрування інформаційно-комунікативних технологій в процес формування соціокомунікативної компетентності. У дослідженні визначається поняття соціокомунікативної компетентності в соціальній сфері. Надаються приклади ефективного використання ІКТ у процесі

формування соціокомунікативної компетентності фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: *соціокомунікативна компетентність, інформаційно-комунікативні технології, онлайн-співпраця, цифрова грамотність, фахівці соціальної сфери.*

Інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) відіграють суттєву роль у сучасному суспільстві, зокрема й в процесі формування соціокомунікативної компетентності. Вони стали необхідним інструментом для ефективної комунікації, збору та обробки великого обсягу інформації, сприяючи швидкому обміну даними та підвищенню рівня знань. Використання цих технологій не лише сприяє розширенню можливостей навчання та розвитку, поглибленню знань та навичок у сфері комунікації, але й розвиває критичне мислення, творчий підхід до вирішення проблем і ефективність роботи в різних сферах діяльності, сприяючи інноваціям, співпраці та взаєморозумінню. Безсумнівно, інформаційно-комунікативні технології допомагають у вдосконаленні навчального процесу, розвитку нових методів навчання та цифрової грамотності. Саме тому питання інтегрування ІКТ в процес формування соціокомунікативної компетентності є досить релевантним у наш час, що й обумовлює актуальність обраної нами теми дослідження.

Ідея необхідного інтегрування інформаційно-комунікативних технологій в процес формування соціокомунікативної компетентності розкривається в працях О. Плужник (2022), С. Качмарчик (2017), О. Кравець та Н. Самборської (2019), Л. Дітковської (2013).

Перш ніж розглядати питання інтеграції ІКТ в освітній процес потрібно проаналізувати трактування поняття соціокомунікативної компетентності у науковій літературі. Деякі науковці розглядають соціокомунікативну компетентність як вміння фахівця ефективно спілкуватися та взаємодіяти з клієнтами в різноманітних соціальних ситуаціях для досягнення професійних потреб, цілей та завдань. Дослідники вважають, що володіння зазначеною вище компетентністю вимагає від спеціалістів вміння чітко виражати свої думки, розпізнавати

різноманітні сигнали (вербальні та невербальні), взаємодіяти з клієнтами відповідно до їхніх запитів, потреб і очікувань в межах толерантних правил поведінки та етикету, адаптуватися до ситуацій, вирішувати конфліктні питання, вести комунікацію з колегами тощо [2, с.271; 4, с.75; 5, с.250].

Проаналізувавши низку наукових досліджень з означеного питання, ми можемо стверджувати, що в інформаційному суспільстві соціальна сфера вимагає володіння навичками та знаннями швидкого пошуку, обробки, представлення та передачі даних за допомогою комп'ютерних мереж. На думку Л. Дітковської, підвищення рівня інформаційної грамотності, забезпечення доступу до інформаційно-комунікативних технологій, усвідомлення можливості використання цих технологій сприяють процесу інформатизації соціальної сфери. Зазначені вище технології можна використовувати для ведення документації, виконання різноманітних завдань, підтримки та консультації клієнтів фахівцями соціальної сфери [1, с.79].

Зокрема, компетентність соціального працівника у використанні інформаційно-комунікативних технологій варто розуміти як вміння спеціаліста застосовувати ці технології (програми, електронні таблиці, мережі, бази даних тощо) для вирішення професійних завдань [4, с.148].

Нижче наводимо кілька способів, якими інформаційно-комунікаційні технології сприяють розвитку соціально-комунікативної компетентності [1, с.80-81; 3, с.110-115; 4, с.148-150; 5, с.275-278]:

1. *Цифрова грамотність та доступ до інформації*. Комунікаційні технології надають майбутнім фахівцям доступ до величезних обсягів інформації, сприяючи розвитку цифрової грамотності. Навчання орієнтуватися в онлайн-ресурсах дозволяє їм залишатися в курсі соціальних проблем, результатів досліджень і розвитку практики в цій галузі.

2. *Онлайн-співпраця та мобільний зв'язок.* Соціальні платформи, професійні мережі та інструменти для співпраці дозволяють майбутнім фахівцям спілкуватися з однолітками, професіоналами та експертами з різних професій, а також віддалено співпрацювати з клієнтами. Онлайн-співпраця покращує їх здатність ефективно працювати в мультидисциплінарних командах, сприяючи більш широкому розумінню суспільних проблем. Мобільні технології дозволяють фахівцям залишатися на зв'язку, а мобільні додатки та інструменти можуть підвищити ефективність і швидкість реагування в динамічних соціальних середовищах.

3. *Віртуальні навчальні середовища, професійний розвиток:* Віртуальні навчальні середовища сприяють гнучкому та доступному навчанню. Комунікаційні технології пропонують безліч онлайн-ресурсів для професійного розвитку. Майбутні спеціалісти можуть відвідувати вебінари, онлайн-практикуми та віртуальні конференції, щоб бути в курсі галузевих тенденцій, кращих практик та нових досліджень у соціальній сфері. Майбутні спеціалісти можуть залучатися до інтерактивних онлайн-платформ для розвитку своєї соціокомунікативної компетентності, беручи участь у дискусіях, групових проєктах та спільній діяльності.

4. *Симуляція та рольова гра.* Технології дозволяють створювати віртуальні симуляції та сценарії рольових ігор. Майбутні спеціалісти можуть практикувати та вдосконалювати свої навички спілкування в реалістичному цифровому середовищі, готуючись до соціальних контекстів, з якими вони можуть зіткнутися у своїй професійній діяльності.

5. *Підвищення конкурентоспроможності.* Інтеграція технологій дозволяє фахівцям бути більш пристосованими до сучасного цифрового середовища і підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці та в соціальних взаємодіях.

6. *Залучення соціальних медіа.* Соціальні медіа-платформи надають майбутнім фахівцям простір для участі в публічному дискурсі, обміну думками та спілкування з спільнотами. Розуміння етичного використання соціальних медіа сприяє розвитку професійної присутності в Інтернеті та ефективного спілкування в цифровій сфері.

7. *Міжкультурна комунікація.* Віртуальні комунікаційні технології полегшують взаємодію з людьми з різного культурного середовища. Майбутні спеціалісти можуть брати участь у міжкультурній комунікації, розширюючи свою культурну компетенцію та готуючись до різноманітних соціальних контекстів.

Впровадження комунікаційних технологій у освіту та підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери дозволяє отримати більш динамічний, інтерактивний та зв'язаний досвід навчання. Це готує їх орієнтуватися в мінливому ландшафті комунікації в епоху цифрових технологій, одночасно розвиваючи соціально-комунікативну компетентність, необхідну для ефективною та етичною практики.

Перспективами подальших розвідок дослідження проблеми формування соціокомунікативної компетентності є визначення основних етичних та моральних принципів онлайн-спілкування в соціальній сфері.

Список використаних джерел

1. Дітковська Л. А. Інформаційно-комунікаційні технології у фаховій підготовці соціальних працівників. *Зб. наук. праць Хмельницького ін-ту соц. технол. ун-ту «Україна»*. Хмельницький : ХІСТ, 2013. № 7. С. 78–81.

2. Стьопкіна А.С., Трубник І.В. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1 (100). С. 248.

3. Качмарик С. Г. Використання інтерактивних технологій у формуванні соціально-комунікативної компетентності студентів-менеджерів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2017, (259). С. 110-115.

4. Киричук В. О. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.

4. Кравець О., Самборська Н. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей на заняттях з англійської мови засобами інформаційно-комунікативних технологій. *Нові технології навчання*: зб. наук. пр. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2019. Вип. 92. С. 148-150.

5. Плужник О. Формування соціо-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційної освіти. *Society Document Communication*, 2022. № 14. С. 271-278.

Іван Іскерський,
кандидат технічних наук,
викладач кафедри машинознавства і транспорту,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Автор піднімає питання щодо особливостей формування професійної спрямованості у підготовці майбутніх фахівців соціономічного профілю. Особлива увага зосереджена на визначенні потенціалу самостійної роботи в ЗВО. Пропонується вивчення навчальної дисципліни «Тайм менеджмент» або проходження тренінгової програми «Тайм менеджмент для студентів».

Ключові слова: професійна підготовка, фахівці соціономічних професій, професійна спрямованість, тайм менеджмент.

Проблема успішної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю до професійної діяльності займає сьогодні чільне місце у психолого-педагогічній науці, ефективність вирішення якої залежить від скоординованих дій професорсько-викладацького складу та доцільності самої підготовки таких фахівців. При цьому якість їхньої підготовки залежить від орієнтації студентів на майбутню професію та від наближення їх до сучасних вимог професійної діяльності.

Зміст сучасної освіти передбачає рівень предметної і соціальної компетентностей майбутнього фахівця соціономічних професій, а саме його здатність до виконання професійної діяльності, рівень розвитку особистості, який є результатом виконаної студентом діяльності та

залежить від індивідуальних особливостей і особистісної активності. Тому зміст освітнього процесу має реалізовуватися через такі навчальні форми, які дають змогу здійснювати перехід від навчальної інформації до реальної професійної діяльності. Перехід від навчальної до професійної діяльності забезпечується поступовою трансформацією мотивів – від навчальних до професійних.

Аналіз наукових досліджень [1; 4] дає можливість стверджувати, що важливим фактором підвищення ефективності є саме пізнавальний інтерес, який може бути узгоджений з іншими інтересами студента, пов'язаними з його бажанням стати дипломованим висококваліфікованим фахівцем. Студент є суб'єктом пізнавального процесу, якого ніхто не може змусити вчитися. Натомість його необхідно захопити, зацікавити, створити умови раціонально організувати пізнавальну роботу.

Формування пізнавального інтересу здійснюється поетапно – від нижчого рівня до вищого, від цікавості – до епізодичного інтересу і до стійкого пізнавального інтересу.

Останнім часом у ЗВО відчутною є тенденція до скорочення аудиторних занять професійно орієнтованих дисциплін. При цьому більше годин приділяється самостійній роботі над матеріалом, який вивчається. Структура професійної спрямованості особистості представляє комплекс потреб, інтересів, мотивів, певних умінь і навичок, що сприяють набуттю в майбутніх фахівців соціономічних професій самостійного бажання та спроб до постійного вдосконалення знань і професійного зростання. У професійній спрямованості особистості немає вроджених задатків, вона виникає спонтанно і формується у діяльності під впливом соціально-економічних, психологічних і педагогічних чинників. Тому процес навчання, спрямований на управління навчально-пізнавальної діяльності студентів, є основою виховання й розвитку їхньої професійної спрямованості.

Зміст навчання акумулює в собі деякі конкретні можливості для розвитку професійної спрямованості, які викликають у студентів враження, емоції, що сприяють взаємодії нової інформації, нових знань із наявними і життєвим досвідом студента. Крім того, зміст навчання має потужні можливості для розвитку інтересу до майбутньої професії. Психолого-педагогічна сторона професійної спрямованості покликана формувати особистість студента, а кожна навчальна дисципліна має свої можливості для роботи у цьому напрямі.

На початковому етапі навчання першокурсникам не вистачає умінь і навичок, які необхідні для успішного опанування навчальних дисциплін. Тому слід оптимізувати освітній процес на основі особистісно орієнтованої моделі педагогічної взаємодії, створюючи такі організаційно-педагогічні умови, що супроводжують студентів у рамках взаємоповаги автономії кожного суб'єкта спілкування, становлячи єдиний психологічний простір для успішного досягнення результату навчання. Саме тому необхідно озброїти першокурсників раціональними прийомами розумової і навчальної діяльності, необхідної для їх успішного навчання в ЗВО та ефективної організації самостійної роботи, де самостійність передбачає оволодіння вміннями й навичками як складовими змісту освіти та логічної роботи за запропонованими навчальними матеріалами разом із мотиваційною установкою.

Самостійну роботу можна визначити як таку, в результаті якої студенти, проявляючи активність і самостійність, прагнуть досягти поставленої викладачем мети [2]. Слід враховувати, що самостійна робота здійснюється у спеціально відведений для цього час за безпосереднього чи опосередкованого керівництва викладача, але без його безпосередньої участі, та завершується певними результатами, що підлягають самоконтролю та/або контролю. Успішному вирішенню проблеми високоякісної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій покликана сприяти досконала організація самостійної роботи та її

контроль, найшвидша адаптація першокурсників до навчання у ЗВО, створення сприятливих умов гармонійного розвитку особистості; успішне навчання студентів, залучення їх до науково-дослідної роботи та формування потреб у якісному навчанні й саморозвитку.

На переконання дослідників [3], серед труднощів адаптації до навчання у ЗВО більшість студентів ставлять на перше місце саме ті, що зумовлені розвитком у них ще зі школи раціональних прийомів розумової і навчальної діяльності, яка потрібна для успішного навчання у вищій школі, організації їхньої самостійної роботи. Адже багато хто з них не вміє раціонально планувати та використовувати навчальний та вільний час, систематично працювати, у студентів немає потягу до самоосвіти й саморозвитку, що є першочерговими вміннями й навичками у тайм менеджменті. Крім того, студенти не завжди можуть виділити головне у навчальному матеріалі, осмислити його, критично сприйняти та узагальнити, проаналізувати та порівняти інформацію, зробити висновки, зафіксувати прочитане у вигляді тез або конспекту.

Ми переконані, що для ефективного здійснення професійної діяльності у майбутніх фахівців соціономічних професій необхідно сформувати протягом першого курсу такі вміння як-от, грамотно планувати та правильно розподіляти час, ставити цілі та досягати їх, виділяти пріоритети, дотримуватися дедлайнів тощо. погоджуємося із О. Сорокою в тому, що названі вміння можна сформувати при вивченні навчальної дисципліни «Тайм менеджмент» чи в процесі проходження тренінгової програми «Тайм менеджмент для студентів» [5]. Формування професійної спрямованості, розвиток умінь і навичок самостійної роботи у студентів протікає ефективніше при детальному вивченні психологічних особливостей адаптації та професійної мотивації майбутніх фахівців соціономічного профілю, постійному дотриманні принципу єднання теорії з практикою з огляду на індивідуальні особливості кожного з них.

Список використаних джерел

1. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. *Наукові записки НаУКМА*. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2014. Т. 162. С. 32–38.
2. Воєвідко Л. М. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Збірник наукових праць «*Педагогічна освіта : теорія і практика*». Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 21. Ч. 2. С. 25–31.
3. Левківська Г. П., Сорочинська В. С., Штифурак В. С. Адаптація першокурсників в умовах вищого навчального закладу освіти : навч. посіб. К., 2001. 128 с.
4. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів : монографія. 2-ге вид., доп. Харків : Харк. держ. пед. ун. ім. Г. С. Сковороди : О.В.С., 2000. 164 с.
5. Сорока О. В. Тайм-менеджмент як фактор професійного успіху фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення : європейський та національний вимір : програма I Міжнародної науково-практичної конференції / упорядн. Чернета С. Ю., Дурманенко Є. А., Гунько С. О. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2021. 40 с. С. 142–146.*

Лідія Калаур

*магістрантка спеціальності 231 Соціальна робота
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розглянуті питання іміджу. Авторка піднімає питання доцільності формування професійного іміджу у майбутніх соціальних працівників під час навчання у закладах вищої освіти. Розкрито особливості іміджу фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: *імідж, особливості іміджу, майбутні соціальні працівники, іміджування.*

Вивчення наукової літератури (Н. Барна [2], Р. Кравець [5], О. Митцева [7], Ю. Палеха [9], І. Трубник [11]), яка присвячена висвітленню «іміджу» та «професійного іміджу» як наукових дефініцій показало, що це питання доволі складне та неоднозначно розглядається фахівцями різних напрямків. Загалом, автори розглядають імідж як найефективніший, лише у тому разі, якщо він цілеспрямовано

сформований і послідовно реалізується у професійній діяльності. Виходимо з тих міркувань, що «імідж» доцільно розглядати як реальний чи вигаданий образ, який особистість формує для того щоб здійснювати емоційний вплив та створювати бажане враження про себе. Тоді як «професійний імідж» трактуємо як певний символічний образ професії, що охоплює конкретні особистісні якості та риси, він базується на вагомих професійних цінностях.

Сучасні наукові дослідження [6; 8] з проблеми іміджу характеризують такі його особливості:

– комплексність (імідж вивчається різними фахівцями (політологами, психологами, педагогами, соціологами, філологами, мистецтвознавцями), що доводить існування тісних міждисциплінарних зв'язків. Дані міждисциплінарні зв'язки призвели до виокремлення нової дисципліни «іміджеологія», яка відстоює своє право на наукове існування);

– чітка психологічна змістова концепція та спрямованість, яка передбачає, що сприйняття іміджу, що базується на формуванні конкретних психологічних установок щодо створення привабливого іміджу майбутнього фахівця як успішного професіонала).

– відсутність чіткого критеріального апарату для оцінки ефективності сформованості іміджу.

У нашому баченні, професійний імідж майбутнього соціального працівника це ментальна конструкція, яка базується на зовнішній харизмі, охоплює конкретні систему почуттів. Головне призначення професійного іміджу – здійснення емоційного впливу на клієнтів соціальної сфери та співробітників для забезпечення якісного та ефективного виконання усього спектру професійних обов'язків. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених технологіям створення ефективного професійного іміджу, слід підкреслити, що переважна більшість їх відноситься до проблем формування іміджу педагогів, або політичних діячів.

Наголосимо на тому, що для майбутнього фахівця, що прийде на роботу в соціальну сферу, професійний імідж відіграє принципово важливу роль, тому його доцільно оцінювати за конкретними об'єктивними критеріями. Науковці, які займалися дослідженням методичних та практичних аспектів іміджування для фахівців соціальної сфери (соціальних працівників, соціальних педагогів та практичних психологів), наголошують на існуванні реальної потреби в оцінці стану сформованості професійного іміджу. Так, на основі узагальнення наукових публікацій К. Атаманської [1], Л. Волошко [3] та О. Затворнюк [4], було з'ясовано, що для реальної оцінки стану сформованості професійного іміджу в іміджеології використовуються такі групи критеріїв, як-от:

- самовідчуття самого фахівця (тобто, вдалим вважається той професійний імідж, який викликає у самого клієнта очікуваний спектр позитивних відчуттів (задоволення, позитивні емоції, краса));

- поява очікуваних (запланованих) оцінок з боку оточуючих, причому ці оцінки не обов'язково мають бути позитивними (якщо планувалося викликати заздрість, то поява заздрощів і є критерієм запланованого результату під час іміджування);

- практичне досягнення очікуваної інтеракції, за суб'єктивної впевненості, що вона досягається за допомогою іміджу (досягнення поставленої мети – наприклад, бути прийнятим на роботу, перемогти у конкурсі).

Проведений аналіз публікацій [10; 12] щодо питань формування професійного іміджу у майбутніх соціальних працівників дозволяє зробити певні узагальнення. Зокрема, професійний імідж фахівця соціальної сфери є складним багатофакторним феноменом і при його формуванні повинні братися до уваги такі фактори, як: спадкова структура, освіта, професія, соціальне становище і статус, загальна культура особистості, характер, стиль поведінки. З огляду на те, що створення та корекція професійного іміджу відбувається на основі орієнтації на певну професійну аудиторію,

то суб'єкти іміджування повинні вміти уявити собі як його будуть сприймати інші, а також необхідно навчитися прогнозувати ставлення до себе на основі індивідуального іміджу. Наш власний досвід показує, що разом із вимогами до діяльності соціального працівника, історично змінювалися вимоги до його зовнішнього вигляду, а відповідно еволюційно видозмінювався його професійний імідж: від харизматичного образу (жерці, священики, ченці) до сучасного реального образу соціального працівника, що гармонійно поєднує у своєму професійному іміджі візуальні, поведінкові характеристики, особистісні та професійні риси і якості.

Узагальнення інформації [2; 7; 9; 10; 12] дозволило нам виділити деякі загальні положення щодо процедури іміджування іміджу, а саме:

- імідж – образ, що створений у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- імідж реалізується у професійній діяльності та міжособистісному спілкуванні;
- імідж впливає на людей, що його сприймають, і регулює їх поведінку;
- імідж соціального працівника перебуває у постійній взаємодії із середовищем (природним, культурним, соціальним);
- імідж неоднорідний, він складається з відносно статичного ядра та мобільного, рухомого шару, що перебуває у безпосередній залежності від конкретних зовнішніх та внутрішніх умов, які існують у соціальній сфері;
- імідж неможливо сформувати раз і назавжди, тому що він залежить від багатьох чинників (індивідуальних, особистісних та середовищних), які можуть змінюватися.

У підсумку констатуємо, що імідж – це цілеспрямовано сформований, емоційно забарвлений образ, що має характер стереотипу. На основі професійного іміджу особистість за допомогою асоціацій наділяє об'єкт додатковими цінностями (соціальними, психологічними,

естетичними), які необов'язково мають підстави в реальних властивостях, але володіють соціальною значущістю для тих, хто його сприймає.

Подальші наші публікації будуть присвячені висвітленню практичних механізмів іміджування для створення привабливого професійного іміджу у майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Атаманська К. І. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми. 2014. Вип. 4 (38). С. 196–202.
2. Барна Н. В., Уланова С. І. Естетика іміджмейкінгу : монографія. К. : Слово, 2012. 170 с.
3. Волошко Л. Особистісно-професійний імідж майбутніх фахівців соціономічної сфери як наукова категорія професійної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2016. №1 (132). С. 103–108.
4. Затворнюк О. М. Формування та розвиток професійного іміджу майбутніх психологів. *Освіта та розвиток обдарованості особистості*. 2014. № 9–10 (28–29). С. 41–44.
5. Кравець Р. Е. Концептуальний простір поняття «професійний імідж» у наукових психолого-педагогічних дослідженнях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 65, Т. 2. С. 53–57.
6. Лагода О. М., Стеценко К. М. Імідж як стилістична характеристика особистості. *Вісник ХДАДМ*. 2007. №2. С. 82–89.
7. Митцева О. С. Професійний імідж сучасного фахівця: соціально-педагогічний аспект. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць*. 2017. Миколаїв. Випуск 4 (59). С. 346–350.
8. Ніколаеску І. О. Імідж як презентаційна складова особистісних проявів соціального педагога. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 3. С. 88–92.
9. Палеха Ю. І. Іміджологія: Навч. посібник / за заг. ред. З.І. Тимошенко. К. : Вид-во Європ. ун-ту. 2005. 324 с.
10. Сорока О. В. Особливості формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників. *Problemy nowoczesnej edukacji. Formy I metody pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* / Pod redakcja Eduty Sadowskiej, Mateusza Dasala. Czestochowa. 2016. Tom VI. pp. 91–95.
11. Трубник І. В. Формування іміджу майбутнього соціального педагога. 2017. *Молодий вчений*. № 10.1 (50.1), жовтень. С. 110–113.
12. Kalaur S., Soroka O. Theoretical and methodological principles of the formation of professional culture and professional image among educators

by means of the acmeological approach in war conditions. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10. № 1. pp. 99–110.

Світлана Калаур

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

МЕДІАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Авторка піднімає питання потреби формування медіаційної компетентності. У статті розкрито потенціал медіації. Доведено, що для ефективного здійснення професійних обов'язків соціальний працівник має уміти організовувати процедуру медіації.

***Ключові слова:** медіація, медіаційна компетентність, майбутні соціальні працівники, «Соціальна медіація».*

Професійна діяльність соціального працівника є доволі складною та вимагає високого рівня конфліктологічної компетентності у цілому та, виходячи із сучасної ситуації має базуватися на умінні організовувати процедуру медіації. Майбутній фахівець, який опановує спеціальність 231 Соціальна робота має навчитися розв'язувати як міжособистісні так і міжгрупові конфлікти, а також має надавати послуги з організації медіації. У Законі України «Про медіацію» вказано, що «медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію» [3, стаття 1]. Суттєвим кроком до становлення та розвитку інституту медіації в Україні стало ухвалення Закону України «Про медіацію» (№ 1875-IX; прийнятий 16.11.2021 р.; набрав чинності 15.12.2021 р.) [3]. Так, варто акцентувати увагу на тому, що прийняття даного закону, дозволило чітко регулювати організацію та проведення процедури медіації, а також зосередило увагу на факті обов'язковості прийнятих рішень. Значним здобутком також є і той факт, що законодавчо було закріплено можливість застосовувати всі заходи для вирішення

конфлікту в досудовому порядку. У нашому баченні прийняття Закону України «Про медіацію» суттєво полегшило використання медіації в нашій країні та дозволило більш професійно розв'язувати конфлікти у соціальній сфері. Виходячи з наведених аргументів, можемо констатувати, що майбутні соціальні працівники, соціальні педагоги та психологи мають у процесі навчання у ЗВО цілеспрямовано готуватися до надання клієнтам послуг щодо організації медіації. Це відбувається у тому випадку, коли сторони не можуть самостійно організувати переговорний процес, то на допомогу може прийти третя, незацікавлена сторона, якою і виступає медіатор.

У ході вивчення означеного кола питань було встановлено, що науковці А. Журавський, Н. Гайдук [1], Н. Заверико [2], Т. Подковенко [4] та ін. аргументовано доводять, що медіацію доцільно розглядати як частину організаційного консультування, а також як практико-орієнтоване навчання на прикладах та на чужих помилках, ситуаціях. І справді, розв'язок конфлікту за допомогою медіації кожної окремої конфліктної ситуації носить навчальний характер на основі якого сторони самостійно спрямовують власні зусилля на пошук найбільш оптимального вирішення конкретної проблеми з якою вони звернулися до медіатора. У найбільш загальному контексті саме медіація, відкриваючи перед учасниками конфлікту тривіальну істину про те, що конфлікт доцільно розв'язувати на основі використання стратегії співробітництва, дозволяє сторонам (опонентам) навчитися правильно визначати цілі та пріоритети, а також цілеспрямовано шукати ефективні шляхи розв'язків, які максимально задовільняють усіх конфліктуючих контрагентів. З огляду на цей факт, досвід щодо організації та проведення медіації виступає важливим чинником для підвищення рівня професійної компетентності фахівців соціальної сфери, яким доводиться як запобігати конфліктам, так і їх ефективно розв'язувати.

Відзначимо, що до найбільш вагомих рис медіації доцільно віднести наступні: а) створення належних умов для вирішення конфлікту інтересів; б) з'ясування глибинних причин виникнення конфлікту, при цьому робота здійснюється у площині їхнього усунення, чи створення умов для їхньої нейтралізації чи зменшення негативних акцентів; в) продукування необхідних передумов для налагодження конструктивного спілкування та співробітництва між конфліктуючими сторонами у майбутньому.

Наголосимо, що невелика популярність практичного застосування медіації при вирішенні конфліктів нині обмежена лише незначною кількістю професійних медіаторів і малою популярністю цього способу вирішення спорів. Тим часом у європейських країнах до послуг медіаторів за подібних обставин систематично вдаються як окремі сторони (безпосередні учасники конфлікту) так і багато великих компаній, які працюють у різних сферах. Зокрема у ході дослідження було з'ясовано, у більшості процвітаючих великих європейських компаній вважається нормою наявність у штаті вhouse-медіатора, або володіння навичками організації медіації співробітниками відділу кадрів чи топ-менеджерами. Отже, можна констатувати, що медіація, як спосіб розв'язання конфлікту, дійсно володіє суттєвими перевагами у порівнянні як із переговорним процесом так і судовим, що передбачає звернення в суд.

У нашому баченні медіація є найбільш м'якою формою альтернативного вирішення різноманітних конфліктів та спорів. Під час організації та проведення процедури медіації сторони, які беруть участь у конфлікті, мають змогу самостійно віднайти найбільш прийнятне та взаємовигідне рішення, опираючись на власний досвід та залучившись професійними вміннями та навичками медіатора-професіонала. Відзначимо, що вагому роль в успішній медіації відводиться тим теоретичним знанням й загальним та фаховим компетенціям, якими володіє медіатор. Зокрема, до найбільш очевидних переваг медіації відносимо те, що вона допомагає заощадити час, кошти та емоційні

ресурси усіх учасників конфліктної взаємодії, адже під час її проведення регламент та зміст чітко обговорюються сторонами та дотримуються.

Зупинимося на короткій характеристиці позитивних рис медіації. Так, варто відзначити той факт, що медіація орієнтована не на з'ясування хто правий, а хто винен, а на конструктивний пошук рішень. Тобто розв'язання конфлікту йде за принципом «виграш – виграш». З'ясовано, що з точки зору тимчасових витрат, медіація може бути легко підлаштована під потреби усіх учасників конфліктної взаємодії та повинна враховувати емоційні та особисті аспекти конкретного конфліктного протистояння чи спору. Цей факт вважаємо найвагомим позитивом у процедурі медіації. Доцільно акцентувати увагу на другому чиннику, що робить медіацію вагомою. Так, сферу приватних (особистих) інтересів усіх учасників медіації захищено, оскільки це конфіденційний процес. Саме конфіденційність зумовлює пріоритет медіації перед судом у сімейних та економічних конфліктах. Третя перевага полягає у тому, що медіація дозволяє учасникам спору подивитися у майбутнє та використати свої творчі здібності. Так, під час вирішення конфлікту за допомогою медіації є усі передумови для досягнення домовленостей та угод. Як свідчить практика, вони відповідають реальному стану речей. Усе це робить їх здійснення взаємноприйнятним кроком для налагодження чи відновлення міжособистісних контактів.

З практичної точки зору у майбутніх магістрантів, які опановують спеціальність 231 Соціальна робота, доцільно запровадити освітню компоненту, яка безпосередньо буде спрямована на вдосконалення теоретичних знань та формування практичних умінь з організації процедури медіації. Саме таким шляхом вдосконалюють медіаційну компетентність у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Зокрема, здобувачам освітньо-професійної програми «Соціальне адміністрування в громаді» (другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна

робота) пропонується вибіркова компонента «Соціальна медіація» (3 кредити).

У підсумку відзначимо, що конфлікт неминуче явище у житті людини, і соціальна сфера не є виключенням із загального правила. Нині одним із найефективніших способів вирішення конфліктів виступає медіація – добровільний, позасудовий і неформальний процес, спрямований на врегулювання конфлікту за допомогою нейтральної та неупередженої сторони – медіатора. Спеціалізованою сферою використання медіації є так звана «бізнес-медіація», зокрема, розроблена для вирішення конфліктів при здійсненні підприємницької діяльності. Сфера її дії розповсюджується і на суперечки між роботодавцем і співробітниками, а також між співробітниками конкретної організації зокрема. Не є винятком і соціальна сфера, де надзвичайно багато різноманітних конфліктних ситуацій, які доцільно вирішувати шляхом залучення медіатора – соціального працівника. Для розробки нової системи конфлікт-менеджменту у професійній діяльності соціального працівника слід враховувати потенціал медіації. Саме тому магістранти ще під час навчання мають набути медіативні навички та поглибити свої теоретичні знання. Практична діяльність медіатора є регламентованою процедурою вирішення конфлікту за допомогою посередника, основою якої є партнерські переговори, орієнтовані на результат «виграш-виграш» та технологія медіації.

Подальші напрацювання будуть стосуватися характеристики практичних технік організації медіації.

Список використаних джерел

1. Журавський А., Гайдук Н. Модель процесу посередництва : концепції, методи та прийоми : навч. посіб. Л. : Вид во МАЛТІ М, 2004. 150 с.
2. Заверико Н. В. Медіація як технологія розв'язання конфліктів серед підлітків: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2012. №2. С. 28–33.
3. Закон України «Про медіацію». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2022., № 7, ст.51) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

4. Подковенко Т. О. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 1. С. 26–31.

Жанна Кислюк

*аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Директор ВП «Дубенський фаховий медичний коледж»
КЗВО «Рівненська медична академія»
м. Рівне*

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТА ІЗ ЗДОРОВИМ СПОСОБОМ ЖИТТЯ

У статті досліджується зв'язок між соціальною зрілістю та здоровим способом життя студента. Розглядаються визначення соціальної зрілості та основні аспекти здорового способу життя студента. Особлива увага приділяється взаємозв'язку між цими двома поняттями та їх впливу на загальний добробут та академічну успішність студента. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про важливість розвитку соціальної зрілості та підтримки здорового способу життя для студентів.

***Ключові слова:** соціальна зрілість, здоровий спосіб життя, студенти, благополуччя, академічна успішність.*

Соціальна зрілість – це комплексне поняття, що охоплює різні аспекти психологічного та емоційного розвитку людини. Вона відображає здатність людини ефективно взаємодіяти з іншими людьми, приймати рішення, адаптуватися до соціальних ситуацій та контролювати свої емоції та поведінку.

Одним із ключових аспектів соціальної зрілості є емоційна інтелектуальність. Це здатність розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями, а також емоціями інших людей. Володіння навичками емоційної інтелектуальності дозволяє студентам краще усвідомлювати себе та свої потреби, а також ефективно взаємодіяти з оточуючими [2].

Крім того, соціальна зрілість включає й інші аспекти, такі як емпатія, вміння слухати і розуміти інших людей, адаптивність до різних соціальних ситуацій, вміння вирішувати конфлікти та ін. Всі ці навички та якості

сприяють формуванню зрілої та відповідальної особистості, здатної ефективно функціонувати у суспільстві.

Розвиток соціальної зрілості у студента має важливе значення, оскільки він сприяє успішній адаптації до навчального та соціального середовища, покращує міжособистісні стосунки, допомагає вирішувати конфлікти та приймати виважені рішення [1].

Здоровий спосіб життя студента охоплює широкий спектр звичок та практик, спрямованих на підтримку фізичного та психічного благополуччя. Включення у своє повсякденне життя здорових звичок сприяє покращенню фізичної форми, енергії та самопочуття, а також підвищує рівень концентрації та уваги, що позитивно позначається на академічній успішності студента [3].

Один із ключових аспектів здорового способу життя – це фізична активність. Регулярні фізичні вправи допомагають підтримувати здоров'я серцево-судинної системи, зміцнювати м'язи та кістки, підвищувати витривалість та загальну фізичну форму. Студенти можуть вибирати різні види фізичної активності, такі як заняття спортом, фітнесом, йогою, прогулянки на свіжому повітрі або участь у спортивних заходах.

Правильне харчування є також важливим аспектом здорового способу життя студента. Вживання поживних продуктів, багатих на вітаміни, мінерали та інші корисні речовини, сприяє правильному функціонуванню організму та підтримці імунної системи. Студенти можуть прагнути до збалансованого раціону, що включає різноманітні фрукти, овочі, злаки, білкові продукти та обмеження споживання жирних та висококалорійних продуктів.

Достатній відпочинок та сон також є невід'ємною частиною здорового способу життя студента. Регулярні періоди відпочинку та достатня кількість сну сприяють відновленню фізичних та розумових ресурсів, покращенню когнітивних функцій та зміцненню імунітету. Студенти

можуть прагнути до створення регулярного графіка сну та відпочинку, уникати перевтоми та стресових ситуацій.

Крім того, здоровий спосіб життя студента може включати відмову від шкідливих звичок, таких як куріння та вживання алкоголю чи наркотиків. Ці шкідливі звички можуть чинити серйозний негативний вплив на здоров'я студентів та призводити до проблем зі здоров'ям та навчальним процесом.

Загалом, здоровий спосіб життя студента допомагає підтримувати фізичне та психічне здоров'я, підвищує рівень енергії та активності, сприяє кращій концентрації та загальному благополуччю. Це важливо для успішного навчання, досягнення цілей та загального відчуття задоволеності та щастя.

Існує тісний взаємозв'язок між соціальною зрілістю та здоровим способом життя студента. Розвиток соціальної зрілості сприяє формуванню та підтримці здорових звичок, а здоровий спосіб життя, у свою чергу, сприяє розвитку соціальної зрілості.

По-перше, соціальна зрілість забезпечує студентам необхідні навички та якості для прийняття поінформованих рішень про своє здоров'я та благополуччя. Вони можуть усвідомлено вибирати здоровий спосіб життя, ґрунтуючись на знаннях про користь фізичної активності, правильне харчування та регулярний відпочинок. Соціально зрілі студенти також мають здатність критично оцінювати інформацію про здоров'я та приймати раціональні рішення, виключаючи шкідливі звички та прагнучи здорового способу життя.

По-друге, здоровий спосіб життя сприяє розвитку соціальної зрілості студента. Фізична активність, наприклад, може покращити самооцінку, підвищити впевненість у собі та сприяти розвитку соціальних навичок через участь у спортивних командах чи групових заняттях. Регулярні фізичні вправи також можуть знизити рівень стресу та тривожності, що

сприяє кращому емоційному регулюванню та міжособистісним відносинам.

Правильне харчування є невід'ємною частиною здорового способу життя і може позитивно впливати на когнітивні функції та емоційне благополуччя студентів. Харчування, багате на поживні речовини, може покращити концентрацію, пам'ять та розумову активність, що сприяє кращій академічній успішності та здатності до ефективної взаємодії з іншими людьми.

Крім того, здоровий спосіб життя сприяє формуванню позитивних міжособистісних відносин та розвитку емпатії. Студенти, які дбають про своє здоров'я, можуть залучатися до групових занять чи спортивних заходів, що сприяє встановленню нових зв'язків та розвитку навичок колективної роботи. Крім того, здоровий спосіб життя може стимулювати соціальні взаємодії, оскільки багато людей прагнуть взаємодії з тими, хто також піклується про своє здоров'я та благополуччя.

Загалом, соціальна зрілість та здоровий спосіб життя студента взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Розвиток соціальної зрілості сприяє формуванню здорових звичок, а здоровий спосіб життя сприяє розвитку соціальної зрілості. Це важливо для загального благополуччя студентів, їхньої академічної успішності та довгострокового фізичного та психічного здоров'я.

Соціальна зрілість, що включає емоційну інтелектуальність, саморегуляцію та інші соціальні навички, сприяє формуванню здорових звичок та прийняттю інформованих рішень про своє здоров'я. У свою чергу, здоровий спосіб життя, що включає фізичну активність, правильне харчування та достатній відпочинок, сприяє розвитку соціальної зрілості студента.

Для студентів важливо усвідомлювати, що соціальна зрілість та здоровий спосіб життя взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Розвиток соціальної зрілості вимагає турботи про своє фізичне та психічне

благополуччя, а здоровий спосіб життя сприяє формуванню та підтримці соціальних навичок та якостей.

Розвиток соціальної зрілості та підтримання здорового способу життя студента є важливими аспектами їхнього загального добробуту, академічного успіху та довгострокового фізичного та психічного здоров'я. Студенти повинні прагнути до розвитку соціальної зрілості та включення здорових звичок у своє повсякденне життя, усвідомлюючи, що ці два аспекти взаємодоповнюють та посилюють один одного, сприяючи їхньому особистісному зростанню та успіху.

Список використаних джерел

1. Малина О. Г. Психологічні особливості становлення стилю життя особистості в підлітковому і юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Запоріжжя, 2009. 20 с.

2. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том 1 : колективна монографія / кол. авт. ; наук. ред. З. М. Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 220 с.

3. Психологічне обґрунтування заходів пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед сучасної молоді: Монографія / [Максименко С. Д., Болтівець С. І., Кокун О. М., Здіорук С. І., Губенко О. В., Гуменюк Г. В.]; за заг. ред. С. Д. Максименка. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 152 с.

Тетяна Кравчина

*кандидат психологічних наук, доцент,
докторантка кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ПСИХОДІАГНОСТИКА РЕФЛЕКСІЇ ЯК МЕТОД ЇЇ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ У ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Авторка піднімає питання щодо розкриття сутності терміну «рефлексія». Представлено серію психодіагностичних методик для визначення рівня рефлексивності фахівців соціономічних професій. Увагу зосереджено на «Методиці діагностики рефлексивності» О. Карпова,

*У. Пономарьової, методиці «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії»
М. Фетискина, методиці діагностики рефлексії «Диференціальний тест
рефлексивності» Д. Леонтьєва, методиці «Рефлексія людини у
життєдіяльності» А. Шарова, Є. Осіна.*

Ключові слова: рефлексія, рефлексивність, фахівці соціономічного профілю, психодіагностичні методики.

Сьогодні рефлексія набула одного з найважливіших значень і трактується, як механізм соціального життя людини у всіх її проявах, механізм самоорганізації та саморозвитку складних систем, джерело й засіб свободи особистості. Феномен рефлексії вивчають як предмет і об'єкт дослідження в науці про свідомість (філософія, психологія, педагогіка), в теорії мислення (когнітивна психологія, герменевтика, дидактика), в науці про особистість (психологія, педагогіка), в теорії діяльності (психологія, управління) [4; 5].

Домінуючим стає педагогічний і професійний аспекти в психології рефлексії – розвиток рефлексивних здібностей, володіння техніками рефлексії, формування багатопланової, багатовимірної свідомості, здібностей самовизначатися у професійній діяльності [7]. Окрім цього, рефлексія займає чільне місце у психологічних дослідженнях і є предметом розробки психодіагностичних методів [3; 9].

Дослідники [1] переконані, що рефлексія в мисленні в загальному вигляді може бути представлена, як відношення мислення до самого себе, його спрямованість на себе, за допомогою чого виявляються і описуються вже існуючі або формуються нові його компоненти. Такими компонентами виступають завдання, схеми міркувань, ознаки предметів і понять, знакові форми міркування тощо.

Слід зазначити, що сутність рефлексії розкривається в дії. Змістова сторона дії виражає відношення мотиву діяльності до безпосередньої мети дії. Сенс виділяється при відокремленні певних ситуацій. Функціями рефлексії у діяльності є осмислення значень і значення смислів. Для того,

щоб відбулася рефлексивна дія потрібна наявність певного типу ситуацій. Йдеться про ситуації комунікації.

У процесі розвитку професійної рефлексії у студентів зростає мотивація реалізації життєвих цілей, тобто їхні уявлення щодо постановки цілей стають більш чіткими й усвідомленими. Під час спостережень за першокурсниками на адаптаційному етапі навчання ми прийшли до висновку, що у них більш виражена комунікативна мотивація, пов'язана з потребою у спілкуванні та дружбі, мотивація отримати диплом про вищу освіту. У свою чергу на старших курсах розвивається власна індивідуальність та орієнтація на себе, мотивація на подальшу професійну діяльність як фахівця-професіонала.

Спираючись на наукові напрацювання вітчизняних дослідників [2; 6], ми виділяємо такі види рефлексії:

1) рефлексія власної професійної компетенції – аналіз здібностей щодо рівня розвитку власної компетенції, знань, умінь і навичок щодо професійної діяльності фахівця соціономічної сфери;

2) рефлексія власного професійного майбутнього – аналіз професійної позиції «тут і тепер», яка визначає згодом бачення себе в професії фахівця із соціальної роботи, психолога або соціального педагога;

3) рефлексія невизначеності професійної діяльності – аналіз професійної позиції «тут і тепер», що визначає несформованість чіткої позиції з приводу того, «ким я хочу працювати»;

4) рефлексія сфер професійної діяльності – усвідомлення конкретних видів діяльності як психолога, фахівця із соціальної роботи, соціального педагога тощо;

5) рефлексія взаємодії – усвідомлення того, з ким більш-менш виходить взаємодіяти та працювати: з педагогами, клієнтами соціальних служб, адміністрацією, батьками тощо;

6) рефлексія професійної взаємодії з суб'єктами діяльності – усвідомлення того, з якою категорією людей хочеться працювати в рамках

майбутньої професійної діяльності: дошкільнята, молодші школярі, підлітки, подружні пари, люди літнього віку, внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій тощо.

Для дослідження рівня професійної рефлексії особистості майбутнього фахівця соціономічного профілю можна використовувати такий діагностичний матеріал, а саме: опитувальник Ш. Шварца вивчення цінностей особистості; методику А. Маслоу «Ієрархія потреб»; методику І. Малкіної-Пих «Шкала базових тверджень»; тест М. Куна–Т. Макпартленд «Хто Я?» у модифікації Т. Рум'янцевої; опитувальник «Рівень сформованості педагогічної рефлексії» О. Калашникової; опитувальник «Визначення рівня рефлексії» О. Анісімова; «Методику рівня виразності та спрямованості рефлексії» М. Гранта, що оцінює рівень виразності та спрямованості рефлексії у двох аспектах – саморефлексії та соціорефлексії, у їхньому співвідношенні один з одним. Наявність широкого кола діагностичних методик свідчить про високий рівень вивченості цього напрямку – дослідження рефлексії у різних онтологіях: свідомості, мисленні, діяльності, особистості.

Цікавими для визначення рівня рефлексії є «Методика діагностики рефлексивності» О. Карпова, У. Пономарьової – опитувальник, за допомогою якого досліджується індивідуальна міра рефлексивності як психічної властивості людини. Згідно цієї методики виокремлено чотири види рефлексії: 1) ретроспективна; 2) справжньої діяльності; 3) майбутньої діяльності; 4) взаємодії між людьми. Означена методика дає респонденту узагальнене уявлення про власну рефлексивність, а необхідність відповідати на запитання дає змогу замислитися над тим, як він осмислює себе й навколишній світ.

У концепції диференційованості рефлексії М. Фетискин розробив методику «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії», що передбачає аналіз минулих помилок, успішного й неуспішного досвіду життєдіяльності.

У рамках диференціального підходу Д. Леонт'єв, Є. Осін представили власне бачення діагностики рефлексії – «Диференціальний тест рефлексивності». В основу даного методу було покладено диференціальну модель рефлексії, в якій розрізняють позитивні (системна рефлексія) та негативні (квазірефлексія та інтроспекція) види рефлексії.

Рефлексія є базовим атрибутом психіки, основним механізмом самоорганізації людини. Відповідно до даного підходу А. Шаров розробив методику «Рефлексія людини у життєдіяльності», за допомогою якої діагностуються основні рефлексивні якості: організованість, свідомість, ретроспективна рефлексія, рефлексія сьогодення, проспективна рефлексія, вітальна, соціальна та культурна сфери життя людини, самоствердження, самореалізація тощо.

Таким чином, розглянувши змістову та конструктивну валідність батареї представлених методик для діагностики рефлексії, можна стверджувати, що шкали всіх опитувальників не є взаємозамінними, вони розглядають узгоджені, але різні прояви та якості рефлексії. Це може дати більш повне та цілісне уявлення про рефлексію.

Список використаних джерел

6. Акімова О. В. Рефлексія у структурі творчого мислення. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. 2016. Том 1 № 72. С. 77–81.
7. Гапоненко Л. О. Види рефлексії у рольовій комунікації педагогів спеціальної освіти. *Інклюзія і суспільство*. 2022. Випуск 1. С. 22–28.
8. Мукай Т. В. Сучасні психологічні технології діагностики рефлексивності. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2012. № 9. С. 153–158.
9. Павелків Р. В. Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Випуск 8(37). С. 84–98.
10. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. та ін. Основи практичної психології. Київ, Україна: Либідь, 2006, 534 с.
11. Подкоритова Л. О. Визначення видів рефлексії у наукових джерелах. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Випуск 37. С. 343–358.
12. Подкоритова Л. О. Значення рефлексії для професійного розвитку фахівців соціономічної сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 2. Том 2. С. 71–75.

13. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
14. Рудницька С. Ю., Колярова А. О. Психологічні особливості рефлексії тілесного досвіду як засіб самоприйняття особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. 5 (75). С. 136–142.

Олена Купенко

*доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри психології, політології та
соціокультурних технологій,
Сумський державний університет
м. Суми*

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ АКТУАЛЬНІСТЬ І

ПРАЦЮВАТИ НА ВИПЕРЕДЖЕННЯ?

Потреби, практики, позиції стейкхолдерів освітніх програм з соціальної роботи аналізуються в їхніх відмінностях у контексті невизначеності майбутнього. Навчання через дослідження представлено як таке, що забезпечує актуальність і випереджальний характер освітньої програми.

Ключові слова: *соціальна робота, освітня програма, стейкхолдери, майбутнє, навчання через дослідження.*

У постпандемійному і такому, що має численні травми війни, суспільстві актуальність соціальної роботи зростає. При цьому загальне твердження про актуальність, щоб стати дієвою основою для розроблення нових і перегляду існуючих освітніх програм з соціальної роботи, має бути уточнено із врахуванням потреб, наявних практик і позицій різних стейкхолдерів.

Серед стейкхолдерів виокремлюємо студентів, роботодавців і працівників соціальної сфери, місцеві спільноти і самоврядування в громадах, а також міжнародні гуманітарні організації, які в умовах війни стали активними суб'єктами соціальної сфери України.

В якості інструментів виявлення потреб групою забезпечення освітньої програми «Соціальна робота» (перший (бакалаврський) рівень) в Сумському державному університеті використовується таке:

- для студентів – анкета опитування щодо якості освітньої програми;

- для роботодавців – анкета вивчення очікувань роботодавців щодо майбутніх професіоналів за спеціальністю 231 «Соціальна робота»;
- для місцевих спільнот – анкета вивчення соціальної стійкості людини в громаді.

Також групою забезпечення освітньої програми «Соціальна робота» (перший (бакалаврський) рівень) в Сумському державному університеті використовуються:

- для виявлення наявних практик професіоналів соціальної сфери – конкурс «Соціальний О.С.К.А.Р. СумДУ» [3];
- для виявлення наявних практик і перспектив комунальних установ соціального спрямування і місцевого самоврядування – спільна проектна діяльність та аналітика [4].

Позиція міжнародних гуманітарних організацій враховується через опрацювання стандартів професійної підготовки за спеціальністю соціальна робота [5] та міжнародних стандартів гуманітарної допомоги [1].

Складність полягає в тому, що в потребах, практиках і позиціях стейкхолдерів проглядаються різні пріоритети, узгодити які й мають групи забезпечення освітніх програм. Так, наприклад, за даними опитування восени 2024 року компетентність щодо проведення досліджень є вкрай важливою лише для 12,5% роботодавців, бажаною для 50% і не надто важливою для 37,5% [2]. Натомість: стандарт вищої освіти бакалавра соціальної роботи містить програмний результат навчання «Використовувати відповідні наукові дослідження та застосовувати дослідницькі професійні навички у ході надання соціальної допомоги»; державні стандарти соціальних послуг базуються на дослідженні потреб людини та сім'ї. Інша позиція – серед зобов'язань «Основного гуманітарного стандарту» наявне таке формулювання «суб'єкти, що займаються гуманітарною діяльністю, постійно навчаються та самовдосконалюються» [2], натомість тільки 56,3% роботодавців здатність

швидко навчатись вважають важливою особистісною характеристикою майбутнього професіонала за спеціальністю соціальна робота [2].

Що стосується студентів, то очікування від них такі, як від суб'єктів, здатних не лише організувати власну діяльність, але об'єднатися в студентське самоврядування і бути дієвими учасниками розроблення і оновлення освітніх програм. Однак, послуговуючись законом додатковості, розуміємо, що будь-яке дійсно глибоке явище не може бути визначене однозначно за допомогою слів мови і вимагає для свого опису щонайменше двох взаємно доповнюваних наборів понять. Значить, там, де є самоуправління, є певною мірою і рівень активності, який вимагає розгляду в контексті прямого управління.

Що стосується місцевих спільнот, то тут також маємо керуватися законом додатковості, розглядаючи не лише наявні у людини та громади вразливість, але й їх стійкість.

Складність полягає і в тому, що протягом 4 років – часу реалізації бакалаврської освітньої програми – потреби і позиції стейкхолдерів скоріше за все зміняться. Навіть при тому, що збережуться потреби роботодавців щодо компетентності випускників діяти відповідно до законодавчих і нормативних документів за спеціальністю (65,6% станом на 2023 рік) [2], зміст відповідних документів певною мірою зміниться. Навіть при тому, що збережуться потреби роботодавців щодо вміння працювати з клієнтами (79,7% станом на 2023 рік), може з'явитися розуміння нових вразливостей та стати актуальними нові типи складних життєвих обставин, які не вивчалися студентами в університеті. Також вірогідними є зміни в потребах, практиках і позиціях інших стейкхолдерів.

Наведене і в частині різних потреб, практики, позицій стейкхолдерів, і в частині очікуваних змін у майбутньому соціальної роботи визначає необхідність працювати на випередження, навчити студентів бути готовими до професійної діяльності в умовах високої міри невизначеності.

Сьогоднішня позиція науково-педагогічних працівників важлива, але й розуміння майбутнього в його невизначеності має бути включене в зміст освітніх програм. Споглядаючи в майбутнє соціальної роботи, віддаємо прихильність сценарію «людина в середовищі», запропонованому А. М. McBride. Це сценарій величезних соціальних ресурсів, які є в громаді й які можна використовувати, щоб допомогти людям досягти успіху в роботі та житті. Професіонал соціальної роботи в цьому сценарії – тренер громади, який підтримує взаємодопомогу та колективні зусилля. Це передбачає втручання, орієнтоване на рівних, а соціальну роботу – як підтримку парапрофесійної соціальної роботи, колективного догляду та дій громади [6]. Однак можливі й інші сценарії, зокрема, пов'язаний із телепослугами та штучним інтелектом, або сценарії помірної допомоги, обмеженої економічними можливостями громад.

Ми не знаємо, до якого із цих сценаріїв буде наближатися практика соціальної роботи в майбутньому, чи це буде щось інше. Підготувати ж майбутніх фахівців до діяльності в умовах невизначеності, вбачаємо – можна навчаючи через дослідження. Так у Сумському державному університеті реалізовано навчання через послідовність курсових робіт:

- від дослідження середовища, потреб, особливостей цільових груп у складних життєвих обставинах (курсів роботи в послідовності освітніх компонентів 1 – «Соціологія зі змістовим модулем: Соціологія девіантної поведінки», 2 – «Соціальна психологія», 3 – «Методи організації соціальних досліджень зі змістовим модулем: Соціальна і демографічна статистика і моніторинг»);
- до досліджень і проєктування втручань (4 – освітній компонент «Технології соціальної роботи»);
- далі – підвищення продуктивності засобами проєктної діяльності (5 – освітній компонент «Проєктний менеджмент в соціальній роботі із змістовим модулем: Фандрайзинг у соціальній роботі»);

- з подальшим системним осмисленням напрацювань здобувачів у ході підготовки кваліфікаційної роботи бакалавра.

Як засвідчила практика, така послідовність курсових робіт і кваліфікаційна робота бакалавра сприяють поступовому введенню елементів змісту, усвідомленню здобувачами міжпредметних зв'язків освітніх компонентів, поглибленню розуміння процесу професійної підготовки, поступовому розвитку компетентностей. Напрямом для подальших досліджень розглядаємо формат «Якою буде соціальна робота в майбутньому» за ідеєю гри [7].

Пропонована послідовність навчає самих здобувачів узгоджувати власні пріоритети із пріоритетами (потребами, практикою і позиціями) інших стейкхолдерів. Це має свої результати і з точки зору індивідуальної освітньої траєкторії, і з точки зору готовності здобувачів у подальшому самостійно досліджувати соціальну дійсність і бути активним її суб'єктом. Наведене дає підстави представляти наявну практику освітньої програми як актуальну і таку, яка має випереджальний характер.

Список використаних джерел

1. Гуманітарна Хартія і Мінімальні стандарти гуманітарної допомоги: Посібник Сфери, 2018. 488 с. URL: <http://surl.li/ryrfl> (дата звернення: 25.03.2024).

2. Очікування роботодавців щодо майбутніх професіоналів за спеціальністю 231 Соціальна робота (результати експертного опитування): аналітичний звіт/ О. Купенко та ін. Суми: СумДУ, 2023. 13 с. URL: <http://surl.li/pyfbh> (дата звернення: 25.03.2024).

3. Соціальний О.С.К.А.Р. СумДУ: офіційна сторінка. URL: <http://surl.li/prlen> (дата звернення: 25.03.2024).

4. Центр соціальних досліджень: офіційний сайт. URL: <http://surl.li/lupnc> (дата звернення: 25.03.2024).

5. Global Standards for Social Work Education And Training. IASSW, IFSW, 2020. URL: <http://surl.li/aunjf> (дата звернення: 25.03.2024).

6. McBride A.M. The Future of Social Work. 2021. URL: <http://surl.li/ryrgi> (дата звернення: 25.03.2024).

7. Nissen L. What kinds of jobs will social workers have in the future? A social work futures imagination game. 2021. <http://surl.li/ryrgg> (дата звернення: 25.03.2024).

Віталій Кульчицький,
доктор педагогічних наук, професор,
професор закладу вищої освіти кафедри
педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін,
Тернопільський національний медичний університет
ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України,
м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Автор піднімає питання щодо особливостей процесу патріотичного виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти. Акцентовано увагу на тому, що розбудова незалежної Української держави неможлива без оновленої національної освіти, розробки прогресивних технологій, гуманізації, диференціації та інтеграції навчання, науково обґрунтованої системи патріотичного виховання. Виокремлено стрижневі способи патріотичного виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти, а саме: вивчення історії та культури своєї країни; розвиток відповідальності та соціальної свідомості; виховання критичного мислення та активної громадянської позиції. Зроблено висновки про те, що патріотичне виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти є невід'ємною складовою процесу формування високоморальної та відповідальної еліти, яка спроможна ефективно вирішувати соціальні завдання та вдосконалювати якість життя суспільства.

Ключові слова: *патріотичне виховання, майбутніх фахівців соціальної сфери, особистість системі вищої освіти.*

Орієнтація на людину і її духовну культуру є ключовими складовими в процесі будівництва громадянського суспільства та розвитку державності. Виховання молодого покоління в контексті цих цінностей відіграє важливу роль у формуванні сучасної конкурентоспроможної особистості. Ідеалом виховання є різнобічно та гармонійно розвинений громадянин, який володіє національною свідомістю, життєвою компетентністю та здатністю до саморозвитку та самовдосконалення. Це означає, що виховання має сприяти розвитку не лише інтелектуальних, але й моральних, етичних та соціальних якостей особистості.

Відтак, розбудова незалежної Української держави неможлива без оновленої національної освіти, розробки прогресивних технологій, гуманізації, диференціації та інтеграції навчання, науково обґрунтованої системи патріотичного виховання. Саме тому, Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 30 червня 2021 р. № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». Мета новоствореного документа – удосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування та утвердження української громадянської ідентичності.

Перш за все, важливо розуміти, що патріотизм у соціальній сфері означає глибоке розуміння і відданість своїй країні та її громадянам, а також активну участь у покращенні життя суспільства [1].

У цьому контексті доцільно виокремити стрижневі способи патріотичного виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти. *По-перше*, вивчення історії та культури своєї країни. Знання про минуле допомагає зрозуміти сучасні виклики та завдання, з якими стикається суспільство, і знаходити на них відповіді. Окрім того, знання історії розвиває почуття патріотизму та гордості за свою країну. *По-друге*, розвиток відповідальності та соціальної свідомості серед фахівців соціальної сфери. Патріотизм у цьому випадку означає не лише любов до країни, а й зобов'язання до її громадян. Фахівці соціальної сфери повинні бути готові до надання допомоги та підтримки всім, хто цього потребує, незалежно від соціального статусу, етнічної чи релігійної приналежності. *По-третє*, це виховання у майбутніх фахівців соціальної сфери критичного мислення та активної громадянської позиції. Патріотизм полягає в здатності бачити проблеми суспільства і працювати над їх вирішенням. Фахівці соціальної сфери повинні бути готові критично

аналізувати ситуації, шукати нові шляхи розв'язання проблем та брати активну участь у громадському житті [3, с. 109-117].

Необхідно також наголосити на тому, що патріотичне виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти має свої особливості, оскільки вони відіграють ключову роль у формуванні цінностей, підтримці громадянського суспільства та соціальної стабільності. Деякі з особливостей цього процесу включають:

– *інтеграція патріотичного виховання в освітній процес* – патріотичні цінності та ідеї повинні бути вбудовані в освітні професійні програми та методику навчання. Це може включати в себе вивчення історії та культури своєї країни, аналіз соціальних проблем та шляхів їх вирішення [2, с. 117-121];

– *практичні заходи та взаємодія з громадськістю* – здобувачам вищої освіти повинно бути запропоновано практичні завдання та проєкти, спрямовані на підвищення патріотичності, такі як участь у волонтерських заходах, робота з місцевими громадами або стажування в установах, що працюють на благо суспільства;

– *розвиток критичного мислення та громадянської активності* – важливо стимулювати майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти до аналізу інформації, розвитку власної позиції та участі у громадському житті. Це допомагає формувати в них свідомих громадян, здатних до конструктивного впливу на розвиток суспільства;

– *підтримка діалогу та розмаїття* – важливо створити відкрите середовище, де здобувачі вищої освіти можуть обмінюватися думками, досвідом та перспективами на різні питання патріотизму. Це допомагає врахувати різноманітність поглядів та досвіду, що збагачує процес виховання;

– *збереження та популяризація національної культури і мови* – фахівці соціальної сфери повинні бути свідомі та пишатися своїми національними традиціями, культурою і мовою;

– *сприяння соціальній солідарності* – патріотичне виховання також пов'язане зі сприянням взаємопідтримки та допомоги у власній громаді та країні. Майбутні фахівці соціальної сфери можуть організовувати заходи з волонтерства, проводити роботу з молоддю щодо соціальної відповідальності тощо [5, с. 89-93];

– *пропагування громадянських цінностей* – майбутні фахівці соціальної сфери повинні бути прикладом громадянської відповідальності та поваги до прав людини. Вони можуть працювати над підвищенням освітньої свідомості про громадянські права та обов'язки, а також брати участь у розв'язанні соціальних проблем.

Загалом, патріотичне виховання майбутніх соціальних працівників сприяє формуванню цілісної особистості, здатної розуміти, підтримувати та захищати інтереси своєї країни та її громадян. Воно також сприяє розвитку в здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» навичок міжкультурної комунікації та співпраці, що є важливим у сучасному світі, де різноманітність національних та культурних груп стає все більшою. Вони навчаються бачити та поважати різноманіття, що сприяє побудові відкритого, толерантного та гуманного суспільства [4, с. 88-92].

Отже, патріотичне виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в системі вищої освіти є невід'ємною складовою процесу формування високоморальної та відповідальної еліти, яка спроможна ефективно вирішувати соціальні завдання та вдосконалювати якість життя суспільства. Це важлива складова розвитку країни, оскільки якісний та патріотично налаштований персонал у сфері соціальної роботи здатний ефективно впливати на позитивні зміни в суспільстві та сприяти його стабільному розвитку. Відтак, патріотичне виховання, яке сприяє розвитку таких цінностей, як самодисципліна, відповідальність, толерантність, креативність, спроможність до співпраці та адаптивність, стає ключовим фактором у підготовці молодих спеціалістів до життя у сучасному світі.

Саме тому, важливо надавати належну увагу патріотичному вихованню майбутніх фахівців соціальної сфери через систему освіти, підвищення кваліфікації, а також формування відповідних цінностей та переконань.

Список використаних джерел

1. Абрамчук, О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008. 137 с.

2. Жаровська О. П. Сутність та особливості патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі педагогічного університету. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць.* 2014. Вип. 41. С. 117-121.

3. Ковальчук І. В. Технології соціальної роботи з формування патріотизму дітей. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2016. Вип. 26. С. 109-117.

4. Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2019. № 1 (44). С. 88-92.

5. Kulchytskyi V., Petryshyn I. Патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічний процес. *Social Work and Education.* 2019. Vol. 6. №. 1. pp. 89-93.

Оксана Михайленко

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціальної роботи

та освітніх і педагогічних наук

Національний університет «Чернігівський

колегіум» імені Т.Г. Шевченка

м. Чернігів

ДЕОНТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Соціально-педагогічні дослідження в сучасному науковому світі характеризуються переходом від мононаукових до полінаукових обґрунтувань. Очевидним є те, що використання в них міждисциплінарного підходу надає можливість зберегти цілісність соціально-педагогічної науки і одночасно підкреслити її інтегративний

характер. У статті висвітлені компоненти деонтологічної компетентності майбутнього соціального педагога з точки зору міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: міждисциплінарний підхід, деонтологічна компетентність майбутнього соціального педагога, компоненти деонтологічної компетентності.

У сучасних умовах розвитку суспільства, висуваються нові вимоги до організації освітнього процесу, постійного ускладнюються завдання, які стоять перед освітніми соціально-виховними установами, відповідно, підвищуються вимоги до особистості соціального педагога, його професійних якостей, рівня культури, моральних норм.

Використання міждисциплінарного підходу в соціальній педагогіці дозволяє активно застосовувати термінологію і різноманітні контексти для комплексного вивчення предметів і явищ у науковому пізнанні. Міждисциплінарний підхід орієнтує на те, що у процесі дослідження деонтологічної компетентності майбутнього соціального педагога потрібно враховувати соціально-політичний, етнопсихологічний і історико-культурний контексти, тобто використовувати підходи і методи комплексу наукових дисциплін, в яких цей феномен досліджений і методологічно обґрунтований, що у свою чергу дає можливість різнопланового розуміння предмету дослідження.

Теоретико-методологічні й дидактичні питання деонтологічної підготовки майбутніх фахівців досліджували вітчизняні та закордонні науковці. Проблеми педагогічної деонтології вивчали М. Васильєва, Г. Караханова, К. Коробова, А. Кудеріна, К. Левітан, А. Максютов та ін. Проблеми формування деонтологічної культури майбутніх педагогів та соціальних педагогів порушували О. Волошина, М. Берегова, Ю. Євтушенко, І. Камінська, Ю. Колісник-Гуменюк, О. Колишкин, Л. Переймибіда та інші. Питання, пов'язані з формуванням деонтологічної компетентності в професійній підготовці майбутніх фахівців, знайшли

детальне відображення в роботах М. Васильєвої, М. Берегової, О. Голік, В. Ляшко, І. Мельничук, Н. Савінової та інших.

Проблеми міждисциплінарних досліджень висвітлюються вченими різних галузей науки, зокрема В. Кременем, В. Огнев'юком, Л. Загвойською, І. Матяш, О. Афанасьєвою, Є. Вишняковою та ін. Окреслена проблема значною мірою стосується гуманітарних наук, зокрема педагогіки, оскільки поділення цієї галузі наукового знання на окремі напрями, значна частка суб'єктивізму у дослідженнях утруднюють отримання холистичного результату

Ми погоджуємося з професоркою С. Сисоевою, яка зазначає що загальний сенс міждисциплінарності як дослідницького підходу може бути виражений процесами і процедурами схематизації об'єкту дослідження в різних предметних проєкціях і синтезу і/або конфігурації знань за допомогою теоретичних засобів педагогіки (що виступає одним з напрямів вирішення проблеми «психологізації» або «соціологізації» педагогіки і підвищення рівня її наукового статусу) [6].

Теоретичний аналіз проблеми деонтологічної компетентності визначив вектор наукових пошуків у напрямі розглядати деонтологічну компетентність майбутнього соціального педагога в сенсі розуміння людини як суб'єкта спілкування, пізнання і праці та визначення деонтологічної компетентності як частини професійної компетентності та її важливої складової.

Ми розглядаємо деонтологічну компетентність майбутнього соціального педагога з позиції структури соціально-педагогічної діяльності і структури особистості соціального педагога. Ці структури не конфліктуватимуть між собою, оскільки багатогранність і динамічність особистості соціального педагога реалізуються в усіх структурних компонентах соціально-педагогічної діяльності. І охарактеризуємо деонтологічну компетентність майбутнього соціального педагога наявністю системи знань, що відображає змістовну сутність

інтелектуальних, світоглядних і моральних цінностей і здатністю прогнозувати і конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки [1].

Категоріально-дефініційний аналіз поняття «Деонтологічна компетентність» у межах наукових досліджень, присвячених проблемам формування деонтологічної компетентності фахівців різних галузей, зокрема педагогів, лікарів, юристів, військовослужбовців дозволив визначити її з структурно-компонентний склад з метою реплікації наукових знань про цей феномен як об'єкт і предмет наукового дослідження [5].

Розглядаючи деонтологічну компетентність майбутнього соціального педагога з точки зору міждисциплінарного підходу, можна стверджувати, що вона не є моноосвітою, а включає, взаємопов'язані компоненти. Компоненти, визначені як структурні складники деонтологічної компетентності майбутнього соціального педагога є взаємозв'язаними між собою підструктурами, що мають нижче представлені базові характеристики [4].

Мотиваційно-ціннісний компонент. Мотивація є невід'ємною частиною соціально-педагогічної діяльності, як процес спонування до діяльності для досягнення завдань організації або особистих цілей. Мотиваційно-ціннісний компонент деонтологічної компетентності майбутнього соціального педагога поєднує усвідомлене, активно позитивне ставлення до соціально-педагогічної діяльності, відповідальне відношення до виконання поставлених завдань, усвідомлення необхідності постійного професійного удосконалення.

Зазначений компонент доповнюється стійкою професійною мотивацією і деонтологічною суб'єктною позицією майбутнього соціального педагога як носія соціально-моральних цінностей, орієнтованого на пізнавальну мотивацію і засвоєння системи деонтологічних цінностей. Варто зазначити, що категорія імперативності

визначається як ключова в аспекті формування деонтологічної компетентності, виражається у п'яти базових ціннісних характеристиках: обов'язок і відповідальність соціального педагога перед суспільством і державою, обов'язок і відповідальність соціального педагога перед професією, обов'язок і відповідальність соціального педагога перед об'єктами соціально-педагогічної діяльності, обов'язок і відповідальність соціального педагога перед колегами, відповідальність перед самими собою.

Когнітивний компонент. Знання про деонтологію, як складника професіоналізму фахівця соціально-педагогічної діяльності, у поєднанні з достатнім рівнем знань, умінь і навичок у галузі педагогічної етики, що має практико-орієнтований характер, визначає успішність виконання професійного обов'язку і проявляється у деонтологічній компетентності фахівця.

Разом з опануванням нового деонтологічного інструментарію у майбутнього соціального педагога з'явиться можливість виявляти недостатню компетентність у галузі деонтологічного знання, виявиться здатність до успішного пошуку, освоєнню, використанню необхідної наукової інформації з наукового деонтологічного поля.

Діяльнісний компонент. Цей компонент розглядається з точки зору діяльнісної основи деонтологічної компетентності, як галузі етики про належну поведінку. З нашої точки зору деонтологічну компетентність треба розглядати через категорію обов'язку щодо держави і суспільства, власної професійної діяльності і її суб'єкта і характеризувати такими параметрами:

- готовністю майбутнього соціального педагога до позитивної взаємодії з усіма учасниками соціально-педагогічного процесу;
- активним використанням у практиці соціально-педагогічної діяльності деонтологічних знань і навичок;

- навичками і кваліфікацією, необхідних майбутньому соціальному педагогові з метою успішного виконання професійних завдань з опорою на деонтологічні принципи;

- активністю використання знань в деонтологічно детермінованих ситуаціях у соціально-педагогічному процесі;

- навичками синтезу, узагальнення, порівняння інформації, умінь орієнтуватися у системі деонтологічних цінностей.

Оцінно-рефлексивний компонент. Проявляється у здатності майбутнього соціального педагога керувати собою, своєю поведінкою у деонтологічно обумовлених педагогічних ситуаціях, емоціями, процесами мислення, оцінювати власну професійну підготовленість у процесі рефлексії власної діяльності, аналізувати недоліки і помилки, реалізовувати прогностичну функцію, передбачає розвиток регуляторних можливостей, стійкості до стресів, наявність психологічних резервів, узагальнення соціально-педагогічного досвіду.

Розглянувши сутність, зміст деонтологічної компетентності майбутніх соціальних педагогів, спираючись на міждисциплінарний підхід і визначивши її структурні компоненти, ми вважаємо, що, в першу чергу освітній простір закладу вищої освіти має бути спрямований на формування знань, умінь, навичок упродовж усього періоду навчання. Оскільки освітній простір закладу вищої освіти завдяки своїй безперервності, системності, практичній орієнтованості, послідовності і нормативності має великий потенціал для формування деонтологічної компетентності майбутнього соціального педагога.

Список використаних джерел

1. Васильєва М.П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого начального закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Дніпропетровськ. 2011. № 2. С. 168–177. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2011/2/4.pdf>.

2. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога: автореф. дис.... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика

професійної освіти» Харків, 2004. 50с. URL: <http://referatu.net.ua/referats/7569/156929/?page=0>.

3. Волошина О.В., Андрєєва В.І. Деонтологічна культура як складова професійної підготовки вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* 2018. Випуск 52. С.11-15. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5251/4676>.

4. Колишкін О.В. Педагогічна деонтологія вчителя-дефектолога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 4. С. 429–437. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_4_53.

5. Савінова Н.В., Берегова М.І. Деонтологічна компетентність корекційного педагога в умовах інклюзивного навчання. *Молодий вчений*. 2015. № 2(17). С. 99–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2%284%29_27.

6. Сисоєва С. Міждисциплінарні педагогічні дослідження в контексті розвитку освітології. *Освітологія*. 2017. № 6. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2017_6_5.

7. Ляшко В.В. Етика і деонтологія вчителя-дефектолога. *Молодий вчений*. 2020. № 2 (78) лютий. С.438-441. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1388>.

Галина Олійник,
доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
Кирилів Андріана,
бакалавр освітньої програми «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ ЯК ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розкрито форми роботи в громаді, які включають цілу низку як загальних для соціальної роботи, так і специфічних для цього напрямку видів діяльності. Проаналізовано практичну соціальну роботу в громаді, яка ґрунтується на кількох засадах. Виокремлено фази розвитку роботи в громаді як професійної діяльності. Визначено три рівні роботи в громаді.

Ключові слова: соціальна робота, громада, професійна діяльність, робота в громаді.

Постановка проблеми. Розвиток роботи в громаді як професійної діяльності знайшов відповідне відображення у соціальній політиці багатьох держав і став одним з найпоширеніших явищ у другій половині ХХ ст.

Проаналізувавши західний досвід, можна говорити, що форми роботи в громаді включають велику низку як загальних так і спеціальних для соціальної роботи видів діяльності, а саме: надання соціальних послуг за місцем проживання, вивчення проблем громади, підготовку експертних висновків, звернення по субсидії для громади, роботу із засобами масової інформації, переговори, угоди, проведення конференцій, організація страйків, бойкотів, публічних/громадських слухань, акцій громадянської непокори, представництво інтересів громади, вжиття заходів через законодавчі або виконавчі органи.

Потрібно константувати, що є певна термінологічна й методологічна проблема в розумінні поняття «робота в громаді». В нашій країні її ще називають «соціальна робота в громаді», «соціальна робота з громадою» чи «общинна соціальна робота». Пов'язано це зі складністю перекладу англійського словосполучення «community work». «Робота з громадою» є в певній мірі невдалим перекладом суті цього виду діяльності, адже стилістично підкреслює протиставлення громади фахівцям, які таку роботу звичайно здійснюють.

Мета статті: розкрити соціальну роботу в громаді як професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роботу в громаді вважають і методом соціальної роботи і її різновидом, і її формою, й рівнем соціальної роботи чи навіть рівнем втручання соціального працівника [1]. Проте, здається доречним досліджувати роботу в громаді як рівень соціальної роботи, тому що саме цьому різновиду діяльності актуальні власні методи, підходи, форми роботи. Суть практичної соціальної роботи в громаді здійснюється на кількох засадах, а саме:

- громадяни мають право приймати участь у виробленні певних рішень, які впливають на їхнє життя;
- громадян, яких забезпечити достовірною інформацією, то вони братимуть участь у процесі вироблення рішень;
- якщо не прислухатися до громадян, то це свідчить, що вони не обізнані з процесом вироблення рішень, або що цей процес несправедливий.

Робота в громаді відрізняється від інших рівнів чи методів соціальної роботи передусім тим, що клієнтом є не одна людина чи мала група, а мешканці територіальної громади чи члени громади за інтересами в цілому. Так, суттєва різноманітність у потребах чи проблемах клієнта дає можливість створювати відповідні умови для прийомів, засобів, тактик з безпосередньою метою подолання труднощів. Відомо, що вони інші, адже це залежно від наявної проблеми. Робота в громаді завжди передбачає використання певних тактик, що не застосовуються в межах інших методів.

Є такі фази розвитку роботи в громаді як професійної діяльності:

- 1) організація груп та служб у громаді;
- 2) розвиток професіоналізму та компетентності у членів громади, як співробітників, так і волонтерів;
- 3) боротьба за зміни, зокрема зміни в соціальній політиці.

Дійсно процес розвитку роботи в громаді частково подібний до процесу індивідуальної соціальної роботи. Суть в тому, що мова іде про контакти, аналіз, планування, роботу з групами в громаді, вихід за межі громади, залучення засобів масової інформації тощо.

Розрізняють три рівні роботи в громаді:

- 1) базова або робота за місцем проживання з окремими людьми, сім'ями та групами, а також самостійна діяльність місцевих мешканців;
- 2) робота місцевих агенцій або між агенціями, тобто діяльність, очолювана органами влади та/або організована іншими структурами;
- 3) регіональна та національна робота з планування громад [2].

Практика свідчить, що ці рівні роботи в громаді є безперервними і потребують міждисциплінарних підходів. Звичайно, що соціальні працівники, які працюють в громаді на різних рівнях, застосовують не тільки знання та навички з соціальної роботи, а й потрібні знання в галузі управління та менеджменту, сформовані в соціології, психології, політології. [3].

Сучасний політичний курс базується на сприянні розвиткові активної участі громадян у колективній діяльності, переосмисленні громадянства як забезпеченості належною роботою, встановленні взаємозв'язку між соціальними правами людини та її зобов'язаннями. Зараз робота в громаді набуває форм політичної активності в широкому сенсі. Про те є ще один момент, що впливає на розвиток у світі роботи в громаді – це процес безпосередньо тотальної глобалізації. Саме все це прищепило інноваційний тип мислення і потребу в самоідентифікації, відчуття належності до певної конкретної групи, певної громади, а не до «глобального селища». Становлення роботи в громаді як професійної діяльності взаємопов'язане зі змінами у соціальній політиці: децентралізація, орієнтація на організацію догляду за місцем проживання, створення умов для залучення недержавних організацій до надання послуг, надання грантів місцевим громадам на розвиток інфраструктури тощо.

В Україні, суттєвим поштовхом для розвитку роботи в громаді є декілька чинників:

- матеріальне та психологічне становище погіршується в соціально вразливих груп населення, а тому зростає необхідність у нових соціальних послугах та програмах;

- державні, передусім стаціонарні/ інтернатні заклади соціального захисту неспроможні задовільнити потреби людей, а саме потребу інтеграції у соціальне середовище;

- соціальна робота як професія перебуває в процесі становлення, поява фахівців, які мають уявлення про можливості та переваги організації роботи за місцем проживання чи в громадах за інтересами.

Висновок. Безсумнівно, робота в громаді – це надзвичайно складний вид діяльності, який потребує системного підходу і різнопланових знань. Саме тому інтенсивна підготовка майбутніх соціальних працівників до такої роботи спирається як на вивчення специфічних методів роботи у громаді, так і методик оцінки потреб громади, планування програм та їх інформаційного супроводу.

Сьогодні робота в громаді розглядається як інтеграція різних методів, які ґрунтуються на певних ідеях взаємозалежності індивідуальних та суспільних проблем клієнтів соціальної роботи. Її досліджують як соціально-політичний засіб задоволення потреб та інтересів громадян, а також можливість для стимулювання очікувань громадян і їхніх колективних дій щодо поліпшення умов власного життя. За теоретичними моделями соціальної роботи в громаді є велика практика, що має національні відмінності та сягає корінням у традиції конкретного суспільства, спирається на суспільні цінності.

Список використаних джерел

1. Спікер Н. Соціальна політика: Теми та підходи. Пер. з англ. К.: Фенікс, 2000. 157 с.
2. Ткаченко М., Король І., Ткаченко А. Формування громадської думки в галузі прав дітей з психіатричними діагнозами. К. : Арктур-А, 1999. 301 с.
3. Федюк В., Вандич В. Конкурс на проведення соціологічного дослідження для визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку міста Коломия // *Інформаційний електронний бюлетень «Гурт»*. 2003. №31(168). С. 13-20.

Liudmyla Petryshyn

*Dr. Sc. (Pedagogical), Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine*

Yurii Hnatyshyn

*PhD-student Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine*

THE ROLE OF MEDIATION AND THE MEDIATOR IN CONFLICT RESOLUTION

Unfortunately, conflicts are an integral part of human life. And therefore, for many centuries, mediation has been developing in the world as a way of peaceful resolution and settlement of conflicts between people and communities, various social groups. As an alternative dispute settlement process mediation has been developing in Ukraine for about 20 years. The National Association of Mediators of Ukraine notes that the use of mediation is useful for solving many conflicts, especially those that are sensitive to the preservation of relationships and risks of reputational losses (family, commercial, labor, etc.).

Currently, mediation, as an effective method of alternative dispute resolution, is widely used in the business environment, in family disputes, in the social sphere, in the IP and IT spheres, and in working with communities. For example, the use of mediation in family conflicts leads to a decrease in the number of conflicts resolved in court by up to 60%. But when it comes not only to issues of divorce, property distribution, alimony collection, determining the child's place of residence, establishing the procedure for the participation of each parent in the child's upbringing, in which mediation is currently the most effective tool, then this procedure can help resolve conflicts and between representatives of different generations in the family (parents-children-grandparents), issues of inheritance, procedures for establishing guardianship and adoption, raising children. Mediation teaches how to build relationships and find solutions based on a person's interests, values, needs, feelings, and not based only on his emotional reactions, behavior, and principled positions.

Mediation, as a process, has its own structure and principles, which distinguish it as one of the forms of mediation. Yes, the advantages of the mediation process are, first of all, its confidentiality: all information that the mediator receives in the process of negotiations from both parties and from each party separately is confidential and cannot be disclosed. In addition, the parties may decide that even their participation in this procedure, its application to the resolution of the disputed situation that has arisen between them, is confidential. All participants in the process voluntarily participate in the mediation process

and at any stage can decide to withdraw from the process. The mediator himself has this right.

An important component of the process is that the mediator is a neutral party who does not have his own competence to make decisions or generate options for different decisions, the mediator, as a mediator, does not express his preferences, is not an arbitrator and a judge, and therefore during the process he does not express any - any evaluative judgments about any of the parties and their positions, his task is to move between the parties, to be a transmitter and a catalyst that contributes to the effective search for the best solutions, taking into account and revealing the interests of each of the parties.

The mediator, who is responsible for conducting and managing the process of mediation negotiations, with the help of the professional tools and knowledge known to him, creates for the parties the most productive space of understanding for them to make effective decisions on their own, aimed at satisfying their needs and interests.

So, in our flexible and fast-moving world, when we spend a lot of time building and establishing any relationship and value our peace, because the world is full of conflicts, disputes and confrontations, and the courts, which perform the function of protection of the "fair" referee, are mostly no longer keep up with the changes and needs of society, the speed of their decision-making and consideration of cases is extremely low, and therefore the era of alternative means of protecting one's interests is coming, which, among other advantages, has the most important: saving time, flexibility of the process, protection and preservation of reputation, image and relationships (personal, business, etc.), confidentiality, economic feasibility. The relevance and significance of the problem of the formation of socio-legal competence of a social work specialist increases in connection with the introduction of the competence approach into the system of professional education. There is an obvious need to use such organizational forms, methods and learning

technologies that would allow a specialist to actively engage in an independent search and discovery of new, professionally necessary things.

Literature

1. Білик Н.М. Уведення технології медіації у роботу соціального педагога // Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 15 січня 2013 р. /гол. ред. В.В.Корнєшук. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 213-215.

2. Гірник А.М. Основи конфліктології. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Києво-Могилянська академія. Київ, 2010. 222 с.

3. Петровська К. Особливості розвитку медіаторської компетентності майбутнього фахівця в галузі соціальної роботи / К. Петровська, А. Тургенєва // Наукові записки БДПУ. Педагогічні науки, 2022. №3. Режим доступу: <https://www.cpp.com/pdfs/smp248248.pdf>С.104-111;10.31494/2412-9208-2022-1-3-104-111 (дата звернення: 10.04.2023).

4. Петришин Л. Й. Роль соціального працівника як медіатора у врегулюванні конфліктів. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 2017. Вип. 24 (2-2017). Ч.2. С. 163 – 171.

5. Русинка І.І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами. Київ: Професіонал, 2007. 332 с.

6. Техники и технологии эффективной медиации. Режим доступу : <http://studme.org/> (дата звернення: 10.04.2023).

Оксана Повідайчик

*професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціології та соціальної роботи*

Антоніна Реблян

аспірантка кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи

Юрій Попик

аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

У статті досліджується питання організації науково-дослідницької діяльності майбутніх соціальних працівників у вищій школі скандинавських країн. Проаналізовано зміст освітніх програм деяких університетів Данії, Норвегії, Швеції. Виокремлено освітні компоненти, спрямовані на формування готовності студентів до науково-дослідницької діяльності.

Виявлено дієві форми і методи дослідницької підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні соціальні працівники, науково-дослідницька діяльність, скандинавські країни.

На сьогоднішній день важливою складовою підготовки майбутніх фахівців у вищій школі є їхнє залучення до науково-дослідницької діяльності (НДД), яка надає студентам свободу у оволодінні знаннями, створює умови для продуктивного розвитку їх інтелектуального і творчого потенціалу. Спрямованість навчання майбутніх фахівців на НДД розглядається як найважливіша умова їх індивідуально-професійного самовизначення і професійної компетентності (Р. Барнет, М. Бомбик, С. Борг, Л. Елтон, Д. Крамер, Р. Рамзей, Р. Саррі, Д. Фріман, М. Хіллі). У зв'язку з цим проблема організації НДД студентів у ЗВО є особливо актуальною. Її вирішення передбачає, зокрема, вивчення кращих практик реалізації дослідницької підготовки майбутніх фахівців у зарубіжній вищій школі з метою їх впровадження в освітній процес українських університетів.

Розглянемо деякі особливості організації НДД студентів у вищій школі скандинавських країн (на прикладі спеціальності «Соціальна робота»). Так, програми підготовки бакалаврів соціальної роботи у Данії, Норвегії, Швеції, які тривають 3–3,5 роки, передбачають, що майбутні соціальні працівники мають володіти науковими знаннями в сфері соціальної роботи і досліджень, навичками творчої діяльності. Вони повинні вміти аналізувати соціальні процеси і проблеми, досліджувати роботу, яка здійснюється на різних рівнях [2].

У зв'язку з цим передбачається вивчення спеціальних навчальних дисциплін, спрямованих на формування зазначених компетентностей:

- «Формування знань у соціальній роботі» (Школа соціальної роботи Лундського університету, Швеція). Завданням курсу є оволодіння студентами сутністю наукових методів у соціальних дослідженнях. У

процесі опанування навчальної дисципліни розглядаються такі питання: основні поняття про наукові знання і дослідження; методи і організація соціальних досліджень, способи вимірювання соціальних характеристик, статистичні методи оцінки дослідницьких практик та ін.

- «Наукова теорія, дослідження та розвиток дослідницьких методів соціальної роботи» (університет Південної Данії (м. Оденсе), Ольборзький і Оргузький університети).

- «Теорія науки, методи соціальних наук і етика» (університетський коледж у м. Ліллехаммер, Норвегія).

- Написання бакалаврської роботи (передбачено бакалаврськими програмами всіх університетів і шкіл соціальної роботи скандинавських країн), метою якої є оволодіння вміннями та навичками здобуття наукових знань для розробки дослідницького проєкту.

Більш ґрунтовна дослідницька підготовка майбутніх соціальних працівників передбачена на рівні магістратури. Зокрема, магістерська програма Північного університету (м. Бодє, Норвегія) передбачає вивчення таких дисциплін науково-дослідницького спрямування: «Аналітичне порівняння соціального навчання», «Кількісні методи», «Якісні методи» та ін. Перша дисципліна спрямована на розвиток критичного, аналітичного підходу до наукових досліджень, здатності студентів до аналізу власних робіт та інших дослідників. Магістранти набувають навичок планування власних досліджень, реалізації в них необхідних зв'язків між методологією, теорією та емпіричними пошуками. До змісту навчання входить аналітичний відбір міжнародної статистики щодо соціальної роботи, огляд літератури з порівняльним аналізом соціального навчання, етичні дилеми у дослідженнях із соціальної роботи. У процесі опанування курсу студенти мають навчитися формулювати дослідницькі проблеми та здійснювати їхнє якісне вивчення, проводити порівняльні дослідження (якісні та кількісні), розробляти адекватні методології [1].

Дисципліна «Кількісні методи» передбачає оволодіння студентами інструментарієм науково-дослідницької діяльності для реалізації власного дослідження, навчання методам статистичного аналізу соціальних процесів і явищ. Курс «Якісні методи» присвячений вивченню якісних дослідницьких методів і технологій, а саме: інтерв'ю, вивчення досвіду діяльності, бесіди [1].

У практиці вищої школи скандинавських країн функціонують спільні магістерські програми підготовки фахівців. Так, на сьогодні діє європейська програма «Соціальна робота з сім'ями та дітьми» (European Master in Social Work with Families and Children, MFamily), яка реалізується міжнародним університетським консорціумом чотирьох партнерських навчальних закладів: університетським інститутом м. Лісабон (Португалія), Гетеборзьким університетом (Швеція), університетом м. Ставангер (Норвегія) та Макарере університетом (м. Кампала, Уганда) [1].

Зазначена програма спрямована на формування знань і навичок соціальних працівників у сфері теорії і методів соціальної роботи із зазначеною категорією осіб, яка відповідає місцевим і міжнародним стандартам. При цьому серед інших визначено такі програмні цілі:

- ознайомити студентів з порівняльними дослідженнями для критичної оцінки сильних і слабких аспектів у реалізації європейських і міжнародних моделей практики соціальної роботи і соціальної політики, яка змінюється у різних частинах світу;

- заохочувати майбутніх соціальних працівників до незалежних досліджень у міжкультурному контексті [2].

Освітньою програмою передбачено вивчення науково-дослідницьких дисциплін, зокрема таких: «Методологія соціальних досліджень», «Дослідницькі теорії та методи», написання магістерської дисертації.

Важлива роль у вищій соціальній освіті скандинавських країн належить практичному навчанню, зокрема, поширеною є практика в

соціальних закладах зарубіжних країн. Як зауважує Т. Логвиненко, зазначений досвід спрямований на поглиблення і посилення професійної та особистісної компетенції студентів у зв'язку з роботою над розв'язанням інтеркультурних соціальних проблем і питань соціального розвитку [1].

Зазначені дисципліни передбачають застосування як традиційних, так і активних методів навчання. Тут переважають: групові методи роботи, дискусії, проблемне навчання, «навчальні нотатки», дебати, конференції та ін. Особлива увага приділяється організації самостійної роботи студентів, а також застосуванню активних форм навчання – проблемноорієнтованих лекцій, семінарів і практичних занять, які спонукають студентів до застосування здобутих знань на практиці, стимулюють активність і самостійність, творчий пошук можливостей вирішення поставлених завдань.

Таким чином, науково-дослідницька підготовка студентів у вищій школі скандинавських країн передбачає їхнє залучення до НДД з перших курсів, створення в закладах освіти особливого науково-креативного середовища розвитку дослідницьких умінь, використання в освітньому процесі дієвих технологій, форм, методів, засобів. Готовність майбутніх соціальних працівників до НДД розглядається як важливий чинник розвитку конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. Перспективами подальших досліджень вбачаємо розробку організаційно-педагогічних умов використання європейського досвіду організації НДД студентів у вітчизняній освітній практиці.

Список використаних джерел

1. Логвиненко Т.О. Теорія і практика підготовки соціальних працівників в університетах Скандинавських країн: Данія, Норвегія, Швеція: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2016. 602 с.
2. Повідайчик О.С. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2019. 580 с.

Романовська Людмила
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький*

Микола Новак
*аспірант кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Розвиток стресостійкості через інноваційні методики є ключовим для підготовки соціальних працівників, адаптованих до викликів сучасності. Вивчення впливу когнітивно-поведінкової терапії, майндфулнесу, регулярних фізичних вправ та технік релаксації показує обнадійливі результати у зміцненні психологічної стійкості. Інтеграція цих практик у освітній процес сприяє кращій підготовці студентів до майбутньої кар'єри, знижуючи небезпеку вигорання. Подальші дослідження потрібні для удосконалення методів навчання, щоб оптимізувати підготовку майбутніх професіоналів.

Ключові слова: *стресостійкість, соціальні працівники, когнітивно-поведінкова терапія, майндфулнес, фізичні вправи, професійне вигорання.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному динамічному світі, професія соціального працівника вимагає не лише глибоких фахових знань, але й високої стресостійкості. Ця якість є критично важливою для ефективної роботи з клієнтами, вирішення складних життєвих ситуацій та збереження власного психоемоційного благополуччя. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці та впровадженні інноваційних методів розвитку стресостійкості у майбутніх соціальних працівників, що дозволить їм ефективно адаптуватися до професійних викликів і сприяти їхньому професійному зростанню.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному світі професія соціального працівника є однією з найбільш стресових через високу емоційну вкладеність і постійну роботу з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розвиток стресостійкості у майбутніх соціальних працівників є критично важливим для їх професійної ефективності та особистого благополуччя. Інноваційні методи розвитку стресостійкості включають комплексні підходи, які поєднують теоретичні знання з практичними вправами та техніками.

Серед ключових методів, що використовуються для зміцнення стресостійкості, можна виділити: майндфулнес, когнітивно-поведінкову терапію, фізичні вправи та техніки релаксації.

Майндфулнес, або усвідомленість, – це практика, яка спрямована на зосередження уваги на поточному моменті без оцінювання. Вона включає свідоме сприйняття своїх думок, емоцій, тілесних відчуттів та навколишнього середовища, дозволяючи індивіду вийти з автоматичного режиму реакції на події та навчитися більш свідомо реагувати на виклики повсякденного життя [3, с. 192].

Хоча коріння майндфулнес сягає давніх буддистських практик медитації, сучасна інтерпретація та популяризація концепції великою мірою пов'язана з роботою доктора Джона Кабат-Зінна, який започаткував програму зниження стресу за допомогою усвідомленості (Mindfulness-Based Stress Reduction, MBSR) у 1979 році. З того часу майндфулнес став важливою частиною багатьох психотерапевтичних практик та програм особистісного розвитку [3, с.196].

Практика майндфулнес має численні переваги, включаючи зниження рівня стресу, покращення концентрації та уваги, збалансованість емоційного стану, поліпшення міжособистісних відносин через усвідомлене спілкування та емпатію, а також зменшення симптомів фізичного болю, що допомагає управляти хронічними станами.

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) є одним з найефективніших методів сучасності, спрямованим на розв'язання широкого спектру психологічних проблем, включаючи стрес, тривогу, депресію та інші розлади. Основна ідея КПТ полягає в тому, що наші думки, почуття та поведінка взаємопов'язані, і зміна негативних моделей мислення або поведінки може позитивно вплинути на наше самопочуття [1, с. 99].

Інтеграція когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) в навчальний процес майбутніх соціальних працівників є ключовим елементом у розвитку їх емоційного інтелекту та стресостійкості. Цей підхід не тільки сприяє кращому розумінню власних емоційних реакцій і поведінкових моделей, але й надає студентам інструменти для ефективного управління ними в складних життєвих і професійних ситуаціях. Зокрема, включення модулів КПТ у навчальні програми дозволяє майбутнім фахівцям опанувати техніки саморегуляції, критичного мислення, вирішення проблем і прийняття рішень, що є важливими для ефективно соціальної роботи [1, с. 101].

Особливу увагу в рамках КПТ навчання варто приділити розвитку навичок спілкування, які допоможуть соціальним працівникам встановлювати ефективний контакт з клієнтами, колегами, а також управляти конфліктними ситуаціями, мінімізуючи власний емоційний дискомфорт. Практичні заняття можуть включати рольові ігри, сценарні завдання та вправи на саморефлексію, які сприятимуть глибокому осмисленню і застосуванню принципів КПТ в реальних життєвих умовах [1, с. 134].

Також важливою є підготовка майбутніх соціальних працівників до використання КПТ не тільки в особистісному, але й у професійному контексті, щоб вони могли застосовувати отримані знання і навички для допомоги своїм клієнтам у подоланні емоційних та поведінкових труднощів. Такий комплексний підхід не лише підвищить професійну компетентність майбутніх соціальних працівників, але й сприятиме

формуванню у них стресостійкості та емоційного благополуччя, що є необхідною умовою для довгострокової ефективності в соціальній роботі.

Інтеграція *фізичних вправ і технік релаксації* в навчальний процес майбутніх соціальних працівників становить цілісний підхід до розвитку стресостійкості. Регулярне залучення до таких видів активності, як йога, дихальні техніки та інші форми фізичних вправ, не лише сприяє зниженню рівня стресу, але й покращує загальний фізичний і емоційний стан. Ці практики заохочують стан релаксації, підвищують концентрацію уваги та сприяють емоційному регулюванню, надаючи майбутнім соціальним працівникам необхідні інструменти для ефективного управління особистими та професійними стресовими ситуаціями. [2, с. 264].

Включення цих практик у навчальний план можливе за допомогою спеціалізованих майстер-класів, сесій фізичної активності та курсів з усвідомленості та управління стресом. Навчаючись і практикуючи ці техніки, майбутні соціальні працівники можуть краще підготуватися до вимог своєї професії, де вони часто стикаються з ситуаціями стресу та емоційно навантаженими взаємодіями. Крім того, ці практики можуть сприяти розвитку більшої самосвідомості та самоогляду, що є важливими атрибутами для підтримки стресостійкості та сприяння тривалості професійної діяльності у сфері соціальної роботи [2, с. 266].

Освіта майбутніх соціальних працівників про наукові основи фізичної активності та релаксації та їхні впливи на мозок і тіло може поглибити їх розуміння управління стресом. Це знання наділяє їх здатністю інтегрувати ці практики в професійний інструментарій, не лише для особистої вигоди, але й як стратегії для підтримки добробуту їхніх клієнтів [2, с. 268]. Отже, включення фізичних вправ і практик релаксації в підготовку майбутніх соціальних працівників підкреслює важливість всебічного, інтегрованого підходу до освіти та професійної підготовки. Це дозволяє студентам не тільки набути теоретичні знання та практичні навички, необхідні для

ефективної соціальної роботи, але й розвивати особистісні якості, які сприяють здоровому рівню стресостійкості та емоційному благополуччю.

Застосування цих інноваційних методів в освітній програмі для майбутніх соціальних працівників не тільки сприяє розвитку стресостійкості, але й готує фахівців до високоефективної взаємодії з клієнтами, забезпечуючи високу якість соціальних послуг та підтримку осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження інноваційних методів розвитку стресостійкості у майбутніх соціальних працівників виявляє ключову роль у підготовці спеціалістів до ефективного впорядкування з високими емоційними навантаженнями професії, підкреслюючи значущість інтеграції когнітивно-поведінкової терапії, майндфулнес, фізичних вправ, та інших підходів у освітній процес. Висновки дослідження акцентують на ефективності інтегрованого використання різноманітних методик для підвищення стресостійкості, важливості їх практичного застосування у навчальних програмах для збільшення готовності студентів до професійної діяльності та ролі саморефлексії для особистісного та професійного розвитку. Перспективи майбутніх досліджень охоплюють глибше вивчення індивідуальних підходів, впровадження технологічних новинок, міждисциплінарне співробітництво та довгострокове вивчення впливу інноваційних методів на професійне та особистісне благополуччя соціальних працівників, що в результаті може покращити освітній процес та сприяти розвитку більш ефективної соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Ігумнова О., Михайлов А. Когнітивно-поведінкова терапія як метод корекції самоушкоджень підлітків. *Psychology Travelogs*. 2021. № 1. С. 99-114.
2. Серебрянікова О. С. Відображення у змісті підготовки майбутніх соціальних працівників сутності і цінності рекреаційної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 264-268.

3. Kang Y., Gruber J., & Gray, J. R. Mindfulness and de-automatization. *Emotion review*. 2013. Vol. 5, No 2. P. 192-201.

В'ячеслав Степаненко

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк*

Вікторія Степаненко

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк*

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ЕРГОТЕРАПЕВТІВ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ЗДАТНОСТІ ДО СПІВПРАЦІ У РОБОТІ З КЛІЄНТАМИ

У публікації розкрито нормативно-правові засади та особливості формування у майбутніх ерготерапевтів і соціальних працівників здатності до співпраці у роботі з клієнтами / пацієнтами. Зазначено, що підготовка відповідних фахівців соціономічних професій передбачена як стандартами вищої освіти, так і професійними стандартами. Наголошено увагу на комплексному підході в процесі командної роботи фахівців та системній взаємодії, побудові партнерських стосунків, усвідомленні цінності спільної діяльності та власної відповідальності за успішність комунікації і взаємодії.

Ключові слова: *соціальна взаємодія, ерготерапевт, клієнт, соціальний працівник, соціономічна професія, комплексний підхід, командна робота*

Ерготерапевт і соціальний працівник відносяться до соціономічної групи професій, пов'язаних зі сферами медичного і соціального обслуговування, сприяння соціальній адаптації пацієнтів / клієнтів. Ці професії передбачають здатність фахівця налагоджувати взаємини з іншими людьми. Спілкування в контексті їхньої спільної професійної діяльності постає основним механізмом професійної взаємодії фахівця і пацієнта / клієнта [1; 10].

У Стандартах вищої освіти за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського)

рівнів вищої освіти передбачено формування як загальних, так спеціальних компетентностей, які стосуються питань співпраці ерготерапевтів з різними професійними групами, в тому числі і соціальними працівниками. Так, серед компетентностей випускника першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачено такі загальні компетентності, як навички міжособистісної взаємодії та здатність працювати в команді [9]. В свою чергу, випускник другого (магістерського) рівня вищої освіти повинен оволодіти такими спеціальними компетентностями, як здатності до роботи у реабілітаційній команді та міжособистісної взаємодії з представниками інших професійних груп різного рівня, співпрацювати з різними службами охорони здоров'я, соціальної політики і соціального захисту, пояснювати права осіб з обмеженнями життєдіяльності з метою збільшення заняттєвої участі та інтеграції пацієнта / клієнта в суспільство [8].

Щодо Стандартів вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота», то у випускника першого (бакалаврського) рівня серед спеціальних компетентностей передбачено формування здатності взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад [7]. На другому (магістерському) рівні серед загальних компетентностей передбачено формування навичок міжособистісної взаємодії та здатності працювати в команді, які, як бачимо, в ерготерапевта формуються вже на бакалаврському рівні. Серед спеціальних компетентностей майбутніх соціальних працівників на магістерському рівні передбачено здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня [6], яка, по суті, збігається зі спеціальною компетентністю ерготерапевта на відповідному рівні.

Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників ерготерапевт здійснює заходи щодо розширення та покращення заняттєвої участі пацієнта / клієнта в усіх сферах: активності повсякденного життя, професійній діяльності, дозвіллі, грі, освіті, соціальній участі, відпочинку і сні та співпрацює із соціальним

працівником [3]. Серед загальних компетентностей соціального працівника, визначених професійним стандартом, виокремлено налагодження соціальної взаємодії, співробітництво, управління різнобічною комунікацією [5]. Роль соціального працівника полягає в посередництві між хворою дитиною, її родичами і медичним персоналом, зокрема взаємодії з ерготерапевтом та обговоренні можливих підходів до клієнтів / пацієнтів [2].

Крім того, окремо звернемо увагу, що наразі одним з актуальних питань є співпраця ерготерапевта і соціального працівника як надавачів соціальної послуги раннього втручання, зокрема забезпечення комплексного підходу на всіх етапах роботи з дитиною та її сім'єю, який полягає в командній роботі, їх комплексній та системній взаємодії [4].

Отже, співпраця ерготерапевта і соціального працівника під час надання послуг клієнту / пацієнту передбачена як стандартами вищої освіти, так і професійними стандартами в контексті загальної та суто професійної складових. Така співпраця повинна бути побудована на засадах командної роботи відповідних фахівців соціономічної сфери, формування у них партнерських стосунків, усвідомлення цінності спільної діяльності та власної відповідальності за створення сприятливої атмосфери для комунікації і взаємодії.

Список використаних джерел

1. Василенко О., Квятковська К. Особливості професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей з внутрішньо переміщеними особами. *Психологічні тревелоги*. 2023. №4. С. 130–138. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-14>
2. Данко Д. В. Соціальна робота в медичній сфері. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 23. С. 39–41.
3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників: Наказ МОЗ України від 29.03.2002 № 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#n5> (дата звернення: 12.04.2024)
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження практики надання послуги раннього втручання для забезпечення

- розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя. Наказ, Мінсоцполітики України від 18.02.2021 №92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0092739-21#Text> (дата звернення: 14.04.2024)
5. Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 04.07.2019 р. №1049. URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf> (дата звернення: 12.04.2024)
 6. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 24.04.2019 р. №556. URL: <http://surl.li/fzpm1> (дата звернення: 15.04.2024).
 7. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 24.04.2019 р. №557. URL: <http://surl.li/faysw> (дата звернення: 15.04.2024).
 8. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 05.09.2022 р. №791. URL: <http://surl.li/ekaqa> (дата звернення: 15.04.2024).
 9. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 19.12.2018 р. №149. URL: <http://surl.li/dloah> (дата звернення: 15.04.2024).
 10. Шевців З. М., Філоненко М. М. Реабілітаційна компетентність як складник професійної підготовки майбутнього фахівця соціономічної професії до роботи в умовах інклюзії. 2020. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Вип. 90. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-90-20>

Ольга Столярик

*докторка філософії з соціальної роботи
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів*

ВІД РОЗУМІННЯ ДО ДІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЧЕРЕЗ ТРАВМО-ІНФОРМОВАНУ ПІДГОТОВКУ

Тези розкривають роль та місце травмо-орієнтованих підходів у підготовці майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в екстремальних умовах та в умовах збройного конфлікту. Авторкою підіймається питання щодо необхідності врахування травмо-інформувального підходу у професійній підготовці студентів соціальної

роботи в умовах війни, розуміння специфіки та принципів травмо-орієнтованого підходу у соціальній роботі та його зв'язок з підходом сильних сторін клієнтів.

***Ключові слова:** професійна підготовка соціальних працівників, травма, травматизація, травмо-інформований підхід, підхід, орієнтований на сильні сторони, соціальна робота.*

Наростання напруги у світовій спільноті, початок та ескалація численних збройних конфліктів, в тому числі російсько-української війни призводить до глибинної фізичної та соціально-психологічної травматизації населення. Травматичні події, як-от стихійні лиха та людські катастрофи, внаслідок масштабності заподіяння шкоди населенню несуть наслідки не лише для окремих постраждалих індивідів, а й для громад та населення в цілому. Українська професійна спільнота фахівців соціальної роботи зіткнулася з численними викликами, пов'язаними із браком необхідних знань та умінь, що призвело до скорочення штату працівників та масового професійного вигорання тих, які продовжують працювати. Це, у свою чергу, потребує перегляду наявних освітніх програм зі спеціальності «соціальна робота» у закладах вищої освіти з врахуванням реальних потреб та специфіки вразливості населення, пов'язаною із травматизацією в умовах збройного конфлікту.

Мета роботи – дослідити специфіку застосування травмо-інформувального підходу як трансформуючого напрямку практики соціальної роботи.

Травмо-інформувальний підхід вважається об'єднувальною концепцією соціальної роботи, оскільки вивчає контекст травми для різних груп клієнтів і, заслуговує на увагу освітніх програм з соціальної роботи. Вагома частка клієнтів, незважаючи на те, з якої причини вони звертаються за соціальними послугами, впродовж власного життєвого циклу зазнають низки травм. Ці травми можуть включати міжособистісне, особистісно-групове, міжгрупове насильство, політичне чи культурне насильство, історичну та суспільну травму, травму, пов'язану із стихійними лихами,

техногенними катастрофами, міграцією, збройними конфліктами, медичну травму, травматичну втрату тощо. Дослідження підтверджують широкий вплив травми на клієнтів впродовж усього життя, що зумовлює необхідність її врахування в практиці та освіті із соціальної роботи [1; 8].

Травмо-інформувальний підхід (з англ. мови – «trauma-informed approach») – підхід, що ґрунтується на сильних сторонах клієнта, та спрямований на формування стратегій усвідомлення впливу травми на життя клієнта та формування адекватних копій-стратегій реагування на неї. Підхід наголошує на створенні безпечового середовища для клієнта та фахівця, і спрямований на надання клієнтам можливості відновити контроль над своїм життям. Згідно травмо-орієнтувального підходу, «травма» розглядається як досвід, який викликає інтенсивний фізичний і психологічний стрес та є наслідком окремої події, низки подій або сукупності обставин, які клієнт сприймає як шкідливі чи загрозливі, що мають довготривалі негативні наслідки для його функціонування та добробуту. На думку Марді Дж. Горовіца, травма – раптова подія сильної інтенсивності, яка може бути не завжди пов'язана із фізичною шкодою здоров'ю, а виступати у вигляді обставин, що суперечать світогляду клієнту, і, як наслідок, знижують здатність екологічно реагувати на неї [3, P.89-193].

Численні дослідження демонструють наявність зв'язку між травмо-інформувальним підходом та підходом, орієнтованим на сильні сторони клієнтів у соціальній роботі. До прикладу, Елізабет Хуппер, Елен Басюк і Джефрі Олівет (2010) зазначають, що ретельне вивчення симптомів та поведінки клієнта, пов'язаної з травматичним досвідом, та застосування ТПП з наголосом на безпеці дозволяє розвинути або відновити відчуття контролю над життям клієнта і зосередитися на сильних сторонах, які є помічними при проживанні травми [2]. Інформація про травму – спосіб запобігання повторної травматизації, як жертви так і фахівця, що працює із нею [10].

Травмо-інформована допомога в межах ТІП – це технологія соціального втручання, заснована на сильних сторонах клієнтів, яка базується на усвідомленні та реагуванні на вплив травми клієнтів та зосереджена на створенні середовища фізичної, психологічної та емоційної безпеки як для постраждалих, так і для фахівців, які її надають. Така допомога створює можливості для тих, хто пережив травму і тих, хто працює із постраждалими, відновити відчуття контролю та розширює їхні повноваження та спроможність. Травмо-інформована допомога прагне усвідомити масштабний вплив травми та зрозуміти шляхи відновлення, розпізнавати ознаки та симптоми травми у клієнтів та соціальних працівників, що надають допомогу, інтегрувати знання про травматизацію в політику, процедури та практику соціальної роботи з метою створення превентивної системи попередження повторної травматизації. Використання підходу має переваги не лише для клієнтів, що пережили травматичний досвід, а й для фахівців, що працюють із ними чи планують працювати у майбутньому, оскільки інформація про природу травматизації дозволяє будувати більш довірливі стосунки в системі «соціальний працівник-клієнт», знижує ризик професійного вигорання та професійної деформації фахівців, дозволяє покращити добробут обидвох. Це у свою чергу підвищує готовність майбутніх студентів соціальної роботи до надання допомоги травмованим клієнтам, зменшує плинність та скорочення наявних професійних кадрів та покращує їх соціально-психологічне самопочуття [4; 6; 7; 11].

У дослідженнях, що вивчають травмо-інформувальний підхід [5; 9] окреслено такі ключові принципи соціальної допомоги клієнту у випадку травматизації, які повинні враховуватися соціальними працівниками: *безпека* (у межах організації та процесу допомоги важливо створити середовище фізичної та психологічної безпеки як для клієнтів, так і для надавачів послуг); *надійність та прозорість процесу соціальної допомоги*; *підтримувальне соціальне середовище*; *співпраця та взаємність* –

постраждалий клієнт та фахівець є співвиробниками підтримки та спільно працюють над визначенням цілей та методів соціальної допомоги; *розширення прав та можливостей*, що здійснюється шляхом врахування «голосу» травмованих груп; *культурний контекст травматизації* (розуміння соціально-економічного, політичного тла, у якому знаходиться травмований клієнт).

У контексті наявних соціально-політичних подій в Україні, які тісно пов'язані із травматизацією, включення знань щодо травми та процесу травматизації у освітні програми з соціальної роботи є нагальною необхідністю. Це дозволить студентам сформувати потрібні компетентності, які допомагають ефективніше вирішувати професійні задачі у роботі з різними групами клієнтів. Окрім того, врахування травмо-інформувального підходу у освітніх програмах розширить загальний професійний світогляд майбутніх фахівців соціальної роботи, підвищить їхню готовність до діяльності в екстремальних чи надзвичайних умовах, запобігатиме професійному вигоранню та сформує критичне мислення.

Список використаних джерел

1. Carello J., Butler L. D. Practicing what we teach: Trauma-informed educational practice. *Journal of Teaching in Social Work*. 2015. Vol. 35(3). P. 262-278.
2. Hopper E., L Bassuk E., Olivet J. Shelter from the storm: Trauma-informed care in homelessness services settings. *The open health services and policy journal*. 2010. Vol. 3(1). P. 80-100.
3. Horowitz M. J. Effects of trauma on sense of self. *Journal of loss and trauma*. 2015. Vol. 20(2). P. 89-193.
4. Joseph S., Murphy D. (2014). Trauma: A unifying concept for social work. *British Journal of Social Work*. 2014. Vol. 44(5). P. 1094-1109.
5. Levenson J. Translating trauma-informed principles into social work practice. *Social Work*. 2020. Vol. 65(3). P. 288-298.
6. Lynch J. R. An interdisciplinary approach: Using social work praxis to develop trauma resiliency in live-in residential life staff. *The Journal of College and University Student Housing*. 2019. Vol. 45(3). P. 42-55.
7. Mersky J. P., Topitzes J., Britz L. Promoting evidence-based, trauma-informed social work practice. *Journal of Social Work Education*. 2019. Vol. 55(4). P. 645-657.

8. Strand V. C., Abramovitz, R., Layne C. M., Robinson H., Way I. Meeting the critical need for trauma education in social work: A problem-based learning approach. *Journal of Social Work Education*. 2014. Vol. 50(1). P. 120-135.
9. Tebes J. K., Champine R. B., Matlin S. L., Strambler M. J. Population health and trauma-informed practice: Implications for programs, systems, and policies. *American Journal of Community Psychology*. 2019. Vol. 64(3-4). P. 494-508.
10. Unick G. J., Bassuk E. L., Richard M. K., Paquette K. Organizational trauma-informed care: Associations with individual and agency factors. *Psychological services*. 2019. Vol. 16(1). P. 134.
11. Wilkin L., Hillock S. Enhancing MSW students' efficacy in working with trauma, violence, and oppression: An integrated feminist-trauma framework for social work education. *Feminist Teacher*. 2014. Vol. 24(3). P. 184-206.

Світлана Чернета,
доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк
Антон Батюк,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Автор висвітлює проблему комунікативної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи. Розкриваючи сутність комунікативної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи, автором окреслюються складові цієї компетентності

Ключові слова: комунікативна компетентність, фахівців із соціальної роботи, компоненти, формування.

Реформування системи вищої освіти, сучасні виклики, пов'язані із війною в Україні, поява нових соціальних потреб, вимагають підготовки сучасного конкурентоздатного фахівця, який володіє не тільки

теоретичними знаннями, а й практичними комунікативними вміннями та навичками, необхідними для професійної самореалізації, інтересу до створення власного комунікативного простору та вирішення соціальнозначущих проблем. Тому проблема формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи є надзвичайно гострою в умовах глобалізації сучасного суспільства в цілому, та війни, зокрема, адже їх діяльність пов'язана, насамперед, із комунікативними процесами в соціальному середовищі і поза ним.

На проблему організації взаємодії в соціальній роботі сфокусовані дослідження О. Василика, І. Зверевої, А. Капської, Л. Коваль, Л. Міщик, В. Панок, Н. Перхайло, В. Петрук, Л. Яценко та ін.

Теоретичний аналіз наукової літератури дав змогу розкрити сутність комунікативної компетентності як сукупності знань мовної системи та умінь і навичок спілкування, необхідних особистості для здійснення ефективно мовленнєвої взаємодії у будь-якій сфері людського буття.

Комунікативна компетентність є специфічною багатофункціональною системою міжособистісної взаємодії, особливим видом діяльності, який через мовні акти й невербальні засоби реалізує потребу в спілкуванні в усіх галузях людського буття. Провідними чинниками, які забезпечують комунікативну компетенцію, є знання мовної системи (втілення в мовленнєві акти) та сформовані вміння і навички спілкування, потреба в ньому.

Формування та розвиток комунікативної компетентності у майбутніх фахівців із соціальної роботи позитивно вплине на професійний рівень, творчу самореалізацію, удосконалення діяльності: складових, необхідних спеціалістам для адекватної орієнтації у всіх сферах професійного та суспільного життя.

Комунікативна компетентність фахівця із соціальної роботи є необхідною складовою його фахової підготовки. Комунікативна

компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії і є досвідом спілкування між людьми.

Василик О. О. розглядає комунікативну компетентність як певний рівень сформованості особистісного і професійного досвіду взаємодії з тими оточуючими, який потрібен індивіду, щоб у межах своїх здібностей та соціального статусу успішно функціонувати у професійному середовищі і суспільстві [1, с. 15].

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми та мати певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми [3, с. 328].

У структурі комунікативної компетентності майбутнього фахівця із соціальної роботи виокремлюють такі компоненти [2, с. 32]:

- когнітивно-аксіологічний (здатність особистості використовувати комунікативний потенціал професійних знань, що визначає його фахову позицію);
- операційно-технологічний (включає діалогічні вміння й комунікативні техніки соціального працівника, які він використовує в процесі професійної взаємодії);
- етико-соціальний (відповідає за духовно-моральні наслідки професійних дій і вчинків соціального працівника в процесі його спілкування з клієнтами).

Часто формування комунікативної компетентності у закладі вищої освіти розглядають як готовність фахівця до професійної діяльності, оскільки ці обидва поняття тлумачать як формування системи знань, умінь, навичок, якостей особистості в досягненні мети або досягненні позитивного результату в процесі освітньої діяльності.

Очевидним є те, що і «сформованість», і «готовність» залежить від вибору методів навчання та виховання, від змісту підготовки, вимог освітніх стандартів, особливостей, змісту, методів і форм роботи конкретних освітньо-виховних заходів; змісту й методики викладання конкретного освітнього компонента та визначених її специфікою вимог до вибору методів; витрат часу на вивчення певної теми, модуля; рівня матеріально-технічної бази; професійної компетентності та педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників тощо.

Про сформованість комунікативної компетентності фахівців із соціальної роботи свідчить такий тип спілкування, який створює найкращі умови для розвитку мотивації самого працівника і клієнта, творчого характеру діяльності, формування особистості кожного учасника взаємодії, забезпечує сприятливий психологічний клімат, дає змогу максимально використовувати особистісні та професійні якості соціального працівника в соціальній діяльності [2, с. 34].

Отже, комунікативна компетентність майбутнього фахівця із соціальної роботи є складовою його професійної компетентності. Формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця із соціальної роботи має відбуватися через цілеспрямований процес розвитку її структурних компонентів (когнітивно-аксіологічного, операційно-технологічного, етико-соціального) в процесі професійної підготовки, з обов'язковим розвитком комунікативної мотивації, гуманістичної спрямованості, конфліктологічної культури, позитивного становлення до професії, самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Василик М. А. Основи теорії комунікації : підручник. Миколаїв : Гардарика. 2013. 615 с.
2. Перхайло Н. А., Яценко Л. В. Соціально-психологічні аспекти професійного спілкування фахівців із соціальної роботи. *Габітус*. 2020. Вип 17. С. 30-34. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2020/17-2020/7.pdf>
3. Роман В.В., Товканець Г.В. Роль комунікативної компетентності у розвитку особистості. URL : <http://dspace->

Костянтин Щербина

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Науковий керівник: Ольга Сорока

професор, доктор педагогічних наук,

завідувачка кафедри соціальної роботи та

менеджменту соціокультурної діяльності

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

ПРО ДІАГНОСТИКУ ВЗАЄМОДІЙ У СПІЛЬНІЙ РОБОТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ PISA

Автор піднімає питання щодо розкриття особливостей діагностики взаємодій у спільній роботі майбутніх менеджерів. Увагу зосереджено на моніторингових дослідженнях PISA. Фрагментарно представлено опитувальник для визначення рівня співробітництва в команді PISA.

***Ключові слова:** діагностика взаємодій, вміння працювати в команді, моніторингове дослідження, Pisa, майбутні менеджери.*

Головною умовою успіху освіти в умовах ринкових відносин є її висока якість. Складність вирішуваних проблем сучасним керівником зумовлює необхідність пошуку науково-практичних підходів, які забезпечують ефективне управління організацією з позицій ефективного менеджменту.

Вміння працювати у команді (взаємодіяти) є найважливішим освітнім результатом, що виділяється у всіх сучасних освітніх системах. Його оцінка є предметом дослідження Міжнародного моніторингового дослідження PISA (Programme for International Student Assessment). Дослідження створено за ініціативою Організації економічного співробітництва й розвитку, ОЕСР (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) [1]. «Співпраця під час вирішення завдань»

(«collaborative problem solving» в перекладі означає «спільне розв'язання завдань») входить до складу «функціональної грамотності», яку оцінює це моніторингове дослідження.

Серед розроблених інструментів оцінювання набору компетенцій «співробітництва під час вирішення завдань» можна назвати інтерактивний online формат спільного вирішення побутової практичної ситуації трьома учасниками, й опитувальна методика PISA [3, с. 28].

Опитувальна методика влаштована в такий спосіб. У опитувальнику наводиться кілька тверджень. Випробуваний повинен погодитися чи не погодитися з цими твердженнями із зазначенням ступеня: «цілком згоден» чи навіть «згоден»; «не згоден» чи «цілком не згоден». Наведемо твердження, що представлені в опитувальнику:

- Я добре слухаю;
- Я враховую, у чому зацікавлені інші;
- Я люблю розглядати різні перспективи;
- Мені приємно бачити успіхи своїх одногрупників;
- Я вважаю, що командою краще ухвалювати рішення, ніж самотійно;
- Я люблю співпрацювати з іншими одногрупниками;
- Я вважаю за краще працювати як частина команди, ніж самотійно;
- Я вважаю, що робота в команді підвищує власну ефективність.

Основні обмеження такого способу оцінки рівня «спільного вирішення завдань» полягають у тому, що опитувальник PISA виявляє не вміння працювати в команді, а усвідомлення студентом того, як він відноситься до роботи в команді, і чи це йому подобається.

Розглянемо оцінювання набору компетенцій спільного розв'язання задач докладніше. Дана система оцінки співробітництва є платформою оцінювання набору компетенцій. Спеціально ця платформа оцінювання розглядається поряд з іншими підходами (зокрема, підходом National Assessment of Educational Progress (NAEP) – Національною системою оцінювання освітнього прогресу США) у роботі Collaborative Problem

Solving: Considerations for the National Assessment of Educational Progress [2].

Компетенція співробітництва під час вирішення завдань у спільній діяльності є такою собі можливістю індивіда ефективно залучатися до процесу, в якому двоє і більше діючих учасників вирішують завдання, спираючись на взаєморозуміння, об'єднання спільних зусиль, підсумовування своїх знань і вмінь для досягнення спільного рішення. Компетенція оцінюється за тим, наскільки добре індивіди взаємодіють між собою в процесі вирішення спільного завдання. Цей процес передбачає досягнення взаєморозуміння цілей та активностей, що є так само важливо при б'єднанні ресурсів і розв'язанні завдань [2]. При цьому учасником може бути, як сам студент, так і його цифровий двійник, змодельований комп'ютером. В обох випадках діючий учасник здатний ставити цілі, здійснювати дії, передавати та реагувати на повідомлення від інших учасників, оцінювати ситуацію, адаптуватися до обставин, що змінюються тощо.

Передбачається, що розв'язання задач і співробітництво є двома різними формами активностей, що мають різний зміст і способи здійснення. Людина, як правило, вирішує завдання самостійно, а співробітництво передбачає додаткову активність, коли необхідно вирішувати завдання спільно з іншими учасниками, вибудовуючи продуктивну й ефективну взаємодію. Виникає необхідність забезпечити інтеграцію цих двох абсолютно різних форм активностей. Це робиться в такий спосіб. Передбачається, що співпраця – це цілий вимір, у якому є три різні компетенції:

- 1) встановлення та підтримання взаєморозуміння;
- 2) здійснення дій, необхідних для розв'язання завдань;
- 3) формування та підтримка організації команди.

Вимірювання активностей, пов'язаних із розв'язанням задач, передбачає такі етапи:

- 1) дослідження та розуміння;
- 2) подання та формулювання (передбачає відбір, організацію та інтеграцію інформації з попередніми знаннями);
- 3) планування та здійснення (передбачає визначення цілей, постановку підцілей, формування плану з досягнення цілей та реалізацію плану);
- 4) відстеження та рефлексія.

Потім розробники цього підходу вибудовують табличний перетин компетенцій однієї і другої сфер діяльності. У результаті вони набувають дванадцять компетенцій, які утворюють перетин процесу вирішення завдання, як принципово індивідуальної активності, та співробітництва, як форми організації та підтримки взаємодій. Виходить матриця компетенцій. Авторам залишається тільки заповнити назвами клітини даної типологічної матриці, пропонуючи назви для перетинів, що виходять [2, с. 15].

Отже, діагностика співробітництва під час вирішення завдань у моніторингових дослідженнях PISA здійснюється як оцінка взаємодії її учасників. Взаємодії та розв'язувані завдання виступають як два різні предмети.

Список використаних джерел

1. Міленіна М. М., Якімова І. О. Моніторингові дослідження у шкільній освіті: світовий досвід та особливості впровадження в Україні (на прикладі Pisa-2018). *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2020. № 3(78). С. 113–122.
2. Collaborative Problem Solving: Considerations for the National Assessment of Educational Progress. Authored by: Stephen M. Fiore, Art Graesser, Samuel Greiff, Patrick Griffin, Brian Gong, Patrick Kyllonen, Christine Massey, Harry O'Neil, Jim Pellegrino, Robert Rothman, Helen Soulé, Alina von Davier. April 2017. URL: https://nces.ed.gov/nationsreportcard/pdf/researchcenter/collaborative_problem_solving.pdf
3. PISA 2015. Results in Focus. URL : <http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>

СЕКЦІЯ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ

Володимир Александрович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

ПОТЕНЦІАЛ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Автор піднімає питання вагомості відповідальності як особистісної риси. Акцентовано увагу на доцільності розвитку військово-професійної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. Для ефективного здійснення процесу бойового злагодження саме належний рівень сформованості відповідальності у військовослужбовців відіграє провідну роль для ефективних військових дій. Для розвитку військово-професійної відповідальності військовослужбовців доцільно активно використовувати тренінгові технології.

Ключові слова: відповідальність, військово-професійна відповідальність, військовослужбовці, тренінгові технології, тренінг.

Українські педагоги та психологи у час військового протистояння з росією мають звертати особливу увагу на потребу виваженої діяльності щодо формування в особистості такої якості як відповідальність. Ми повністю поділяємо позицію фахівців у тому, що «в умовах залучення частин і підрозділів Збройних Сил України до відбиття збройної агресії російської федерації питання психологічної готовності особового складу до виконання бойових завдань є домінантним та не менш важливим, ніж володіння військовослужбовцями зброєю та прийомами її застосування» [5, с. 4]. Особливо вагомою є військово-професійна відповідальність військовослужбовців ЗСУ. У процесі її формування вагому роль відводимо ефективному, цілеспрямованому та системному використанню тренінгових технологій. У нашому баченні саме така діяльність буде сприяти бойовому злагодженню військових колективів.

З психолого-педагогічної точки зору «війна – найбільша драма, але, разом з тим, війна може мати і позитивний вплив на учасників успішної бойової діяльності. Відбуваються позитивні зміни: підвищується умілість, професіоналізм, війна прискорює соціальний час, відбувається переоцінка цінностей, формуються нові пріоритети, ти стаєш більш досвідченим, справжнім професіоналом» [1, с. 102]. У цьому контексті вагому роль відносимо вдосконаленню військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ.

Відзначимо, що у енциклопедії для фахівців соціальної сфери акцентовано увагу на тому, що «відповідальність – це риса, яка концентрує усвідомлений особистістю суспільно значущий обов'язок, повинність у здійсненні морального вчинку» [2, с. 19]. Тобто, з соціально-педагогічної точки зору відповідальність трактується як відповідність конкретних вчинків та дій соціальних суб'єктів (особистості, соціальної групи, суспільства) взаємним вимогам та тим соціальним нормам та загальним інтересам, що прийняті у суспільстві.

Військовий педагог О. Капінус відзначає, що відповідальність – це «моральне надбання людини, що характеризується розкриттям її духовного потенціалу» [3, с. 6]. З огляду на військову агресію росії проти України, нині саме військовослужбовці повинні володіти високим рівнем сформованості військово-професійна відповідальність, що допоможе їм суттєво підвищити результативність та успішність військових операцій ЗСУ проти агресорів.

У ході дослідження встановлено, що у військових колективах існує специфічність способу життя військовослужбовців, з одного боку, та активне використання тренінгових технологій для професійного самовдосконалення – з іншого. Усе це робить актуальним дослідження процесу формування та розвитку військово-професійної відповідальності у військовослужбовців під час діяльності з бойового злагодження, демонструючи потенціал тренінгу у цьому процесі.

Відзначимо, що питання вагомості тренінгів для професійного вдосконалення особистісно-професійних якостей військовослужбовців були в центрі уваги військових педагогів та психологів. Так, А. Романишин, О. Бойко та І. Гузенко [4] на основі тренінгів розробили методику попередження та виявлення бойових психологічних травм і розладів у військовослужбовців Сухопутних військ, а також запропонували практичні дії для командира підрозділу щодо попередження бойових психічних травм.

Активно пропагуючи тренінгові технології, військові науковці [6] відзначають, що тренінг – «це метод активного навчання, скерований на розвиток знань, умінь, навичок і соціальних установок, під час якого людина переглядає власні цінності та пріоритети, коригує, удосконалює та розвиває певні якості та властивості своєї особистості, обирає для себе такі форми та методи поведінки, які відповідають саме її життєвій ситуації та індивідуальності» [6, с. 16]. Крім того, варто наголосити, що саме під час тренінгу налагоджується співпраця, підвищується рівень активності та відповідальності військовослужбовців, проходить узгодження цінностей та заміна ірраціональних переконань і відбувається оновлення соціальних установок щодо бойового злагодження. Усе це є надзвичайно актуальним у час сьогодення для результативних військових операцій під час повномасштабної російсько-української війни.

У підсумку відзначимо, що розглядаємо тренінг як метод активного навчання під час якого відбувається ефективна та цілеспрямована діяльність щодо формування нових рис, якостей та особистісно-професійних властивостей. Саме тренінг відіграє провідну роль під час розвитку військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ у процесі бойового злагодження. З огляду на це варто щоб психологи у військових частинах, а також військові педагоги цілеспрямовано застосовували тренінгові технології.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на практичну розробку та впровадження тренінгової програми, що вплине на формування високого рівня військово-професійної відповідальності військовослужбовців ЗСУ.

Список використаних джерел

1. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України: Н.А. Агаєв, О.Г. Скрипкін, АБ. Дейко, В.В. Поливанюк, О.В. Еверт. К. : НДЦ ГП ЗС України, 2016. 147 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь, 2013. 536 с.
3. Капінус О. С. Соціальна відповідальність офіцера: Монографія. Львів: НАСВ, 2019. 213 с.
4. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах: Навчально-методичний посібник / А.М. Романишин, О.В. Бойко, І.М. Гузенко. Львів: АСВ, 2015. 45 с.
5. Профілактика відхильної поведінки військовослужбовців: навчально-методичний посібник / А.М. Романишин, Т.М. Мацевко, О. Капінус. Львів: НАСВ, 2017. 166 с.
6. Тренінгові технології у навчанні та вихованні військовослужбовців: Навчально-методичний посібник / Т. Грицевич, О. Капінус, Т. Мацевко. Львів: НАСВ, 2019. 405 с.

Ірина Батарейна

*магістр психології, старший викладач кафедри
дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ

ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

В статті розкривається питання використання інноваційних технологій в інклюзивній освіті. Сьогодні особлива увага в Україні приділяється проблемі доступності сучасної освіти для осіб з особливими освітніми потребами. Адже, освіта розвивається в напрямку всебічного розвитку особистості з урахуванням освітніх потреб усіх дітей. Проблема виховання молодого покоління — одна з найбільш актуальних у сучасній педагогічній науці. Організація навчально - виховного процесу спрямована на створення життєвого простору, який допоможе кожній

дитині знайти своє місце в житті, бути самостійною особистістю, здатною ціннісно ставитися не лише до самої себе, а й оточення, приймати свідомі рішення та відповідати за їх виконання.

Ключові слова: *інноваційні технології, інклюзивна освіта, технології інклюзивної освіти, особа з особливими освітніми потребами, навчально-виховний процес, освітнє середовище.*

Сучасна освіта в Україні розвивається в напрямку всебічного розвитку особистості з урахуванням освітніх потреб усіх учнів. У зв'язку з цим особлива увага приділяється проблемі доступності освіти для осіб з особливими освітніми потребами, що вирішується за допомогою інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта - процес розвитку загальної освіти, який передбачає можливість отримання освіти дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) та врахування потреб кожної дитини [1].

Інклюзивна освіта вважається основною освітньою інновацією XXI століття, де кожна дитина з особливими освітніми проблемами (ООП) має право на здобуття освіти. Право дітей з відхиленнями в розвитку навчатися в закладах загальної середньої освіти за місцем проживання разом з однолітками закріплено в ряді міжнародних документів ООН та в державних нормативних документах. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» гармонійне інтегрування таких дітей передбачає спеціалізовану допомогу, психологічну підтримку, індивідуальний підхід та використання різноманітних методик та технологій, які одночасно є універсальними, але й індивідуальними, оскільки кожна дитина має власні освітні потреби та здібності. Педагогічний персонал закладу освіти має добирати адекватні методи, застосовувати інноваційні технології навчання, що є одним з підходів в інклюзивному навчанні [4]. В освітньому просторі повинна функціонувати чітко організована і добре налагоджена інфраструктура спеціалізованої корекційної та психологічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами [6].

Інновації застосовують до різних галузей і сфер діяльності, визначальне місце вони знайшли і в сфері освіти. Використання в педагогічній діяльності різних освітніх технологій дозволяє педагогам підвищити мотивацію дітей, практичну спрямованість занять та дійти до гарантованих запланованих результатів у своїй педагогічній діяльності. Інноваційні технології являють собою нові способи і методи взаємодії педагогів і дітей, що забезпечують ефективне досягнення результату педагогічної діяльності. Застосування і розвиток інноваційних технологій, що включають телекомунікаційні системи і комп'ютерну техніку, в процесі інклюзивної освіти пов'язано з динамічним, інтенсивним характером сучасного суспільства. Дані технології сприяють кращому зближенню людини з соціумом, формуванню та розвитку певного рівня освіти, культури, світогляду, інтелектуальних здібностей [3]. Використання інноваційних технологій в процесі навчання осіб з особливими освітніми потребами розкриває можливості розвитку їх комунікативних навичок, підтримки спілкування з викладачами, вихователями, асистентами вихователя та іншими, що сприяє інтеграції осіб з особливими освітніми потребами в суспільство [2].

Інноваційні технології відкривають нові шляхи для роботи в інклюзивній освіті, а саме:

1. Персоналізація навчання. Адаптивні навчальні програми: програмне забезпечення може автоматично регулювати складність завдань та підбирати матеріали відповідно до індивідуального темпу та потреб кожного учня. Це робить навчання більш захоплюючим та продуктивним. Індивідуальні плани навчання: за допомогою технологій можна створювати персоналізовані плани навчання, які враховують сильні та слабкі сторони, інтереси та цілі кожного учня. Використання штучного інтелекту: штучний інтелект може використовуватися для оцінювання знань та надання учням зворотнього зв'язку в режимі реального часу, а

також для створення персоналізованих рекомендацій щодо подальшого навчання.

2. Доступність освіти. Асистівні технології: комп'ютерні програми та пристрої можуть допомогти учням з порушеннями зору, слуху, мови та рухової активності отримувати доступ до інформації та брати участь у навчально - виховному процесі. Цифрові навчальні матеріали: електронні книги, аудіо- та відеоматеріали, онлайн-курси роблять освіту більш доступною для учнів, які живуть у віддалених районах або мають обмежені можливості пересування. Онлайн-навчання: платформи онлайн-навчання дають можливість учням з інвалідністю відвідувати заняття та спілкуватися з викладачами та однокласниками з будь-якого місця.

3. Покращення комунікації та співпраці. Інструменти онлайн-спілкування: чати, форуми, відеоконференції дозволяють учням з різними потребами спілкуватися та співпрацювати один з одним, а також з викладачами та батьками. Соціальні мережі: учні можуть використовувати соціальні мережі для спілкування, обміну інформацією та створення спільнот підтримки.

Віртуальні навчальні середовища: учні можуть брати участь у віртуальних екскурсіях, лабораторних роботах та інших інтерактивних навчальних заходах, які сприяють співпраці та командній роботі.

4. Підтримка та оцінка навчання. Програмне забезпечення для оцінювання: електронні тести, вікторини та інші інструменти оцінювання дозволяють викладачам отримувати детальну інформацію про знання та навички учнів. Системи моніторингу прогресу: за допомогою технологій можна відстежувати прогрес кожного учня та своєчасно надавати йому необхідну підтримку. Аналітика даних: дані про навчання учнів можна аналізувати, щоб виявляти сильні та слабкі сторони, а також розробляти більш ефективні методи навчання.

5. Підготовка вчителів. Онлайн-курси та програми підвищення кваліфікації: вчителі можуть використовувати онлайн-ресурси, щоб

розвивати свої знання та навички в галузі інклюзивної освіти. Спільноти онлайн-підтримки: вчителі можуть спілкуватися з колегами з усього світу, щоб ділитися досвідом та отримувати підтримку. Інструменти для створення навчальних матеріалів: вчителі можуть використовувати технології для створення персоналізованих навчальних матеріалів, які відповідають потребам їхніх учнів.

Використання в рамках інклюзивної освіти інноваційних технологій дозволяє досягти наступних результатів: створення єдиного освітнього простору; ефективність взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу; удосконалення методів, змісту та організаційних форм навчання; максимальне розкриття інтелектуального потенціалу дитини, формування навичок самостійного придбання знань і здійснення різних видів самостійної діяльності, пов'язаної з обробкою інформації [5].

Важливо зазначити, що використання інноваційних технологій в інклюзивній освіті має ґрунтуватися на чітко визначених цілях та потребах. Необхідно також забезпечити доступ до технологій для всіх учнів, а також навчити вчителів та інших фахівців використовувати їх ефективно.

Список використаних джерел

1. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа. 2011. № 3. С.
2. Ервін Е., Кугельмас Д. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах. К. : Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2000. 203 с.
3. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру : метод. посіб. / авт. кол. за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи. Київ : «Самміт- Книга», 2009. 272 с.
5. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
6. Листопад О. В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку. Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2011.

А. Галянт,

студент групи СРз 19-1

А. Рідкодубська,

доктор педагогічних наук,

професор кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

Хмельницький національний університет

ПРЕВЕНЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ШЛЯХОМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття містить опис детермінант домашнього насильства, його різновидів та негативних наслідків. Окреслено дієві методи соціальної роботи, що спрямовані на допомогу сім'ям з дітьми. Висвітлено роботу структурних елементів системи соціальних служб, головним завданням яких є попередження та локалізація насильства в сім'ї. Зауважено на необхідності консолідації закладів та установ соціального спрямування, органів державної влади та громадянського суспільства з метою подолання заявленої проблеми.

Ключові слова: *українська сім'я, домашнє насильство, соціальна робота закладів та установ соціального спрямування, превентизація та локалізація насильства в сім'ї.*

Однією з актуальних проблем важкого українського сьогодення залишається насильство, зокрема, домашнє. Українська сім'я зазнає інтенсивного впливу зовнішніх деструктивних факторів впливу, що відображається на взаєминах членів сім'ї в системах «чоловік-дружина» та «батьки-діти». Конфлікти, протистояння формують стійкий базис для домашнього насильства, де кривдниками порушуються права та свободи, гарантовані чинним законодавством. Такий стан речей вимагає від когорта науковців, практиків неабияких зусиль для вироблення та застосування дієвого соціального інструментарію з профілактики цього ганебного явища.

Вітчизняне законодавство пояснює нам сімейне насильство як умисні дії фізичного, психологічного, медичного, економічного, сексуального

характеру щодо одного з членів сім'ї іншим, що є прямим порушенням гарантованих законодавством прав та свобод людини [1; 2].

Науковий доробок з проблеми домашнього насильства розкриває зміст низки його різновидів, та ми зосереджуємо увагу на висвітленні соціально-педагогічного інструментарію, спрямованого на подолання та попередження заявленої проблеми.

Варто зауважити на чималій кількості методів соціальної роботи, головним вектором яких є дієва допомога сім'ям з дітьми, що опинились у важких життєвих обставинах: організаційні, соціально-економічні, наукові, соціально-психологічні та соціально-педагогічні. Останні реалізуються через посередництво проведення таких заходів як «16 днів активності проти гендерного насильства», «16 днів проти насильства», де учнівська та студентська молодь здобуває знання щодо шляхів попередження насильства в сім'ї; відповідальність, яку несе кривдник, згідно норм чинного законодавства. Подібні заходи покликані привернути суспільну увагу до нагальних проблем (протидія домашньому насильству, торгівлі людьми тощо) [3].

В центрах зайнятості створено умови для самостійного опрацювання правових та інформаційних матеріалів, що містять огляд питань, які стосуються торгівлі людьми, документального супроводу при виїзді за кордон, працевлаштуванні за межами рідної країни.

Хмельницький міський центр зайнятості багато років поспіль є фундаментальною основою для роботи клубів для жінок, де впроваджується лекторська / семінарська та тренінгова діяльність щодо шляхів подолання конфліктних ситуаціях, насильства в сім'ї.

Профілактична робота з окресленої проблеми проводиться фахівцями лікувально-профілактичних закладів Хмельницької області. До уваги беруться особи, які складають групу потенційних жертв насильства. Спеціалістами в кабінетах планування сім'ї систематично проводяться лекції з питань превентивізації домашнього насильства та торгівлі людьми.

Засобами масової інформації висвітлюються приклади домашнього насильства, його трагічні наслідки. Пропагується ведення здорового способу життя, здійснюється критика аморального образу життя, адиктивної пведінки тощо. Заходи висвітлюються в таких засобах масової інформації як «TV 7+», «33 канал», «Поділля-Центр», «Проскурів». Друковані ЗМІ містять матеріали про шляхи превентивізації домашнього насильства.

Практичними психологами Хмельницького міського Центру соціальних служб час від часу проводяться інформаційно-просвітницькі заходи, зокрема, лекції, тематика яких присвячена світу без насильства. Регулярно проводяться книжкові виставки, спрямовані на посилення правової допомоги громадянам при вирішенні низки проблемних питань. До спільної роботи долучаються представники Національної поліції України.

Актуальність теми пояснюється масштабами лиха, що іменується домашнім насильством. Ми проживаємо в епоху глобалізації, де інструмент з подолання проблеми в одній країні може стати «рятувальним колом» для світової спільноти. Існуюча проблема вимагає консолідації органів державної влади, закладів та установ, що складають систему соціальних служб, громадянського суспільства. Сьогодення вимагає вироблення новітніх та оптимізацію існуючих технологій соціальної роботи щодо превентивізації та локалізації домашнього насильства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько. Київ, 2013. С. 197–209.
2. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
3. «16 днів проти насильства: що включають та чому це важливо». URL: <https://rubryka.com/2019/11/25/16-dniv-proty-nasylstva> (дата звернення: 18.03.2024).

Степан Ганджа,
*аспірант кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності,
спеціальності 231 соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Тарас Кульчицький,
*доктор філософії, Ph.D в галузі права,
старший викладач кафедри кібербезпеки
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВПО В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Аналізується питання щодо необхідності надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в Україні, що визначається складними суспільно-політичними умовами, які призвели до їх переміщення. У дослідженні конкретизовано актуальні проблеми соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні в сфері соціального забезпечення. Виокремлено основні аспекти соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в сфері соціального забезпечення.

***Ключові слова:** внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціальна підтримка, соціальне забезпечення, соціальні послуги, принципи, проблеми.*

Основи надання соціальних послуг в Україні базуються на принципах соціальної допомоги та захисту, які закріплені в законодавстві, при цьому основними принципами надання соціальних послуг є гуманізм, соціальна справедливість, довіра, повага до гідності людини, індивідуальний підхід до потреб та інтересів кожного клієнта, зокрема такої вагомій категорії як внутрішньо переміщені особи. Важливою складовою є принцип доступності та рівності у доступі до соціальних послуг для всіх категорій населення, незалежно від їхнього соціального статусу, матеріального стану чи інших обставин. Окрім того, принцип професіоналізму передбачає використання кваліфікованих працівників у

сфері соціальної роботи, які мають відповідну освіту та досвід роботи з людьми в складних життєвих ситуаціях.

Важливим є те, що організація надання соціальних послуг ґрунтується на принципі комплексності та інтегрованості, що передбачає поєднання різних видів допомоги та послуг для досягнення максимального ефекту у вирішенні проблем клієнтів. Також важливим є принцип конфіденційності, що забезпечує захист особистої інформації клієнтів та їхню приватність [6, с. 135; 8; 9].

Актуальним у даному контексті є окремі питання необхідності надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в Україні, що визначається складними суспільно-політичними умовами, які призвели до їх переміщення. ВПО потребують підтримки та захисту, оскільки вони змушені були залишити свої домівки через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини та надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [1; 2].

Окремі з основних причин, що підкреслюють необхідність надання соціальних послуг цій групі, включають: *підтримку в адаптації*, адже ВПО потребують допомоги у встановленні в новому місці проживання, отриманні освіти, здобутті нових навичок та здібностей для успішної адаптації до нового середовища; *забезпечення базових потреб*, що обіймає - доступ до житла, медичної допомоги, освіти, засобів до існування та інших основних потреб є критично важливим для ВПО; *психологічну підтримку*, адже ВПО потребують психологічної підтримки для подолання травм та стресу, пов'язаних зі зміною місця проживання та пережитими подіями; *правовий захист*, що надання юридичної допомоги ВПО для захисту їхніх прав та інтересів у новому місці проживання; *соціальна інтеграція*, яка націлена на допомогу у включенні ВПО у соціальне життя та забезпеченні можливостей для їхньої участі в громадському житті [5; 7, с.127-130].

Надання цих послуг може сприяти покращенню якості життя ВПО та допомогти їм успішно інтегруватися в нові умови життєдіяльності.

Звернемо увагу, що в процесі аналізу наукових розвідок з нашого дослідження, ми виокремили актуальні проблеми соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні в сфері соціального забезпечення, що включають:

- недостатність ресурсів, що характеризується браком коштів та інших ресурсів на місцевому рівні і ускладнює надання необхідної соціальної допомоги ВПО;
- слабка координація дій різних державних інститутів, що визначається недостатньою співпрацею між різними урядовими та недержавними організаціями і може призвести до недосягнення максимальних результатів у наданні підтримки;
- потреба у житлі, адже значна кількість ВПО зустрічається з проблемою забезпечення житлом;
- малодієва соціальна інтеграція ВПО в нові громади та забезпечення їхньої участі у соціальному житті;
- активне забезпечення правового захисту ВПО, включаючи доступ до правосуддя та захист від дискримінації, що є важливим аспектом соціальної підтримки;
- погіршення психічного стану, як результат отриманих травм та стресу, пов'язані з конфліктом та переміщенням, можуть призвести до погіршення психічного стану ВПО, що потребує додаткової психологічної підтримки.

Зауважимо, що розв'язання цих проблем потребує спільних зусиль уряду, міжнародних та недержавних організацій, щоб забезпечити адекватну та ефективну підтримку ВПО в Україні.

На сучасному етапі вельми необхідна соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в сфері соціального забезпечення, яка повинна включати різнопланові заходи та програми, спрямовані на

забезпечення їхніх базових потреб та покращення якості життя. Основні аспекти цієї підтримки повинні включати: якісні соціальні послуги, багатоаспектне медичне забезпечення, різнопланову матеріальну допомогу, кваліфіковану юридичну допомогу, унормоване житлове забезпечення, професійну реабілітацію та інтеграцію на ринок праці. Усі зазначені заходи полегшать соціальну адаптації ВПО та унормують їх життєдіяльність в складних в складних умовах ведення воєнних дій в Україні.

Перспективами подальших розвідок дослідження проблеми формування системи роботи соціального працівника у представництві інтересів внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Внутрішньо переміщені особи : за даними УВКБ ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua>
2. Державна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб у контексті виконання угоди про асоціацію. https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/5th_CSP_UA_report_IDPs_ukr.pdf
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». №1706-VII від 20.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
5. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 4 (4). С.348-358.
6. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». *Український соціум*. 2015. №1 (52). С. 134–141.
7. Петришин Л. Й. Основні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія . Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 221 с./ С. 127-145.
8. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны, 1998 г. Конвенции и соглашения ООН. URL:http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml.

9. Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення не період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p#Text> (дата звернення: 20.12.2022).

Вікторія Гураль

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

Науковий керівник: Галина Лещук,

доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА РЕЗИДЕНЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПИСЬМЕННИКІВ, ЯКІ ВОЮВАЛИ

У статті розкрито сутність літературно-мистецької резиденції як інструменту реабілітації письменників-комбатанів. Описані різні види відновлення для ветеранів ЗСУ: фізичне, ігрове, психологічне, дружнє, родинне, енімал, соціальне, освітнє та бізнес-відновлення. Зазначено, що літературно-мистецька резиденція включає в себе такі види реабілітації: психологічна, соціальна та професійна із стаціонарним типом санаторного характеру.

Ключові слова: літературно-мистецька резиденція, письменники-військові, реабілітація.

Багатовікова експансія росії триває і досі. Десятилітню війну, її жорстокість і жах сучасна цивілізація не може сприйняти й дотепер. Тисячі військових, що захищають суверенітет України, потребують допомоги не лише в зоні бойових дій, а й у тилу. Реабілітація для військових є надзвичайно важливим етапом, адже від способу її організації буде залежати подальше їхнє життя.

Сучасні реабілітологи виділяють такі види відновлення для ветеранів ЗСУ: фізичне, ігрове, психологічне, дружнє, родинне, енімал, соціальне,

освітнє та бізнес-відновлення [2]. Усі вони спроектовані на повноцінне повернення з війни у звичне життя.

Варто зазначити, що серед військових є багато письменників, творчість яких війна змінила назавжди. Долі сучасних митців осмислюємо крізь призму творчості письменників «втраченого покоління». Наталя Давиденко зазначає: «По-різному сприйняли війну письменники: надто гучними були гасла у кожній із воюючих країн, надто високі, священні інтереси пропонувалося захищати. Та одразу й однозначно заперечували війну Ромен Ролан, Леонгард Франк, Стефан Цвейг, Бертольд Брехт. Багатьом же розуміння антилюдяності війни та брехливості військової пропаганди далось пізніше. Трагічний досвід Першої світової війни по-своєму передали у творах ті письменники, які прийшли на війну молодими, сповненими надій, а повернулися із зруйнованими, знищеними старими ідеалами, не набувши нових» [1, с.72]. Не зважаючи на специфіку російсько-української війни і її несхожість на Першу світову війну, термін «втрачене покоління» може набути нових сенсів у сучасних умовах і, щоб запобігти цьому, варто переосмислити попередній досвід.

Через низку важливих обставин не усі письменники зможуть самостійно повернутись до творчої діяльності. Тому літературно-мистецькі резиденції можуть стати для них новим типом організації реабілітації, де важливим аспектом залишатиметься мистецьке усамітнення.

Мета розвідки - дослідити форму та специфіку реалізації літературно-мистецьких резиденцій як типу організації реабілітації письменників, які воювали.

Реабілітація як довгий і складний процес має включати в себе діагностику стану людини. Це насамперед медичне, фізичне і психологічне обстеження та відновлення. Ірина Сисоєнко, народна депутатки України VIII скликання, заступниця директора Інституту та Голова Всеукраїнської Асоціації Фізичної Медицини, Реабілітації і Курортології в ефірі «Українського радіо» зазначила: «Українська реабілітація військових

потребує змін, спеціалістів нових професій та залучення іноземного досвіду» [3]. Власне, ця теза є дійсно актуальною і з огляду на нашу наукову проблему: дотепер не було окреслено та схарактеризовано реабілітації письменників, які воювали.

Літературно-мистецька резиденція включає в себе такі види реабілітації, як психологічна, соціальна та професійна із стаціонарним типом санаторного характеру. Для кращого розуміння вважаємо доцільно описати вищезазначені пункти:

1) психологічна реабілітація – відновлення психічного здоров'я шляхом роботи із психологом;

2) соціальна реабілітація – відновлення соціальних функцій військових шляхом проведення різних терапевтичних практик;

3) професійна реабілітація – повернення до професійної діяльності шляхом мистецького усамітнення.

Зважаючи на вищезазначені пункти, вважаємо доцільним описати та охарактеризувати проєкт літературно-мистецької резиденції.

Мета такого проєкту – теоретично обґрунтувати та дослідити літературно-мистецькі резиденції, створити безпечний екопростір для письменників, які воювали, зібрати разом митців, аби вони допомогли один одному пережити травми війни та повернутись до письма.

Завдання:

- підняти питання реабілітації військових окремих професійних груп;
- допомогти письменникам, які воювали повернутися до літературного життя;
- відновити мистецький дискурс в умовах війни.

Основними видами діяльності під час перебування на резиденції можуть бути: лекторії від дослідників та літературознавців; робота у фондах/архівах; спілкування (нетворкінг) із митцями, що мали такий же досвід; мистецьке усамітнення.

Проект передбачає 4 етапи тривалістю 1 місяць кожен. На першому етапі відбуватиметься безпосередньо сама підготовка (запуск відбору учасників, пошук екооселі, складання тем лекторіїв, комунікація із лекторами, спілкування із потенційними резидентами). На наступних етапах відбуватимуться заїзди учасників та їхнє перебування на резиденції (4 учасники на кожен заїзд).

Важливим аспектом є залучення молоді до реалізації проекту, а саме студентів, які навчаються на освітньо-професійних програмах «Соціальна робота», «Психологія», «Реабілітація», «Журналістика», «Філологія» тощо.

Враховуючи вищезазначене, можна вивести такі прогнозовані результати проекту:

- 12 письменників зможуть повернутися до своєї літературної діяльності;
- суспільство, завдяки медійному висвітленню проекту в соцмережах, дізнається більше про творчість резидентів;
- реалізація такого типу проекту активізує науковців дослідити, обґрунтувати та впроваджувати нові типи реабілітації.

Висновок. В Україні, як поствоєнній країні, ми матимемо важливу проблему – масову реабілітацію військових. З огляду на інформацію ЗМІ багато письменників зараз перебувають на службі. Поети та прозаїки, які воюють, потребують поступового повернення до своєї творчої діяльності. Тому запровадження практики літературно-мистецьких резиденцій допоможе у професійній реабілітації письменникам.

Список використаних джерел

1. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гринчак Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011. 488 с.
[URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Davydenko_Halyna/Istoriia_zarubizhnoi_literatury_KhKh_stolittia/](https://chtyvo.org.ua/authors/Davydenko_Halyna/Istoriia_zarubizhnoi_literatury_KhKh_stolittia/) (дата звернення: 23.03.2023).
2. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни та ветеранів ЗСУ - enableme.org.ua. *EnableMe* Україна.
[URL:https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-](https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-)

dla-postrazdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895 (дата звернення: 04.04.2024).

3. Українська реабілітація військових потребує змін, спеціалістів нових професій та залучення іноземного досвіду, – Ірина Сисоєнко | НАМН України. *НАМН України Національна академія медичних наук України*. URL:<https://amnu.gov.ua/ukrayinska-reabilitacziya-vijskovyh-potrebuye-zmin-speczialistiv-novyh-profesij-ta-zaluchennya-inozemnogo-dosvidu-iryna-sysoyenko/> (дата звернення: 01.04.2024).

Аліна Дуля
*доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розкрито проблеми та потреби осіб з інвалідністю в умовах війни. Визначено, що особи з інвалідністю потребують особливої уваги фахівців із соціальної роботи та надання висококваліфікованої соціальної допомоги з метою соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Автором розкрито основні напрямки соціальної роботи з особами з інвалідністю та виокремлено найбільш ефективні форми і методи роботи з даною цільовою групою.

Ключові слова: *інвалідність, особа з інвалідністю, соціальна робота, соціальна адаптація, фахівці із соціальної роботи.*

Сьогодні в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості осіб з інвалідністю, таке зростання є наслідком складної екологічної, політичної та військової ситуації. За даними Міністерства соціальної політики України, за час повномасштабного вторгнення росії, кількість українців з інвалідністю зросла на 300 тисяч, до цього часу в Україні проживало 2,7 мільйона осіб з інвалідністю, а тепер цей показник сягнув 3 мільйонів [4]. Проте, ця цифра не є сталою, вона продовжує зростати через військові дії на території України. Таким чином, особи з інвалідністю потребують особливої уваги фахівців із соціальної сфери та надання висококваліфікованої соціальної допомоги з метою їхньої соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

У Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» поняття «особа з інвалідністю» розглядається як особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [5].

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» основними причинами інвалідності є: інвалідність з дитинства; загальне захворювання; нещасний випадок на виробництві (трудова каліцтво чи інше ушкодження здоров'я); професійне захворювання пов'язане з трудовою діяльністю; поранення, контузії, каліцтва та інші захворювання [6].

Досліджуючи проблеми та потреби осіб з інвалідністю, ми визначили, що дана група отримувачів соціальних послуг має такі особливості та проблеми, як: труднощі у спілкуванні та налагоджені взаємодії з іншими людьми; відчуття самотності; низький рівень соціальної адаптації та соціалізації; порушення розвитку емоційно-вольової сфери; труднощі у правильному вираженні емоцій та почуттів; низька пізнавальна активність; труднощі в опануванні знаннями, уміннями та соціально-важливими навичками; слабка зосередженість та недостатність концентрації уваги; занижена самооцінка; швидка втомлюваність; проблеми, зумовлені типом і важкістю інвалідності.

Українські науковці М. Лехолетова, С. Сапіга зазначають, що особи з інвалідністю в умовах війни мають такі проблеми, як: труднощі в евакуації з небезпечних місць проведення бойових дій та забезпечення власної безпеки; пошкодження або втрата під час евакуації технічних засобів мобільності (тростин, колісних крісел, милиць); відсутність/обмеженість засобів для реабілітації або технічних засобів для мобільності; відчуття соціальної ізоляції та відсутність можливості повноцінного спілкування та

вирішення кризових ситуацій, що траплялись у їхньому житті; неможливість почути чи прочитати про початок/закінчення повітряної тривоги; труднощі в доступі до укриттів; брак спілкування з близькими; важка соціальна адаптація на новому місці проживання [1, с. 279].

Відповідно до вище зазначеного особи з інвалідністю мають потребу в безпеці; забезпеченні їхніх прав і можливостей; вільному доступі до установ та соціальних послуг; гармонізації психоемоційного стану; розвитку пізнавальних процесів, творчого потенціалу та соціально важливих навичок, необхідних для адаптації та інтеграції.

У своїй науковій праці «Інвалідність – специфіка соціальної допомоги» З. Кавчинська-Бутрим зазначає, що соціальна робота з особами з інвалідністю повинна здійснюватися через надання емоційної, інструментальної, інформаційної та духовної підтримки [8].

Здійснивши аналіз досліджень О. Безпалько, В. Бурлака, Л. Смерчак, О. Гук, ми визначили основні напрями соціальної роботи з особами з інвалідністю, а саме: діагностика та корекція соціально-психологічного та фізичного стану; психологічна та соціально-педагогічна підтримка осіб з інвалідністю; профорієнтаційна робота; створення сприятливого навчально-розвивального інклюзивного середовища; соціально-терапевтичне втручання; допомога в кризових ситуаціях для забезпечення базових потреб; координація соціальних послуг особам з інвалідністю; виявлення фактів порушення прав та інтересів осіб з інвалідністю; юридичне консультування; соціальна адаптація та реінтеграція; організація дозвіллевої діяльності; кейс-менеджмент (довгостроковий супровід та комплексний підхід у вирішенні проблем); домашня опіка для осіб з інвалідністю [2; 3; 7].

Основними форми та методами роботи фахівців із соціальної роботи з особою з інвалідністю є: оцінка потреб даної групи отримувачів соціальних послуг; індивідуальне та групове психологічне та соціально-педагогічне консультування; тренінги, спеціалізовані клуби за інтересами; творчі, арт-

терапевтичні та кулінарні заняття; заняття спрямовані на розвиток «soft skills», соціальної компетентності та базових життєвих навичок; просвітницькі та профорієнтаційні заняття; групи самодопомоги; екскурсії.

Отже, діяльність фахівців із соціальної роботи з даною групою отримувачів соціальних послуг в умовах повномасштабного вторгнення повинна передбачати виявлення проблем та потреб осіб з інвалідністю; забезпечення безпеки та соціального захисту прав та інтересів осіб з інвалідністю; подолання психологічних та соціально-педагогічних труднощів; розвиток психічних та пізнавальних процесів, інтересів та життєво необхідних навичок; формування самостійності та життєвої мотивації; покращення комунікативних навичок; вирішення соціальних проблем; розвиток особистих інтелектуальних та професійних можливостей; інтеграцію осіб з інвалідністю у суспільство; забезпечення адаптації і реабілітації даної цільової групи.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Київ, Ужгород : РІК-У, 2023. 424 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
3. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. В. Бурлака. Київ : ГЕРБ, 2007. 288 с.
4. В Україні налічується 3 мільйони людей з інвалідністю – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Just a moment...* URL: <https://minre.gov.ua/2023/09/22/v-ukrayini-nalichuyetsya-3-miljony-lyudej-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 08.04.2024).
5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
7. Смеречак Л., Гук О. Особливості професійної діяльності соціальних педагогів у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей із

вадами психофізичного розвитку. *Людинознавчі студії*. Серія : Педагогіка. 2014. Вип. 29 (2). С. 188–196.

8. Kawczyńska-Butrym Z. Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej, Katowice 1998, s. 86–90.

Аліна Заможна
студентка спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Олена Гончаренко
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, м. Суми*

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості студентської молоді, для якої характерними є специфічні умови життєдіяльності, побуту і праці, суспільна поведінка і психологічні особливості, система ціннісних орієнтацій. Зауважено, що студентську молодь треба розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка виконує роль як об'єкта, так і суб'єкта освітнього простору ЗВО.

Ключові слова: соціальний захист, студентська молодь, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку в Україні демократичного політичного і соціального простору принципово нового змісту набуває процес впливу особистості на суспільство. У даному контексті важливим фактом є те, що, починаючи з ХІХ ст. і до сьогодні, активним учасником розбудови українського суспільства виступає студентська молодь, яка має не тільки соціально-економічний потенціал як окрема демографічна група і специфічні особливості (інтереси, пріоритети, цінності та ін.), а також властиві їй вразливість та проблеми. Концептуалізація феномену студентства сприятиме створенню сприятливого освітнього простору і соціально-виховного середовища для подальшого розвитку і формування особистості студента.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення джерельної бази з досліджувано питання демонструє, що студентське співтовариство як соціальний феномен становить невід'ємну частину демократичного суспільства, притягуючи погляди багатьох сучасних науковців – педагогів, психологів, соціологів та ін. Звернення до довідкової літератури з педагогіки дозволяє стверджувати, що власне термін «студент» походить від латинського слова «studens» («studentis») і означає особу, яка «ретельно працює / старанно навчається». За часів Стародавнього Риму і Середньовіччя студентами називали будь-яких осіб, зайнятих процесом пізнання. Проте, з появою у XII ст. університетів даний термін почав уживатися лише на позначення тих людей, які навчалися у цих закладах, тобто вивчали (студіювали) науку та опановували знання. Наразі, студентами називають осіб, які, як правило, навчаються у закладах вищої освіти (ЗВО). Хоча в деяких країнах (зокрема, у США, Великій Британії й ряді інших країн) студентами називають учнів коледжів [5, с. 322].

Що стосується України, то аналіз нормативно-правового поля показує нам, що студентом (або слухачем) вважається «особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу та навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації» (Закон України «Про вищу освіту», 2002) [11]. У новій редакції даного закону (2014) студентом вважається «особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра» [12].

Автори посібника з педагогіки й психології вищої школи О. Мороз, О. Падалка та В. Юрченко студентами закладу вищої освіти називають молодих людей, які «характеризуються професійною спрямованістю, готуються до висококваліфікованого виконання функцій фахівця в певній

професійній галузі» [9, с. 185]. За визначенням В. Андрущенка і В. Савельєва, студентську молодь варто розглядати як «мобільну соціальну групу, метою існування якої є організована за відповідною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному та духовному виробництві». Студентство як соціальна група, на думку вчених, функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якого є не річ, а сама особистість. Тому головною формою такого виробництва є освітня діяльність [1].

Подібної думки дотримуються В. Будаєв, О. Олексюк, С. Савченко та ін., які визначають студентство як «групу людей молодого віку, об'єднану виконанням потенційно значущих для суспільства спеціальних підготовчих функцій, що тимчасово не беруть участі у суспільно-виробничій праці, володіють спільністю побуту, системою цінностей і соціальних ролей, готуються до виконання в суспільстві ролі інтелігенції» [2, с. 35]. Своєю чергою В. Кремень зауважує на специфічному характері основної діяльності студентів, яка складається із засвоєння знань. Академік зауважує, що студенти не займаються професійною діяльністю; власне кажучи, вона в них ще попереду [7, с. 464].

Як складову частину такої великої суспільної групи, як молодь, розглядають студентство в соціології. Студентство змальовують як специфічну соціальну групу, для якої характерними є особливі умови життєдіяльності, побуту і праці, суспільна поведінка і психологічні особливості, система ціннісних орієнтацій. Зокрема, вивчаючи різноманітні аспекти соціальної активності молоді, науковець М. Головатий трактує студентську молодь як «специфічну суспільну групу, що поєднує осіб, які одержують професійну підготовку на денних відділеннях вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, основною діяльністю яких є оволодіння знаннями і практичними навичками для успішного виконання надалі соціальних функцій інтелігенції» [4, с. 24–25]. Подібної думки притримується й А. Мацокін, який вважає, що «за

характером своєї діяльності, поглядами, ціннісними орієнтаціями студентська молодь близька до інтелігенції і відіграє важливу роль у продукуванні й розповсюдженні ціннісно-нормативних орієнтирів суспільства» [8].

У вітчизняній психології студентство розглядається як «особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних навчанням у закладі вищої освіти» [6, с. 141]. Зріла юність або рання дорослість, яка, відповідно до вікової періодизації, охоплює вік від 17-18 до 23-25 років, це основний вік, який припадає на студентський період життя. На цьому віковому етапі закінчуються фізичне дозрівання організму, набувається та ступінь духовної зрілості особистості, яка дозволяє самостійно вирішувати питання вибору професії, участі у виробничій праці після закінчення школи чи закладу вищої освіти. Свого часу відомий психолог А. Петровський зазначав, що студентству, як «окремому періоду в онтогенезі людини, притаманні специфічні завдання, розв'язання яких сприяє успішній інтеграції юнака або юнки в дорослість» [10].

Доречним є акцентування авторів на тому, що процес навчання у ЗВО передбачає включення студентської молоді в систему суспільних відносин, заміщення позицій і засвоєння соціальних цінностей. Зокрема, для студентської молоді характерним є спільна діяльність, завдяки якій у них формуються такі притаманні цій групі якості, як згуртованість і колективізм. Активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства і специфіка навчання в університеті створюють для студентства значний простір для комунікації. Тому досить висока інтенсивність спілкування – це ще одна специфічна риса студентської молоді.

Варто зауважити, що студентські роки є періодом, коли особливо інтенсивно відбувається становлення особистості, наче прискореними темпами відбувається професійна підготовка майбутніх фахівців. При

цьому автори наголошують, що навчання студентів у закладі вищої освіти сприяє:

- набуттю студентською молоддю необхідних для подальшої практики професійних знань і навичок, формування професійних якостей майбутнього фахівця;
- розвитку в студентській молоді фахових здібностей, що слугуватимуть передумовою для подальшої самостійної професійної діяльності;
- становленню інтелекту, стабілізації рис характеру студентів, зміцненню здоров'я і фізичних сил;
- перетворенню мотивації, потягу до самовираження та реалізації свого потенціалу;
- виробленню власної системи ціннісних орієнтацій і життєвих поглядів (студенти обирають не те, що справді необхідно, а те, що яскравіше, емоційніше);
- появі життєвого ідеалу та стійкої установки на життєвий успіх;
- формуванню світоглядних і соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією;
- засвоєнню певної системи знань, норм, цінностей, які дозволять студентам стати особистостями, здатними функціонувати в даному суспільстві [8].

Тобто, під час навчання у ЗВО відбувається розвиток студента як особистості. Демографічні та інтелектуальні характеристики студентської молоді роблять цю соціокультурну спільноту однією з найбільш ресурсномістких суспільних груп, бо вік та освіта є найважливішими соціальними ресурсами. Динамічність і відносно високий рівень організованості студентів, висока творча активність і схильність до інноваційної діяльності робить привабливою цю групу для різного роду впливу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми особливостей життєдіяльності студентської молоді дав змогу визначити, що студентів

варто розглядати не тільки як об'єктів педагогічної діяльності, але й як суб'єктів навчально-комунікативної діяльності. Як зауважує С. Вітвицька, студент виступає об'єктом педагогічної діяльності, оскільки результати діяльності викладача ЗВО відтворюються у знаннях, вміннях і навичках студентства, а також вони повторюються у рисах характеру студентів. Особистість студента, яка виступає об'єктом педагогічної діяльності викладачів університету, розвивається за законами, властивими його психіці (зокрема, відповідно до особливостей сприймання, розуміння, запам'ятовування, вольової сфери, характеру та ін.), виховання, формування загальних і специфічних здібностей, а не від рівня педагогічного впливу на нього.

Разом з цим, сучасне студентство, висловлюючи свою соціальну позицію, є критичним і наполегливим у прагненнях, раціональним у плануванні власного часу, використанні матеріальних ресурсів тощо. Студенти прагнуть до самовираження і самореалізації, бажають бути вислуханими, відчувати повагу і шанобливе ставлення до себе. Крім того, навчальний процес у ЗВО стає для студентської молоді новою системою взаємин, де на перший план виходить необхідність самостійної регуляції своєї мотивації і поведінки. Специфіка навчання в університеті така, що викладач, читаючи лекцію, майже не має можливості враховувати індивідуальний темп засвоєння знань, рівень розвитку мислення кожного студента. У куратора студентської групи теж мало часу на комунікацію зі студентами, бракує соціально-педагогічної підготовки, тому першокурсники часто відчують дискомфорт. Процес послідовного входження студентів у соціальне середовище ЗВО, їхній розвиток відбувається у процесі соціалізації, яка неможлива без активної участі самих студентів у процесі засвоєння цінностей, понять і навичок [3].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що студентство є невід'ємною складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і

психологією, системою ціннісних орієнтацій. Зауважено, що студентську молодь треба розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості і яка готується до виконання соціальних ролей та функцій інтелігенції. Життєвий період, на який припадає студентський вік, має специфічні закономірності та являє собою важливий етап у розвитку особистості, впродовж якого відбувається становлення фахівця, формування його світогляду, ідеалів, переконань.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В., Савельєв В. Освітня політика (огляд порядку денного). Київ : «МП Леся», 2010. 368 с.
2. Будак В., Олексюк О. Особливості студентської молоді як суб'єкта освітнього простору університету. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 4 (63), грудень. С. 34–42.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
4. Головатий М. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Наукова думка, 1993. 237 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Єфіменко С. М. Психологічні особливості студентського віку. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. 2012. Вип. 103. С. 140–149.
7. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2007. 576 с.
8. Мацокін А. П. Теоретичні основи соціалізації студентської молоді: державно-управлінський аспект. *Державне будівництво*. 2008. №2. URL: file:///C:/Users/gonch/Downloads/DeBu_2008_2_12.pdf
9. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посібник. Київ : НПУ, 2003. 267 с.
10. Никоненко Л. В. Психологічний аналіз проявів політико-правової соціалізації сучасного українського студентства URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308435.pdf>
11. Про вищу освіту: Закон України № 2984-III від 17 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text>
12. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 1 липня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Маргарита Євтух,
магістрантка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ОПП Соціальна педагогіка,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Людмила Петришин,
доктор педагогічних наук, професор кафедри
соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

СУТНІСНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ ДІТЬМИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

Аналізується питання сутнісних аспектів роботи соціального педагога із дітьми з внутрішньо переміщених сімей, зазначається що важливість та актуальність роботи соціального педагога в умовах воєнного стану є необхідною та важливою для забезпечення добробуту та безпеки дітей внутрішньо вимушено переміщених дітей.

У дослідженні визначено, основні завдання роботи соціального педагога в умовах воєнного стану та визначено сутнісні аспекти роботи соціального педагога із дітьми з внутрішньо переміщених сімей.

Ключові слова: *соціальний педагог, сім'я, діти, внутрішньо переміщені особи, завдання соціального педагога.*

На сучасному етапі актуальність роботи соціального педагога в закладі загальної середньої освіти є досить багатоаспектною. Перш за все, це робота з дітьми, які потребують підтримки та допомоги у вирішенні особистісних, соціальних, навчальних та побутових проблем. Адже соціальний педагог сприяє створенню безпечного та дружнього середовища в навчальному закладі, підвищенню морального та психологічного клімату, формуванню в учнів гуманних стосунків та громадянської позиції. Також окремим не менш важливим аспектом є робота з батьками, спрямована на підтримку сімейного виховання та вирішення проблем, що виникають у сім'ях учнів.

Зауважимо, що актуальність роботи соціального педагога в умовах війни підвищується через зростання числа дітей, які потребують

психологічної та соціальної підтримки внаслідок стресових ситуацій, втрат та травм. При цьому, соціальний педагог відіграє важливу роль у відновленні психологічного благополуччя дітей, сприяючи їхній адаптації до нових умов та навчанню стратегіям подолання стресу, а також сприяє формуванню в учнів толерантності, миролюбної поведінки та громадянської позиції, що особливо важливо в умовах конфлікту [1; 2].

Саме тому, робота соціального педагога в умовах воєнного стану набуває особливого значення. Війна залишає психологічні та емоційні сліди на дітях, особливо на тих, хто проживає в зоні конфлікту або пережив травмуючі події. Педагог соціальний закладу загальної середньої освіти має допомагати дітям у вирішенні психологічних проблем, сприяти їх адаптації до нових умов, надавати підтримку та розвивати навички соціальної взаємодії. Також важливою є робота з вчителями та батьками, щоб створити оптимальні умови для навчання та розвитку дітей під час війни [3; 4].

Актуальність роботи соціального педагога в умовах воєнного стану полягає у вирішенні наступних завдань:

- наданні психологічної підтримки, адже діти можуть переживати стрес, тривогу та тривогу через війну, при цьому соціальний педагог повинен надавати підтримку учням у подоланні цих емоцій та сприяє їхньому психологічному відновленню;
- налагодженні соціальної адаптації, адже діти, які втратили домівки або були вимушені переселитися через війну, потребують допомоги у відновленні соціальних зв'язків та адаптації до нових умов життя та навчання;
- сприяти вихованню толерантності, адже умови війни можуть сприяти появі агресивної поведінки серед дітей переселенців;
- надавати підтримку батькам, адже батьки також можуть переживати стрес через війну, що може впливати на їхню здатність виховувати дітей, при цьому соціальний педагог повинен надавати підтримку

батькам у вирішенні їхніх проблем та покращенні умов для виховання дітей;

— здійснювати попередження насильства, адже умови війни можуть збільшувати ризик виникнення насильства в сім'ї, а соціальний педагог сприяє попередженню насильства та захисту дітей від нього [3, с. 171-174].

Ці завдання підкреслюють важливість та актуальність роботи соціального педагога в умовах воєнного стану для забезпечення добробуту та безпеки дітей внутрішньо вимушено переміщених дітей.

Разом з тим сутнісні аспекти роботи соціального педагога із дітьми з внутрішньо переміщених сімей полягають у: адаптації до нового оточення та вирішенні питань, що стосуються навчання, соціальної адаптації та взаємодії з оточуючими; наданні психологічної підтримки; соціальній інтеграції у нове соціальне середовище, включаючи адаптацію до нового навчального закладу та формування соціальних зв'язків; підтримці батьків та наданні допомоги їм забезпечити оптимальні умови для розвитку та адаптації їхніх дітей; створенні безпечного середовища для забезпечення безпеки, захисту та підтримки дітей у важкий період їхнього життя [2; 5].

Список використаних джерел

1. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 496 с.

2. Дмитренко Н. М. Діяльність соціального педагога закладу загальної середньої освіти з розвитку особистої, громадянської та соціальної компетентностей здобувачів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 225 с. С.76 – 78.

3. Дереш В. С. Соціально-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. педагогічний альманах. 2023. (53), 171-179. <https://doi.org/10.37915/pa.vi53.454> (дата звернення 18.04.2024).

4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

5. Основні напрями роботи соціального педагога закладу освіти у військовий час. Електронний ресурс: <https://drive.google.com/file/d/10sK2bL7vMGd2yqkwtOBu0fieVSKTnmtu/view> (дата звернення 18.04.2024).

Людмила Завацька

*кандидатка педагогічних наук, професорка,
директорка ННІ психології та соціальної роботи
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

У статті привертається увага до соціально-педагогічної підтримки сімей з дітьми у кризових ситуаціях. Зокрема аналізуються змістові характеристики складних ситуацій. Визначено сутність соціально-педагогічної підтримки як можливості соціального захисту особистості із застосуванням методу кризового втручання.

Ключові слова: *соціально-педагогічна підтримка, травмуюча подія, вразливий стан, кризова ситуація, кризове втручання, соціальний захист.*

У сьогоднішніх реаліях значно активізувалась робота з сім'ями, які знаходяться у кризових ситуаціях або пережили стрес. Звернення до цих проблем цілком відповідає орієнтації соціальної роботи на людину та середовище її проживання. Це свідчить про те, що людину можна зрозуміти і надати їй допомогу тільки в контексті найближчих систем, членом яких вона є. Вплив травмуючої події порушує баланс особистості і людина опиняється у вразливому стані, що підсилює напругу і занепокоєння. Нажаль під час реальної війни з РФ життя сімей з дітьми наповнене не тільки дрібними негараздами, але й зустрічається справжнє горе, пов'язане з складними сімейними обставинами та втратою близьких людей. Дорослі члени сім'ї часто відчують розгубленість і збентеження, не знаючи як допомогти дитині в такій ситуації. Наразі вони не мають

уявлення не тільки про те, як вести себе з дитиною, але і не розуміють наскільки гостро дитина переживає таку ситуацію.

Сучасні дослідники характеризують складні ситуації як: кризові, емоційно складні, проблемні, критичні, екзистенціальні.

- Кризова ситуація визначається як така, що ставить під сумнів сенс подальшого життя людини та неможливість реалізації мотивів, прагнень, цінностей.
- Емоційно складна життєва ситуація це значуща для особистості ситуація, що спрямована до емоційно-мотиваційної сфери. З такою ситуацією, як правило, людина впорається сама.
- Проблемна ситуація виникає в окремій діяльності і фактично не впливає на власне життя.
- Критична ситуація передбачає суб'єктивні несприятливі життєві обставини з виникненням конфліктів та внесенням істотних коректив у життєвий сценарій.
- Екзистенціальна ситуація переживається під час глибокої кризи. Людина опиняється перед вибором між життям і смертю [2].

Важка життєва ситуація містить в собі практично всі варіанти подій. Вони викликають переживання інтенсивного страху та безпорадності. Відповідно особлива увага повинна бути приділена пошуку ефективних форм і методів соціально-педагогічної підтримки сімей і дітей у кризових ситуаціях.

Категорія «соціально-педагогічна підтримка», на думку науковців знаходиться у процесі емпіричного обґрунтування. Проте у соціальній роботі активно застосовуються поняття «соціальна підтримка», «педагогічна підтримка», «психолого-педагогічна підтримка» [5]. В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери визначено поняття «соціальної підтримки» як системи заходів, що здійснюється суб'єктами соціально-педагогічної роботи, спрямованої на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм

допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; системи заходів, спрямованих на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей [3].

Саме тому, що соціально-педагогічна підтримка тісно пов'язана з життям, стосунками з іншими людьми, особливостями перебування у певному середовищі, ми розглядаємо її як можливість соціального захисту особистості, яка потрапила у кризову ситуацію. У психологічній складовій соціальної підтримки науковцями визначені чотири компоненти: емоційна підтримка (впевненість у тому, що про тебе хтось турбується, любить і піклується); оціночна підтримка (соціальне порівняння і відповідь на запитання, чи правильно я ставлюсь до того чи іншого явища); інформаційна підтримка (інформація про те, як сприймати явища); інструментальна підтримка (отримання конкретної дієвої допомоги) [1].

Важливо зазначити, що робота з соціально-педагогічної підтримки сімей і дітей у кризових ситуаціях повинна бути зосереджена на співпраці з усіма фахівцями соціальної сфери. Загалом спеціалісти, які працюють з сім'ями і дітьми, які пережили кризу, повинні мати наступні фахові та особистісні якості:

1. Високі професійні якості, компетентність у розв'язанні різноманітних проблем, високі рівні загальної освіти та культури (в тому числі духовної), володіння певними дотичними суміжними спеціальностями і знаннями з таких наук, як педагогіка, психологія та інші.

2. Емпатійність, доброзичливість, чуйність, милосердя, людяність, відчуття співпереживання, бажання взяти чужий біль на себе та зрозуміти причини страждання інших.

3. Сформовану комунікативність, вміння правильно розуміти потреби та прагнення клієнта, проявляти делікатність та гнучкість при розв'язанні складних питань, тактовність у комунікативних процесах щодо минулих травмивних для дитини подій, вміння вислухати, спроможність підтримати

іншу(ого) і стимулювати її(його) на розвиток особистих сил, вміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні та лідерські здібності і якості [4].

Важливої уваги у роботі з сім'ями і дітьми, які перебувають у кризовій ситуації, заслуговує зміст і логіка самих підтримуючих підходів, що застосовуються фахівцем на практиці. На нашу думку логіка кризового втручання може бути побудована наступним чином.

Мета застосування. Завдання кризового втручання – в першу чергу пом'якшення дії стресової події шляхом надання безпосередньої емоційної допомоги і мобілізація зусиль клієнтів на подолання кризи. В ході такої роботи може бути досягнута мета усвідомлення зв'язку між стресом, попередніми життєвими переживаннями, проблемами і засвоєнням нових моделей сприймання та розвиток адаптивних реакцій і стратегій оволодіння стресом.

Навчальна фаза. Передбачає визначення і оцінку ситуації: встановлення контакту; визначення, що відбувається; чи має місце дійсно гостра криза; оцінка факту чи події. Важливою є оцінка поточного стану здатності до звичної життєдіяльності та розробка разом з клієнтами подальших кроків спільної роботи.

Середня фаза. Вирішення специфічних проблем кризової ситуації. Клієнтам надається допомога в усвідомленні попередніх неадекватних зразків поведінки і пропонується використати нові моделі. Особлива увага повинна приділятися побудові нових взаємин клієнтів з оточенням, а також співпраці та отримання підтримки з боку людей, що пережили аналогічні кризові ситуації або мали схожі проблеми.

Остання фаза. Обговорення прогресу який досягнутий з початку роботи. Відчуття або впевненість (це є звичайно найкращий варіант, але такий, що не завжди має місце) клієнтів, що ситуація може бути покращена ними самостійно. Повернення на попередній або підйом на більш високий рівень функціонування.

Таким чином, сьогодення вимагає більш широкого застосування методу кризового втручання. Він використовується більш пластично, оскільки в сучасній ситуації кризи як передбачувані, так і непередбачувані можуть впливати і впливають на всіх людей. Відтак, соціальні працівники у соціально-педагогічній підтримці сімей з дітьми, застосовуючи метод кризового втручання, вважають його корисним в тому випадку, коли порушується звичний спосіб функціонування сім'ї. У випадку коли сім'я знаходиться у «колективній кризі» фахівець орієнтується на конкретну ситуацію і використовує той аспект роботи з сім'єю і дитиною, який є актуальним для них.

Список використаних джерел

1. Бережняк Т.О. Сутнісна характеристика поняття «соціально-педагогічна підтримка» як наукової категорії та виду діяльності. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С.О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 321 с.*
2. Дзюба Т.М. Психотравмуюча ситуація в життєдіяльності людини: зміст, особливості, наслідки. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Київ : Вид. «Фенікс», 2012. Т. XII: Психологія творчості. Вип.15. Част. II. С.113-120.*
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери /за заг.ред. І.Д.Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
4. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
5. Чечко Т., Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Ю. Федьковича. Чернівці, 2015. С. 207-214.*

Світлана Калаур

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Ольга Дроник

магістрантка спеціальності 231 Соціальна робота

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ МАТЕРЯМИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Автори дослідили змістові аспекти організації роботи соціального працівника з одиницями матерями. У статті розглянуто нормативну базу надання послуг цій категорії населення. Автори дослідили проблеми одиниць матерів та проаналізували соціальну політику щодо цієї категорії населення.

Ключові слова: *одинокі матері, соціальна робота, соціальні проблеми.*

Сім'я – соціальний інститут, який відіграє надзвичайно важливу роль у життєдіяльності кожного члена суспільства, адже виступає середовищем формування основ фізичного та інтелектуального потенціалу, що закладає фундамент інтелектуального розвитку особистості. Саме тому підтримка сім'ї є важливим індикатором благополуччя та виступає показником рівня соціального розвитку держави. Сьогодні інститут сім'ї в Україні переживає суттєві трансформаційні процеси, що пов'язані із усвідомленням сім'ї, як вагомого соціального інституту суспільства. Наголосимо на тому, що війна в Україні призвела до зміни демографічної та соціально-економічної ситуації, збільшується кількість сімей, де дитину виховує лише мати. Розширення причин і джерел утворення таких сімей на тлі сучасної ситуації в країні призвели до їх загострення, що потребує всебічного вивчення і висвітлення.

Теоретичні, практичні та методичні аспекти соціальної роботи з одиницями матерями досліджували О. Білецький, О. Кравченко, Г. Пастошук, Ю. Шевців та інші. Так, поняття «одинокі матері» закріпилося у суспільстві, оскільки серед неповних сімей значно переважають сім'ї, де дитину виховує жінка. З'ясовано, що ще й нині відсутнє законодавче визначення наукової дефініції «одинокі матері», проте, відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду

судами трудових спорів» від 6.11.1992 р. №9, одинокою матір'ю вважається жінка, що не перебуває у шлюбі, а у свідоцтві про народження її дитини відсутній запис про батька або запис про батька зроблено відповідно до ст. 135 Сімейного кодексу України. Окрім того, одинокими матерями також вважаються вдови і жінки, що самотійно виховують і утримують дітей [4]. Відзначимо, що розлучені жінки до категорії «одинокі матери» не належать, попри те, що часто виховують дітей без партнера [2]. Основним правовим підґрунтям соціального захисту одиноких матерів є «Сімейний кодекс України», Закони України «Про охорону дитинства», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про соціальні послуги». Варто зауважити, що на нині «відсутній окремий нормативно-правовий акт, який би визначав основні аспекти у сфері соціального захисту одиноких матерів, що негативно впливає на стан забезпечення основних прав таких сімей» [3, с. 61].

У ході вивчення означеного питання було з'ясовано, що серед основних передумов появи такої категорії клієнтів соціальних працівників як «одинокі матери», виокремлюють такі: 1) збільшення кількості громадянських шлюбів, що призводить до позашлюбних народжень; 2) збільшення кількості вдів внаслідок війни в Україні; 3) усиновлення дітей однією жінкою. Наголосимо на тому, що сім'ї, де дітей виховує лише матір, несуть постійне психологічне навантаження, матері змушені поєднувати батьківську роль та виробничу діяльність, що призводить до низького матеріального забезпечення сім'ї. Поділяємо позицію Ю. Шевців та О. Білецького [8] у тому, що головною метою державної політики України в питанні подолання проблем одинокого материнства є впровадження моделі соціально-реабілітаційного характеру, за якої держава відіграє величезну роль в емансипації жінок та розвитку такої варіативної моделі сім'ї як «самотнє материнство».

Найчастіше одинокі матері потребують матеріальної допомоги. Так,

відповідно до «Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» «допомога на дітей одиним матерям, одиним усиновлювачам, матерям (батькам) у разі смерті одного з батьків, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, до закінчення такими дітьми закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається в розмірі, що дорівнює різниці між 100 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців» [7].

Проведений аналіз розміру виплат допомоги одиним матерям за останні п'ять років (2020-2024 рр.) дає підстави для констатування деякого його збільшення (дані станом на січень поточного року) (Рис. 1).

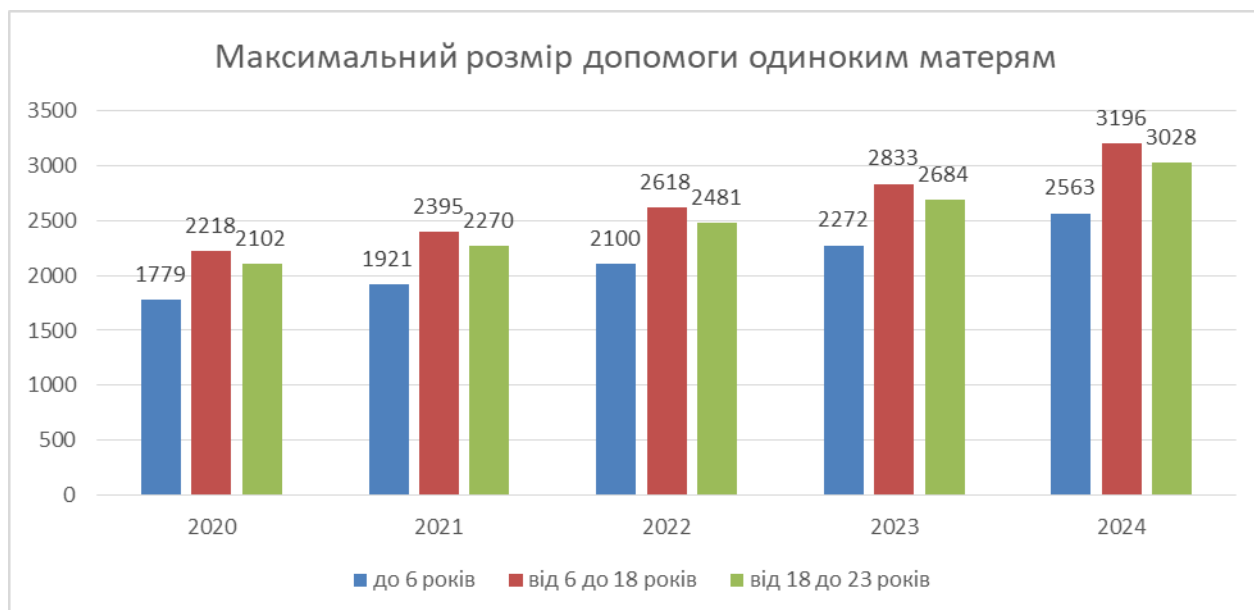

Рис. 1. Динаміка виплат матеріальної допомоги одиним матерям

Варто зауважити, що з 1 липня 2020 року допомога призначається за новими умовами. Так, якщо жінка з однією дитиною заробляє хоча б на рівні мінімальної зарплати, то право на допомогу вона втрачає. І хоча простежується динаміка у напрямку збільшення виплат, кількість сімей,

яким така допомога виплачується постійно зменшується. Ще однією категорією одиноких матерів є вдови, які отримують виплати за умови, що не одержують пенсію в разі втрати годувальника, соціальну пенсію або державну соціальну допомогу дитині померлого годувальника. Якщо вони реєструють шлюб, право на отримання допомоги на дітей, які народилися до шлюбу, залишається, лише коли діти не усиновлені чоловіком [7].

Окрім фінансових труднощів в одиноких матерів є й психологічні, оскільки забезпечення та виховання дитини покладається лише на їхні плечі. Матір, яка сама виховує дітей, змушена виконувати ту роботу, яку вона може поєднувати з вихованням дітей. Внаслідок цього, через надмірну трудову діяльність, спостерігається відсутність часу для виховання дитини. Як доводить Г. Пастошук, у цьому випадку діти можуть залишатися без належного догляду [5].

Третьою вагомою проблемою одиноких матерів є питання самореалізації та психологічного благополуччя. Психологічна підтримка одиноких матерів має бути на кожному етапі життєдіяльності, від вагітності жінки і підтримки її емоційного стану, до процесу взаємодії дитини з матір'ю та виховання дитини. Важливим є надання послуг консультування та інформування одинокої матері про її права та види допомоги, яку вона може отримати [6]. Причому успішною соціальна робота з одинокими матерями стає тоді, коли відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія фахівця та сім'ї, яка потрапила в складні життєві обставини. Як доводять науковці [1], одним із головних завдань при роботі з одинокими матерями є наснаження та спонукання до співпраці та взаємодії.

У підсумку відзначимо, що для того, щоб самостійно виростити дитину, потрібно докласти чимало сил. Державою передбачено ряд соціальних гарантій та допомог для одиноких матерів. Проте, відсутність єдиного чіткого визначення поняття «одинокі матері» призводить до неоднозначного трактування, а отже до відсутності єдиних підходів щодо

соціального захисту такої категорії осіб. Суми коштів, які виплачуються саодиноким матерям є недостатніми, і часто працюючі саодинокі матері не можуть розраховувати навіть на такий вид допомоги. Тому, доцільною є трансформація діючої системи оплати праці, щоб кожна людина мала змогу забезпечити себе та сім'ю, а не через збільшення їх фінансування за рахунок державних коштів. Соціальна робота з саодинокими матерями повинна бути спрямована на профілактику складних життєвих обставин та попередження кризових станів.

Список використаних джерел:

1. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; / Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 1. 256 с.
2. Костишин Е., Шевців Ю. Практика саодинокого материнства в сучасному соціумі. *Соціально-психологічні та гуманітарні виміри безпеки життєдіяльності*: матеріали І наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Львів, 20-21 жовт. 2022 р. Львів: ЛДУБЖД, 2022. С. 215–219.
3. Кравченко О. До питання надання соціальних послуг саодиноким матерям в Україні. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія* Науковий зб. НУ «Чернігівська політехніка». 2018. № 2 (12). С. 58–64.
4. Саодинока мати: статус, права та пільги. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0016697-16#Text>
5. Пастощук Г. Життєдіяльність неповних сімей як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. Херсон*. 2018. №3 (2018). С. 85–91.
6. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 лист. 1992 № 2811-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
7. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2001 р. №1751. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#n16>
8. Шевців Ю., Білецький О. Феномен саодинокого материнства в Україні в умовах воєнного стану. *Молодий вчений. Соціологічні науки*. №7 (119). 2023 р. С. 25–30.

Алла Киричок
магістрантка ОПП Соціальна педагогіка,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль
Наталія Олексюк
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Важливою передумовою адаптації людей літнього віку до життя в після трудовий період є організація в умовах територіальної громади ефективної системи їх соціального обслуговування. У статті проаналізовано зміст, особливості та основні підходи до соціального обслуговування осіб літнього віку в умовах територіальної громади, визначено шляхи оптимізації означеного процесу в Україні.

Ключові слова: *соціальна робота, люди літнього віку, соціальне обслуговування, фахівець із соціальної роботи, територіальна громада.*

Проблема налагодження соціального обслуговування та забезпечення достатнього рівня життя людей літнього віку займає вагоме місце в соціальній політиці будь якого цивілізованого суспільства. Соціальне обслуговування – це система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку та послуги, які надаються фахівцями із соціальної роботи окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Соціальне обслуговування людей літнього віку здійснюється за місцем їх проживання, у спеціалізованих закладах і структурах, які діють за підтримки органів місцевого самоврядування. Порядок надання соціальних послуг особам літнього віку визначається Кабінетом Міністрів України [1, с. 45].

Актуальність проблеми соціального обслуговування осіб літнього віку зумовлюється стрімким демографічним старінням населення, що передбачає наявність високої чисельності осіб літнього віку. Кожного року кількість літніх людей на планеті збільшується на 2,4%. За прогнозами

ООН до 2025 року кількість осіб цієї вікової категорії може зрости до одного мільярда осіб. Саме тому гостро постає необхідність значних змін в системі організації соціального захисту означеної категорії осіб, у розширенні спектру соціальних послуг та удосконаленні механізмів їх соціального обслуговування [3].

Первинні засади організації соціального обслуговування людей літнього віку були втілені в принципах ООН, прийнятих у 1991 р. Генеральною Асамблеєю. До них відноситься: забезпечення продуктами, житлом, одягом і медичним обслуговуванням, а також можливістю займатися діяльністю, яка приносить дохід; брати активну участь у формуванні політики, яка стосується їх благополуччя, створювати власні рухи та спілки, а також проживати у безпечних умовах із урахуванням особистих вподобань і стану, що постійно змінюється, перебувати якомога більше в домашніх умовах; дбайливий підхід та турбота зі сторони сім'ї й громади, медичне обслуговування спрямоване на підтримку або відновлення оптимального рівня фізичного, психічного та емоційного благополуччя, а також на профілактику захворювань; мати доступ до соціальних та правових послуг, а також до послуг закладів опіки та піклування; користуватися правами людини і основними свободами в будь-якому соціальному закладі, включаючи повний захист гідності, переконань, потреб та особистого життя, а також право приймати рішення про догляд та якість життя; можливістю всебічно реалізовувати власний потенціал; вести гідний та безпечний спосіб життя, не зазнаючи при цьому експлуатації, фізичного чи психологічного насилля, а також право на справедливе ставлення незалежно від статі, віку, етнічної чи расової приналежності, інвалідності чи іншого статусу [6, с. 214-215].

У цілому, люди літнього віку сприймаються світовим співтовариством як позитивний фактор, а не як тягар. Сучасне розуміння старості поєднує ідеї повноправної участі старших людей в житті суспільства і турботи про них. Адже, коли люди літнього віку відіграють активну, творчу і корисну

роль та відчувають турботу про себе, молодші покоління бачать, що їх може очікувати у майбутньому [2, с. 85]. Саме тому одним з найважливіших актуальних завдань нашого сучасного суспільства є створення умов для гідного життя літніх людей, які зараз становлять п'яту частину населення України.

У процесі дослідження проблем людей літнього віку, стає очевидним, що існуючий рівень соціальної роботи та система соціальних служб в Україні недостатньо відповідають потребам та викликам, що виникають у цієї категорії населення. Зі зростанням тривалості життя збільшується період, коли якість життя людей похилого віку стає недостатньою через різноманітні проблеми. Наразі близько 60% звернень до служб соціального та медичного спрямування стосуються осіб літнього віку із порушеннями повсякденних функцій. Україна має майже 30% населення у віці пенсійного або літнього віку. Прогнози демографічного характеру показують постійне зростання цієї категорії населення. На сьогоднішній день кожен п'ятий українець досяг віку 60 років [7, с. 51-53].

Соціальна робота з людьми літнього віку є багатоаспектна та багатопланова. Вона зачіпає такі сфери життєдіяльності, як: організація дозвілля, подолання криз, здоров'я, фінанси, і в нашій країні провадиться за напрямками: соціальна допомога та догляд в стаціонарних установах Міністерства соціальної політики України; соціальна робота з людьми літнього віку в центрах надання соціальних послуг і відділеннях денного перебування; соціальна підтримка та догляд вдома; соціальна допомога, соціальне забезпечення (створення необхідних фінансових і матеріальних умов для підтримання нормальної життєдіяльності) [8, с. 40-42].

У процесі соціального обслуговування осіб літнього віку, фахівці із соціальної роботи користуються певними фундаментальними правилами: по-перше, необхідно оцінювати потреби клієнта, зважаючи на його життєвий досвід; по-друге, потрібно уникати впливу упередженого ставлення і навпаки, варто визнавати їх статус як людей, відповідальних за

свої вчинки; по-третє, слід з'ясувати суб'єктивне бачення особою літнього віку її оточення [5, с. 138].

Під час індивідуальної роботи спеціалісти повинні: не допускати, щоб люди літнього віку впадали в негативний настрій старіння, а допомагати їм розуміти, що більшість їхніх проблем зумовлені обставинами, а не ними особисто; спонукати людей літнього віку до активності, яка підтримує відчуття інтеграції та цілісності їхнього життя; підтримувати та заохочувати бажання людей літнього віку брати на себе відповідальність за власне життя в тих ситуаціях, де це можливо [4, с. 229].

Таким чином, тенденція зростання чисельності літніх людей в Україні вимагає докорінних змін соціальної політики відносно цієї найбільш соціально незахищеної категорії населення, особливо тепер, в умовах війни в Україні. В організації соціальної роботи з людьми літнього віку необхідно враховувати всю специфіку їх соціального статусу не лише в цілому, але і особливості життєдіяльності кожної людини окремо, її потреби, біологічні та соціальні можливості. Соціальне обслуговування цієї категорії осіб в умовах громади має бути спрямоване на їх підтримку, захист, супровід, а зазначені проблеми безумовно потребують подальшого наукового дослідження та розробки нових стратегій і форм вирішення.

Список використаних джерел

1. [Горішна Н.](#) Особливості функціонування в Україні сучасної системи соціального обслуговування людей похилого віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 30. С. 44–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_17

2. Кравцов С. О. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи. *Український соціум.* 2018. № 3. С. 83–96. URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-3-26-2008/teoretichne-bachennja-socialnoi-adaptacii-stan-pogljadi-pidhodi/>

3. Мірошніченко В. Інноваційні моделі соціальних послуг – крок до повноцінної інтеграції. *Соціальний захист.* Київ, 2021. № 11. С. 29.

4. Поліщук В.А., Олексюк Н.С., Лещук Г.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2022. Випуск 1 (50). С. 227-231. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/issue/view/>

[15445](#)

5. Поліщук В.А., Олексюк Н.С., Лещук Г.В. Упровадження перспективи сильних сторін у практику діяльності університетів третього віку. *Соціальна робота та соціальна освіта. Наукове видання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Випуск 1 (8)*. 2022. С. 136-144. [URL:http://srso.udpu.edu.ua/article/view/262684](http://srso.udpu.edu.ua/article/view/262684)

6. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А.Й. Капської. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с. URL: <http://librarium.freehostia.com/human/socialna-pedagogika/09/socialna-robota-tehnologichnyj-aspekt-kapska.html>

7. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 574 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/426234.pdf

8. Шахрай В. М. Технологія соціальної роботи : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с. URL: <https://studfile.net/preview/4031210/>

Антоніна Конончук

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин*

ПОСЛУГА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ: ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

У статті розкривається проблема соціальної адаптації людей похилого віку. Визначено особливості соціальної адаптації як соціальної послуги. Представлено практики Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області щодо надання послуги соціальної адаптації людям похилого віку.

Ключові слова: *соціальна адаптація, соціальні послуги, людина похилого віку, територіальний центр соціального обслуговування.*

Проблема соціальної адаптації є надзвичайно актуальною для людей похилого віку, оскільки в більшості випадків вона виступає необхідною умовою покращення соціального стану, самопочуття і цілком реальним способом збереження життєздатності людини у сучасному мінливому світі.

Значний внесок у дослідження соціальної адаптації зробили такі зарубіжні науковці як А. Шеффле, Г. Спенсер, У. Томас, Л. Гордон, Т.

Парсонс, Р. Мертон Ж. Піаже, З. Фрейд, Е. Фромм та ін. В Україні способи реалізації культурних та творчих потенціалів, можливості самореалізації особистості у похилому віці розглядали О. Бень, О. Бриндзак, М. Житинська, Т. Коленіченко, О. Новікова, Н. Романова, В. Чайковська та ін.

У соціальній роботі термін «соціальна адаптація» має психосоціальне значення і містить ті аспекти, що стосуються безумовної самоактивізації особистості та залучення до цього процесу комплексу соціально-економічних, соціокультурних, психологічних, педагогічних, медичних і соціальних засобів. Це може бути як активна соціальна адаптація, за якої особа намагається впливати на середовище, щоб змінити його та включитися до цього зміненого середовища, змінюючи деякі цінності, форми взаємодії та діяльності, так і пасивна соціальна адаптація, за якої суб'єкт не намагається змінити соціальне середовище, а поступово включається до того середовища, в якому він опиняється [2].

Характеризуючи особливості людей похилого віку, акцентуємо увагу, що в цьому віці людина стикається з комплексом проблем: фізіологічними (зміни в організмі, погіршення стану здоров'я); психологічними (самотність, невпевненість в собі, у власних силах, проблеми взаємовідносин з близькими, іншими віковими групами тощо); соціальними (обмеження соціальних зв'язків, нестача фінансів, неправильна організація побуту, відсутність цікавого дозвілля та ін.). Тому процес соціальної адаптації даній категорії населення у практиці соціальної роботи реалізується у формі надання відповідної соціальної послуги. На сьогодні ця послуга унормована і стандартизована. З позицій нормативного підходу соціальна послуга соціальної адаптації трактується як «комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які перебували у спеціалізованих або інтернатних закладах, осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення

волі на певний строк, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення/приспосовування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності» [1].

Для людей похилого віку ця послуга важлива в таких напрямках її реалізації: допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення; залучення отримувача послуги соціальної адаптації до вирішення власних проблем, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації та допомога у його реалізації; надання інформації з питань соціального захисту населення; представництво інтересів; надання психологічної допомоги; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; участь в організації та діяльності груп самопомоги; допомога у зміцненні / відновленні родинних і суспільно корисних зв'язків; участь в клубах за інтересами, клубах активного довголіття, університетах третього віку, допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; сприяння зайнятості [1].

Розглянемо детальніше одного з надавачів соціальної послуги соціальної адаптації, яким є територіальний центр соціального обслуговування, та проаналізуємо його діяльність у цьому напрямі щодо людей похилого віку, зокрема, Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області (ТЦСО). Станом на 2023 рік його діяльність передбачала функціонування 4 відділень: соціальної допомоги вдома, організації надання адресної натуральної та грошової допомоги, денного перебування, денного догляду для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю. Власне надання соціальної послуги соціальної адаптації людей похилого віку забезпечується відділенням денного перебування. Тому зупинимось на його характеристиці у цьому контексті детальніше.

Відділення денного перебування у ТЦСО користується великим попитом і кількість отримувачів соціальних послуг в цьому відділенні зростає з кожним роком. Так, якщо станом на 2018 рік у відділенні отримували послуги 333 особи, то станом на початок 2023 року ця кількість зросла до 557 осіб. Основними напрямками діяльності відділення є: фізкультурно-оздоровча діяльність (скандинавська ходьба, оздоровча фізкультура, заняття в тренажерному залі, масаж); культурно-дозвіллева діяльність (участь у самодіяльних ансамблях, танцювальні вечори, караоке, кінозал, творчі студії, хобі-групи, соціальна майстерня, тощо); клуби спілкування (бесіди, дискусії, участь в групах самопомоги); навчання основам комп'ютерної грамоти; соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку». Переважна більшість цих напрямів містять форми і методи роботи, спрямовані на соціальну адаптацію отримувачів соціальних послуг.

Так, в межах фізкультурно-оздоровчої діяльності отримувачі послуг мають можливість займатися на свіжому повітрі оздоровчою фізкультурою. Для цього на подвір'ї установи створено спортивний функціональний простір. З 2018 р. популяризується серед відвідувачів ТЦСО – людей похилого віку такого «оздоровчого виду фітнесу на природі» як скандинавська хода, проводяться спортивні квести, спрямовані на формування позитивного ставлення до життя та власного здоров'я у людей літнього віку.

Насиченою у ТЦСО є культурно-дозвіллева діяльність. Для цього створено окремий розвиваючий та концертний простір «Кольорове життя». Цей простір дає можливість відвідувачам закладу переглядати фільми, вистави, організувати концертні програми і фестивалі, майстер-класи та благодійні ярмарки і виставки творчих робіт, влаштовувати танцювальні вечори. Кожного місяця у НТЦСО відбуваються десятки різних заходів, які дозволяють людям похилого віку як особисто реалізовувати свої нахили, проявляти здібності, таланти, так і долучатися до заходів, організованих

іншими – професійними та аматорськими колективами, організаціями, волонтерами міста (літературно-музичні дійства, концерти, вистави, вечорниці, творчі майстерні та ін.).

Важливе значення у наданні послуги соціальної адаптації людям похилого має функціонування соціального хабу «Ми разом» на базі відділення денного перебування. Це – доступна платформа для організації професійного підходу до вирішення актуальних проблем вразливих категорій населення територіальної громади. Крім цього, соціальний хаб у ТЦСО це: мультифункціональний майданчик і платформа для партнерства; комунікаційний вузол і простір для розвитку; зона психологічної підтримки і креативна майстерня; місце для відпочинку та релаксу, тобто – це майданчик-трансформер, простір якого можна змінювати за потреби. Адже тут можна проводити: конференції і круглі столи; семінари-навчання і мозкові штурми; майстер-класи і тренінги; заняття; роботу в групах самодопомоги; зустрічі з цікавими людьми; перегляди вистав та кінофільмів тощо. Для цього в соціальному хабі облаштовано коворкінг простір, релаксаційний простір та санітарно-гігієнічну кімнату.

Проте головним майданчиком соціальної адаптації людей похилого віку у НТЦСО є «Університет третього віку» (УТВ). Станом на 2023 рік УТВ відвідують більше 120 учасників – людей похилого віку. Організація роботи УТВ здійснюється на підставі та з урахування вимог Державного стандарту послуги соціальної адаптації. Відповідно, до початку навчання здійснюється визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, складається індивідуальний план надання послуги, який містить рекомендації щодо напрямку навчання та укладається договір про отримання соціальних послуг. Повторне комплексне визначення стану отримувача соціальної послуги та фахове оцінювання його індивідуальних потреб, коригування плану надання соціальної послуги та координація його виконання, проводяться у терміни встановлені Державним стандартом послуги соціальної адаптації.

Для організації навчального процесу можуть використовуватися наступні форми навчання, що враховують потреби, фізичні можливості та особливості розвитку отримувача послуг: очна, дистанційна, мережева, індивідуальна, групова, домашня. При організації навчального процесу УТВ можна обрати одну із форм або поєднувати декілька з них.

Для ефективного засвоєння матеріалу, набуття та відпрацювання корисних навичок та вмінь використовуються різні форми занять: лекція (лекція-бесіда, лекція-дискусія та інші); практичне заняття (семінарське заняття, практичне, лабораторне); урок; інноваційні види занять (рольові ігри, круглий стіл, прес-конференція, урок відкритих думок, урок-вікторина); заняття-екскурсія; індивідуальні заняття; консультації та ін.

Таким чином, в ТЦСО (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області створені необхідні умови для надання послуги соціальної адаптації людям похилого віку згідно державного стандарту. У відділенні денного перебування закладу систематичними є фізкультурно-оздоровча діяльність; культурно-дозвіллева діяльність; робота клубів спілкування; реалізується соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку». Подальшого вивчення потребують такі питання як розробка методики оцінювання потреб людей похилого віку, регіональні особливості задоволення потреб людей похилого віку та ін.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт соціальної адаптації. Затв. Наказом Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>
2. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2004. 300 с.
3. Ніжинський Територіальний Центр соціального обслуговування: офіційна вебсторінка. URL: <https://www.facebook.com/groups/204446860140488/>

Валентина Костіна
доктор пед. наук, професор
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
ХНПУ імені Г.С. Сковороди, м. Харків,

Юлія Силиверст
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
факультет соціальних і поведінкових наук,
спеціальність «Соціальна робота»
ХНПУ імені Г.С. Сковороди, м. Харків

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Автори обґрунтовують можливості використання етнопедагогічних засобів у соціальній адаптації підлітків до умов виховання в прийомній сім'ї. Здійснено аналіз досліджень особливостей виховання дітей-сиріт, визначено основні проблеми, що виникають у підлітків під час адаптації до нового середовища. Охарактеризовано переваги використання методичного забезпечення з використанням етнопедагогічних засобів у соціально-адаптаційній роботі з підлітками з прийомних сімей. Наведено приклади використання певного технологічного забезпечення у процесі роботи соціального педагога з підлітками та прийомною сім'єю з використанням етнопедагогічних засобів, а також визначено роль, яку відіграє відповідне методичне забезпечення у процесі їхньої соціальної адаптації. Визначено перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: соціальний педагог, етнопедагогічні засоби, підлітки, соціальна адаптація, прийомна сім'я, методичне забезпечення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема пошуку ефективних методів та засобів соціальної адаптації дітей до умов прийомної сім'ї набула додаткової актуальності в сучасних умовах довготривалої війни в Україні з огляду на її жахливі наслідки та зростаючу кількість дітей, які потребують допомоги у забезпеченні стабільних умов виховання.

Проблему розробки технологічного забезпечення соціально-педагогічної діяльності вивчали О. Безпалько, Л. Завацька, М. Зайченко та ін. Питання соціальної адаптації дітей-сиріт розглядали Л. Артюшкіна, Г. Бевз, Л. Волинець, А. Капська, А. Полянничко, О. Федорова та ін. Особливості використання етнопедагогічних засобів у соціальній роботі

досліджували Г. Васякович, В. Костіна, Я. Паніна, С. Стефанюк та ін. Проте, аналіз робіт показав, що проблема технологічного та методичного забезпечення процесу пристосування дітей-сиріт підліткового віку до умов прийомної сім'ї етнопедагогічними засобами не є в повній мірі розробленою та потребує більш ґрунтовного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових досліджень засвідчив, що більшість дітей у прийомних сім'ях стикаються зі складнощами у процесі адаптації до нового середовища. Так, дослідження Т. Журавель [3], О. Кравченко [6], Г. Лемко [8], М. Микитюк [10], доводять, що такі діти можуть мати вищий ризик розвитку психічних проблем, навчальних труднощів, поведінкових проблем та залучення до злочинності порівняно з дітьми, які виховуються у звичайних сім'ях. Розуміння факторів, що впливають на соціальну адаптацію цих підлітків та розробка ефективних програм їхньої підтримки можуть допомогти забезпечити їх успішний розвиток та інтеграцію в суспільство.

Аналіз наукових досліджень Л. Завацької [4], Н. Заверико [5], В. Костіної [7], В. Лютого [9], дозволив визначити суть та зміст технологічного впливу соціального педагога з соціальної адаптації підлітків до умов прийомної сім'ї як системи методів, прийомів і дій, спрямованих на успішну адаптацію підлітків до нового середовища за допомогою використання фольклорних елементів культури, традицій та обрядів, ремесел тощо.

Методичне забезпечення процесу соціальної адаптації підлітків до умов прийомної сім'ї з використанням етнопедагогічних засобів є комплексом методичних впливів, спрямованих на підтримку, розвиток та адаптацію дітей і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, що забезпечує створення умов для повноцінного розвитку дитини та покращення якості життя всієї сім'ї. Використання розробленого методичного забезпечення в роботі соціального педагога, що здійснює

соціальну адаптацію підлітків до умов прийомної сім'ї етнопедагогічними засобами є важливим з кількох причин:

1. ефективність використання методів та засобів етнокультурних традицій може значно полегшити та підсилити виховний аспект в роботі соціального педагога з підлітками з прийомних сімей, що дозволить зробити процес адаптації більш результативним;

2. інноваційність використання етнопедагогічних методів та засобів в роботі соціального педагога може сприяти впровадженню новаторських практик у роботу з дітьми з прийомних сімей у напрямі соціальної адаптації;

3. екологічність використання етнопедагогічних методів та засобів у процесі соціальної адаптації підлітків до умов прийомної сім'ї дозволяє виховувати у дітей з прийомних сімей любов до власного етнокультурного мікросередку та повагу до культурного різноманіття навколишнього світу.

Застосування технологічних засобів у вищезазначеній роботі соціального педагога з підлітками з прийомних сімей може значно полегшити комунікацію, навчання та сприяти їх соціальній адаптації. Використання таких онлайн-ресурсів, мультимедійних матеріалів, веб-платформ як «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України» [1], «Віртуальні тури Україною» [2], «Музеї України просто неба» [11] для проведення занять соціального педагога з дітьми та батьками-вихователями з прийомних сімей може зробити процес їхньої адаптації більш ефективним і захоплюючим.

Етнопедагогічні засоби також можуть бути використані для вирішення певних проблем у соціальному вихованні підлітків з прийомних сімей. З цією метою можна використовувати під час роботи засоби фольклору (українські народні казки, байки, легенди, притчі, прислів'я та приказки).

З метою організації спільного змістовного дозвілля підлітків в умовах прийомної сім'ї важливо також використовувати ігрові методики, творчі завдання та проєкти, які передбачають занурення у цікавий світ народних традицій та культури, що сприяє розвитку соціальних навичок, етнічної ідентичності, самоповаги та самореалізації у підлітків з прийомних сімей. Робота з медіа-матеріалами, створення власних проєктів та участь у культурних заходах можуть також допомогти підліткам з прийомних сімей інтегруватися в суспільстві та знайти сенс подальшого розвитку в ньому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Використання етнопедагогічних методів та засобів у роботі соціального педагога з підлітками з прийомних сімей є дуже важливим для їхньої успішної соціальної адаптації як в приймаючому сімейному осередку так і в подальшому їхньому самостійному житті. Враховуючи постійні зміни, що відбуваються в сучасному житті, соціальним педагогам потрібно постійно вдосконалювати свої методичні інструменти впливу, звертаючи увагу на багаті етнокультурні традиції та звичаї та знаходити нові можливості їхнього використання в сучасному процесі соціального виховання дітей та молоді.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методичного забезпечення для організації віртуальної взаємодії з підлітками з прийомних сімей та їхнім оточенням на засадах етнокультурних традицій з використанням інтерактивних сервісів Kahoot, Wordwall, LearningApps та ін.

Використані джерела:

1. Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://nibu.kyiv.ua/news/57/> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Віртуальні тури Україною. URL: <https://discover.ua/virtual-tours> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка: навч. посібник. За заг. ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. С. 85-101.

4. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посібн. для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
5. Заверико Н.В. Технології соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8 (52). С. 333-340.
6. Кравченко О.В. Формування особистісної ідентичності дитини-сироти в умовах прийомної сім'ї. *Наукові записки кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки*. 2019. Т. 1(23). С. 98-102.
7. Костіна В. В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Мезіна, 2018. 112 с.
8. Лемко Г.І. Соціалізація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах прийомної сім'ї. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. С. 223-225.
9. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи: конспект лекцій: Р. 1. Загальні технології соціальної роботи. Київ: Академія праці і соціальних відносин, 2003. 75 с.
10. Микитюк М.В. Формування емоційної стабільності у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під час перебування в прийомній сім'ї. *Проблеми соціальної роботи*. 2016. № 1. С. 103-107.
11. Музеї України просто неба. URL: <https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/> (дата звернення: 20.03.2024).
12. Технології соціально-педагогічної діяльності: навч. посібн. Уклад. : Н.М. Коляда. Умань, 2009. 70 с.

Кульчицький Тарас

доктор філософії, Ph.D в галузі права, старший викладач кафедри кібербезпеки Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Тернопіль, Україна

Савка Володимир

аспірант спеціальності 231 Соціальна робота Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Аналізуються актуальні питання соціально-правового захисту учасників бойових дій, військовослужбовців, окреслюється правові основи системи соціальних гарантій військовослужбовців та учасників бойових дій в Україні. У дослідженні визначаються закони України та законодавчі актами, які регламентують питання соціального захисту учасників

бойових дій і військовослужбовців та аналізуються практичні аспекти соціально-правового захисту учасників бойових.

Ключові слова: учасники бойових дій, соціально-правових захист, військовослужбовці, соціальні гарантії та права, фахівці соціальної сфери.

Актуальність питання соціально-правового захисту учасників бойових дій в Україні на сьогодні є беззаперечним та вельми суттєвим у сучасному суспільстві, зокрема й галузі соціальна робота.

Звернемо увагу, що такі дослідники як Алещенко В., Бейкун А., Клачко А., Пашинський В., Семенченко О. активно вивчали питання соціального захисту військовослужбовців та учасників бойових дій, актуалізуючись здебільшого на проблемах правового регулювання цього питання. Інші науковці, такі як Пасіка С., Сайнецький О. спрямовували свої дослідження на визначення правового поля "соціального забезпечення" [1; 3; 5; 9].

Для забезпечення системи соціальних гарантій і прав військовослужбовців та учасників бойових дій, яка є важливою складовою механізму забезпечення обороноздатності держави, варто керуватися законами України та законодавчими актами, які регламентують питання соціального захисту військовослужбовців. Зокрема це: «Про Збройні Сили України»; «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби в зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей»; «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ».

Зауважимо, що саме цими законами України та законодавчими актами керується сама система соціальних гарантій військовослужбовців та учасників бойових дій в Україні яка включає в себе ряд пільг та підтримку з метою забезпечення їхнього соціального захисту. Ці гарантії обіймають:

- грошове забезпечення та виплати у разі поранення або інвалідності, а також підтримка сімей загиблих учасників бойових дій;
- медичне обслуговування та безкоштовна медична допомога і реабілітація для поранених та інвалідів, включаючи санаторно-курортне лікування;
- соціальна підтримка та допомога в отриманні житла, працевлаштуванні, навчанні та інші види соціальної підтримки;
- пільги, підтримка та знижки на житлові та комунальні послуги, пільгове оподаткування тощо [1; 2].

У цілісному своєму застосуванні система спрямована на підтримку учасників бойових дій та їхніх сімей, які зазнали важких випробувань через участь у війні або збройному конфлікті.

Загалом проаналізувавши низку наукових досліджень з означеного питання, ми можемо стверджувати, що практичні аспекти соціально-правового захисту учасників бойових чітко не окреслені. Адже для того щоб надати якісну, вичерпну консультацію військовослужбовцям та учасникам бойових дій необхідно отримати від особи інформацію, яка стосується належного їй майна, місця роботи, рівня доходів, її дітей, членів її сім'ї. Не завжди отримана інформація є правдивою та вичерпною. В процесі спілкування виявляються «проблемні моменти», вимальовується план дій, перелік пропозицій для забезпечення бажаного результату. Досить часто клієнту важко пояснити механізм дії тієї чи іншої норми законодавства України через те, що людина попередньо отримала невірну інформацію, невірно зрозуміла анонс змін до існуючого або прийняття нового законодавства, що висвітлювалось в численних ЗМІ, інтернет-виданнях, «каналах» та ін. У багатьох випадках клієнт (учасник бойових дій), самостійно отримуючи інформацію через ЗМІ, інтернет-ресурси, читає та сприймає лише те, що йому подобається, те, що його влаштовує в конкретній ситуації, а інше – ні. З огляду на це, слід роз'яснювати норми чинного законодавства України, формувати в клієнта (учасника бойових

дій) коректне бачення правових процесів, їхнього законодавчого регулювання, наявність певних прав, механізмів їх забезпечення [7; 8].

Саме тому, державним структурам необхідно посилити та популяризувати право роз'яснювальну роботу серед населення, у першу чергу це необхідно в сфері соціального захисту учасників бойових дій та членів їхніх сімей (ветеранів війни, інвалідів війни, членів сімей загиблих учасників бойових дій).

У процесі роботи з цією категорією клієнтів, часто можна з'ясувати, що оформлення тієї чи іншої пільги, виплати, компенсації стало можливим лише після звернення до “зубастого” юриста переважно приватної практики, тривалих судових процесів та інших видів бюрократичного доказування, здавалося б очевидних фактів, подій та моментів. Досить часто такі процедури доказування тягнуть за собою значні фінансові витрати, нервові перевантаження, витрати часу. Непоодинокі випадки, коли фахівцю-практику доводиться переробляти правову документацію, яку почав оформляти, однак з тих чи інших причин так і не завершив інший спеціаліст. У цих випадках доводиться спершу виправляти вже допущені помилки, а вже далі вести справу в правильному руслі, відкидаючи непотрібні етапи, саме тому на нашу думку доцільним було б опанування фахівцями соціальної сфери програми підвищення кваліфікації розробленої І. Трубавіною та Л. Петришин «Соціальна робота з військовослужбовцями та військово-соціальна робота» в контексті цілей сталого розвитку [6].

Загалом, хочемо наголосити, що основою соціально-правового захисту є ряд актуальних питань, якими необхідно володіти фахівцю соціальної сфери: слід бути обізнаним з найновішими нормативними документами соціального спрямування; бути готовим до ефективної співпраці з громадськими активістами (юридична сотня); володіти психологічною культурою, вмінням комунікувати; розвинутою емпатією, повагою до учасників бойових дій та їх родин; бути готовим до активної

волонтерської діяльності; розширювати кола консультативних послуг, за рахунок співпраці з фахівцями інших галузей юридичного та соціального спрямування.

Список використаних джерел

1. Алещенко В. І. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*, № 8, 2022. С. 6–16. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.8.2022.258305>.
2. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. Електронний ресурс. Режим доступу <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>.
3. Бейкун А., Клачко А. Соціальний захист військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення та сутність. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 6. С. 90–94.
4. Урядовий портал органів виконавчої влади. Електронний ресурс. Режим доступу <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zapustyv-stratehichniyi-proekt-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-do-tsyvilnoho-zhyttia>.
5. Пасіка С.П. Адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 21 с.
6. Обґрунтування програми підвищення кваліфікації «Соціальна робота з військовослужбовцями та військово-соціальна робота» в контексті цілей сталого розвитку. Ірина Трубавіна, Михайло Медвідь, Анджей М. Цвер, Людмила Петришин та Галина Мешко. Second International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters. E3S Web of Conferences, Volume 280. 2021. Режим доступу [https://www.e3s-conferences.org/component/solr/?task=results#!sort=relevance&rows=10&f=display_authors%3A"Ludmyla%20Petryshyn"](https://www.e3s-conferences.org/component/solr/?task=results#!sort=relevance&rows=10&f=display_authors%3A)
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 15. ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
8. Савка В.І. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні // *XII Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна робота у глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку»* (23-24 листопада 2023 р.) Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2023.
9. Сайнецький О.П. Зміст та особливості соціального забезпечення військовослужбовців як правового явища. Митна справа. 2013. № 5 (89). С. 204–209.

Євгеній Левченко

студент спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Олена Гончаренко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми*

ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ МАЮТЬ СТАТУС УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

У статті висвітлено зміст понять «військовослужбовець» і «учасник бойових дій». Визначено правові основи соціального захисту військовослужбовців зі статусом учасників бойових дій. Зауважено, що соціальний захист даної категорії військовослужбовців і ветеранів включає заходи, які держава здійснює для створення системи правових та соціальних гарантій.

Ключові слова: військовослужбовець, учасник бойових дій, соціальний захист.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна Україна стикається з наслідками повномасштабної військової агресії з боку РФ, що призвело до появи значної кількості військовослужбовців зі статусом учасників бойових дій. Ризикуючи своїм життям і здоров'ям заради захисту нашої країни, учасники бойових дій після повернення із зони конфлікту повинні отримувати належну підтримку з боку держави. Зазначене актуалізує питання правового забезпечення соціальних прав і надання належних гарантій даній категорії військовослужбовців, адже вони стикаються зі значними викликами і проблемами під час реінтеграції в цивільне життя, фізичного та психологічного відновлення тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Звернення до довідкової літератури дає нам можливість визначити військовослужбовців як «громадян України, які певний час служать у війську та мають повний спектр конституційних прав, включаючи політичні, культурні, соціально-економічні, особисті та релігійні права» [1]. Це визначення вважається класичним і прийнятним, оскільки воно відображає основу та зміст правового статусу

військовослужбовців, забезпечуючи їм доступ до всіх прав і свобод, передбачених українським законодавством.

З початку російського вторгнення в Україну в 2014 році в АТО/ООС серед військовослужбовців з'явилася нова група ветеранів, які отримали статус «учасник бойових дій». Учасники бойових дій визначаються як «індивіди, котрі беруть активну участь у виконанні військових завдань у захисті країни, будучи частиною військових частин, з'єднань, флоту, партизанських груп, підпільних організацій та інших формувань відповідно до потреб Збройних Сил як у час війни, так і в мирний період» [1].

Військовослужбовці і ветерани зі статусом «учасник бойових дій» перебувають в особливому становищі, яке суттєво відрізняється від умов життя інших громадян. Більшість з цих осіб – це молоді, економічно активні особи з активною громадською позицією, які потребують дієвої державної підтримки під час несення служби, а також комплексного підходу для їхньої інтеграції в цивільне життя після завершення військової кар'єри. Важливо відзначити, що члени сімей учасників бойових дій також потребують державної підтримки у процесі адаптації ветеранів до цивільного життя, включаючи надання психологічної, освітньої, правової та інших видів допомоги.

Передовсім варто зауважити, що учасники бойових дій мають всі права та свободи, які належать людині та громадянину згідно з гарантіями, встановленими в Конституції України [2] та національному законодавстві з урахуванням специфічних особливостей, визначених в цих та інших правових документах. Ніхто не має права обмежувати права і свободи військовослужбовців та членів їхніх сімей, передбачені чинним законодавством України.

Зокрема, згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3], соціальний захист військовослужбовців включає заходи, які держава здійснює для створення

системи правових та соціальних гарантій. Ці гарантії забезпечують виконання конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб, враховуючи специфіку службової діяльності та статус військовослужбовців у суспільстві, а також сприяють збереженню соціальної стабільності серед військових. Цей захист також включає забезпечення прав у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, смерті годувальника, безробіття з причин, що не залежать від військовослужбовця, під час старості, та в інших ситуаціях, передбачених законодавством.

Держава забезпечує соціальне і професійне відновлення військовослужбовців, які були звільнені через скорочення штатів, організаційні зміни, стан здоров'я, а також строковиків, які не мали роботи до призову, у разі їхнього звернення. Члени сімей військовослужбовців також можуть пройти адаптацію за потреби і за їхнім зверненням. Цей процес відбувається під керівництвом відповідного центрального органу виконавчої влади, що відповідає за політику зайнятості, трудової міграції, трудових відносин та соціального захисту населення, фінансуючись з державного бюджету. Право на соціальну та професійну адаптацію також належить особам, які після служби у війську або вже звільнені, включаючи ветеранів війни, осіб з особливими заслугами перед державою, а також членам їх сімей, сім'ям загиблих або померлих ветеранів війни, та родинам загиблих чи померлих захисників України, як це визначено Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4].

Психологічна підтримка здійснюється військовими психологами, які надають її у військових частинах або підрозділах. У деяких випадках така допомога надається у військово-медичних закладах охорони здоров'я згідно з встановленими процедурами, які затверджені центральними органами виконавчої влади.

Захист прав військовослужбовців відбувається через дії державних органів, які мають спеціальні повноваження для відновлення порушених

прав та забезпечення виконання юридичних обов'язків. Держава забезпечує військовослужбовцям достатню матеріальну підтримку, включаючи харчування, матеріальне забезпечення та фінансову складову. Військовослужбовцям виплачується щомісячна зарплата, різноманітні додаткові винагороди, компенсації, а також виплати за участь у бойових діях або перебування в полоні чи оточенні.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що через особливу природу військової служби, що пов'язана з обороною країни, військовослужбовцям надаються певні пільги, гарантії та компенсації згідно із законом. Ніхто не має права обмежувати права та свободи військовослужбовців та їхніх родин, які визначені законодавством України. Проблеми соціального захисту військовослужбовців регулюються Конституцією, законами та іншими правовими актами. Держава забезпечує військовослужбовцям необхідне матеріальне, фінансове та інше забезпечення, що відповідає умовам військової служби, для сприяння утримання та приваблення кваліфікованих військових кадрів.

Список використаних джерел

1. Журавльов М. В., Салімон О. М. Проблеми соціального захисту військовослужбовців в Україні. *Інтелект XXI*. 2023. № 2. С. 20–24. URL: <http://surl.li/ojeon>
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.12.2023).
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 17.12.2023).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ : станом на 2 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 17.12.2023).

Марина Лехолетова
кандидатка педагогічних наук,
старша викладачка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЗАХИСТІ ПРАВ ДИТИНИ

Автор порушує питання щодо захисту прав дитини та ролі соціального працівника у цьому процесі. Подано аналіз нормативної бази в контексті соціальної роботи та забезпечення найкращих інтересів дитини. Наведено шляхи залучення дітей до прийняття рішень (модель Харта). Схарактеризовано обов'язки соціального працівника у захисті прав дитини.

Ключові слова: дитина, найкращі інтереси дитини, права дитини, соціальний працівник, соціально-правовий захист.

Забезпечення найкращих інтересів дитини залишається одним із ключових завдань соціальної політики в Україні і набуло особливої актуальності в умовах воєнного стану. Пріоритет захисту прав дитини закріплено у Конвенції ООН про права дитини, яку Україна ратифікувала у 1991 році. Зокрема, у статті 3 Конвенції зазначено, що «в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [2]. Так, все частіше науковці наголошують на необхідності підвищення рівня правової обізнаності населення та відповідної правової підготовки фахівців, які покликані захищати права отримувачів послуг. Зокрема, формування готовності фахівців соціальної сфери до соціально-правового захисту отримувачів соціальних послуг належить до пріоритетних напрямів професійної підготовки [3].

В Енциклопедії освіти зазначено, що «забезпечення прав дітей – діяльність спрямована на реалізацію, охорону й захист прав дітей, що виконується командою фахівців соціальної сфери на засадах суб'єкт-суб'єктної (партнерської) взаємодії з дитиною та її сім'єю» [1, с. 786].

Ознаками забезпечення прав дитини є: повага до дитини та визнання суспільством її прав; відображення положень Конвенції ООН про права дитини в нормативно-правових актах; визначення суб'єктів, відповідальних за забезпечення прав дитини та її захист; визнання фахівцями соціальної сфери власної причетності до проблем забезпечення прав дитини, а також визначення відповідальності а цю діяльність; професійний рівень та кваліфікація фахівців соціальної сфери, що дає їм змогу якісно забезпечувати права дитини [6, с. 44]. Взаємодія державних установ і неурядових організацій щодо закріплення прав дітей на законодавчому та соціальному рівнях є соціально-правовим захистом, в основі якого закладено пріоритет найкращих інтересів дитини. Як суб'єкт соціально-правового захисту дітей соціальний працівник може виступати представником державної установи, громадської або благодійної організації, фізичної особи.

В змісті Закону України «Про соціальні послуги» (2019) окреслено форми соціально-правового захисту, а саме: консультування з питань чинного законодавства; захист прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; оформлення правових документів; захист прав та інтересів особи тощо [5]. Коли мова йде про захист прав дитини, створення для неї безпечних умов існування, наприклад, при позбавленні батьківських прав, то соціальний працівник може залучатись до судових засідань. Його обов'язками можуть бути: вивчення проблем та потреб родини в якій виховується дитина; вивчення найближчого оточення та пошук ресурсів; пошук можливостей психолого-педагогічного впливу; допомога у розв'язанні соціальних проблем у сім'ї; соціальний супровід; співпраця з причетними до справи організаціями; надання свідчень під час судових засідань. У процесі розгляду справ, дитина має право брати участь в ухваленні рішення, її повинні вислухати та почути.

З метою залучення дітей та молоді до прийняття рішень, використовують модель «Сходи участі Харта» [7], яку вперше було

опубліковано Роджером Хартом у 1992 році. Зокрема, модель включає вісім сходинок (рівнів) прийняття рішень дітьми та молоддю: маніпуляція, декорація, формальна участь, інформування, консультування та інформування, проекти ініційовані дорослими з залученням дітей, проект ініційований дітьми з залученням дорослого, проект ініційований дітьми з прийняттям спільних рішень з дорослими. Варто розуміти, що результат буде поступовим, залежно від того, чи створені для цього відповідні умови. Важлива готовність дитини брати відповідальність за власні дії та прийняті рішення у майбутньому.

Науковці Н. Датченко, Ж. Петрочко зазначають, що забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни передбачає: моніторинг та обмін інформацією щодо місця перебування та становища дитини, її потреб та інтересів, а також батьків/опікунів, братів і сестер дитини; пошук та возз'єднання сімей; психосоціальна підтримка та соціальні послуги дитині та її сім'ї; всебічна гуманітарна підтримка біологічних сімей дітей; у разі потреби дотримання виключної пріоритетності влаштування дитини в сімейне середовище; розвиток альтернативних форм догляду за дитиною, якщо батьки втратили можливість піклуватись про неї; урахування думки дитини під час вирішення питань, що її стосуються; ефективна взаємодія суб'єктів між собою та з інститутами громадянського суспільства для ухвалення ефективного рішення [4, с. 74]. В цьому контексті соціальний працівник, із залученням фахівців: здійснює збір та аналіз інформації; визначає проблеми та потреби дитини; здійснює планування відповідних дій; підбирає метод розв'язання проблеми для оптимального її вирішення; аналізує отримані результати.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. 1144. С. 786.
2. Конвенція ООН про права дитини. Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. Верховної Ради України № 995_021 (редакція від 16.11.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.04.2024)

3. Лісовець О.В. Соціально-правовий захист у практиці соціальної роботи: теоретичний аналіз. *ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2017. № 1(1). С. 17–19.

4. Петрочко Ж., Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 82–90. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.11>

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (Редакція від 31.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.04.2024)

6. Соціальна робота з вразливими сім'ями з дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.1 / З.П. Кияниця, Ж.В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

7. Hart R. A. Stepping back from «the ladder»: Reflections on a model of participatory work with children. In *Participation and Learning: Perspectives on education and the environment, health and sustainability*. 2008. PP. 19–31. Netherlands: Springer. <https://www.springer.com/gp/book/9781402064159>

Галина Лещук

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Ольга Довганюк,

*студентка IV курсу ОПП «Соціальна робота»,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СВІТІ

У статті схарактеризовані основні проблеми, з якими стикається сучасна соціальна робота та система соціального захисту. Розкрито взаємозв'язок соціальних проблем із економічними та демографічними.

Ключові слова: *соціальний захист, соціальна робота, соціальні проблеми.*

У світлі змін, які мають місце в економічній, політичній і соціальній сферах, тема соціального захисту є актуальною та затребуваною. Перед вченими та практиками постає завдання переосмислення ідеї соціального захисту, його теоретико-концептуальних положень в умовах існуючої

реальності і, як наслідок, потреба у аналізі періодів його розвитку, окреслення тенденцій, що розвиваються, розробці нових періодів і підходів. Соціальний захист зазвичай розглядаємо в контексті соціальної політики, оскільки соціальний захист населення є невід'ємною частиною соціальної політики будь-якої держави, і відіграє важливу роль у суспільстві. Важливим інструментом при цьому є соціальна робота [1].

Виклики та соціальні проблеми, з якими доводиться стикатися сьогодні соціальній роботі, є численними та складними. Соціальна робота сама по собі є об'єктом постійних перетворень і, можна сказати, що в даний час усі зміни – це закономірність суспільного розвитку, а не виняток. Зміни системи соціального захисту населення є природнім наслідком змін суспільства та соціальної роботи, як інструменту вирішення соціальних проблем. Вивчення проблем соціального захисту населення знаходимо у працях В. Скуратівського, В. Трощинського, Н. Борецької, К. Кизилової, І. Смирнової та інших.

Однією з глобальних проблем, які відображаються на системі соціального захисту, є загальне зростання чисельності населення. В більшості країн кількість населення зростає за рахунок збільшення народжуваності, яка в країнах, що розвиваються, набуває вибухового характеру також через зниження смертності. Також відзначимо сильний міграційний рух у багатьох країнах світу. Переміщення населення відбувається не лише з сільської місцевості до міст, але й з одних географічних регіонів до інших. Ми мігруємо загалом частіше, ніж раніше. В США, наприклад, уже можна говорити про «кочівництво» американського суспільства. Крім того, проїзд туди і назад – щоденний або у будні – стають все частішими, а відстані при цьому постійно збільшуються. Категорії людей за віковим критерієм також постійно змінюються у зв'язку з тим, що частка людей літнього віку регулярно зростає.

Швидкі та радикальні зміни також відбуваються і в економічному секторі. Поки сільське господарство занепадає, промисловість розвивається прискореними темпами. Крім того, так звані «сервісні» сектори – торгівля, транспорт, адміністрація, банки, страхові компанії та соціальні установи – набувають усе більшого значення. Це призводить до концентрації населення у містах і приміських районах. Активна індустріалізація призвела, і продовжує вести до підвищення якості життя, при цьому розрив між країнами, які розвиваються, і розвиненими країнами, зростає [2].

Що стосується структури суспільства, то тут ми бачимо помітне соціальне вирівнювання. Однак, незважаючи на це явище, нинішнє суспільство все ще представлене різними верствами, хоча вони диференційовані вже не так на основі соціального статусу, а швидше на основі професії та доходу. Таким чином, до горизонтального руху міграцій додається вертикальний рух, який ми називаємо «мобільністю». Отже, дедалі більше представників різних соціальних груп дуже швидко піднімаються «соціальними сходами» і часто «спускаються» ними так само швидко.

Також спостерігається ослаблення, а в деяких випадках навіть розпад так званих первинних груп, таких як велика родина, найближче оточення, громада, поселення. На їх місці формуються вторинні групи, політичні спільноти, економічні, культурні товариства тощо. Також сьогодні ми говоримо про перехід від «сентиментального» суспільства до суспільства «поміркованого». Все це також веде до трансформацій суспільних норм та соціальних цінностей.

Ще один важливий показник зміни структури суспільства – поточне становище жінки, відмінне від того, в якому вона перебувала раніше: жінки все більше захоплені професійним життям і, все частіше більш-менш дистанційовані від сімейного життя.

Гострими є проблеми, які виникають у сфері фізичного здоров'я і особливо психологічного та психічного здоров'я. Багатьом людям важко адаптуватися до прискороного ритму сучасного життя, і це проявляється збільшенням психічних захворювань і неврозів, самогубств і наркоманії. Сплеск сексуальності, зростання розлучень і злочинності – теж наслідок розвитку технологізованого суспільства. За рахунок збільшення кількості людей похилого віку спостерігається також зростання хронічних захворювань.

Список використаних джерел

1. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні / І.І. Смирнова, О.Ю. Лихошва, Н.В. Рак, Л.А. Горієва. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3 (61). С. 205–212.

2. Rickenbach W. Problemes et tendances du travail social en Suisse et dans le monde. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0035336100133556_a.pdf

Галина Лещук

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Марія Романів,

*студентка 4 курсу ОПП «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ПІДХІД У РОБОТІ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

У статті обґрунтовано необхідність розробки антидискримінаційного законодавства на міжнародному всеосяжному рівні. Розкриті завдання анти дискримінаційного законодавства. Описані основні форми дискримінації.

Ключові слова: антидискримінаційний підхід, вразливі категорії населення, анти дискримінаційне законодавство, форми дискримінації.

Антидискримінаційна теорія приділяє велику увагу питанням боротьби проти будь-яких форм дискримінації. З 1990-х років все частіше лунають заклики до прийняття всеосяжного антидискримінаційного законодавства. У деяких країнах цей рух вже досяг успіхів, в інших боротьба продовжується. Цей реформаторський рух за антидискримінаційне законодавство, який очолює як громадянське суспільство, так і уряди багатьох країн є визнанням того, що там, де існує дискримінація, рівність неможлива і що ми не можемо ліквідувати дискримінацію без прийняття, забезпечення виконання та здійснення ефективних законів [3].

Всеосяжне антидискримінаційне законодавство реалізує міжнародно-правові зобов'язання держав щодо забезпечення рівності усіх категорій населення. Воно являє собою національну правову базу, яка необхідна для визначення різних форм дискримінації, встановлення персональної та матеріальної сфер впливу прав на рівність та недискримінацію та забезпечення ефективних засобів правового захисту та процесуальних гарантій, необхідних для надання потерпілим доступу до правосуддя. Воно також встановлює в законодавчому порядку обов'язки уповноважених інституцій та осіб щодо ліквідації дискримінації, боротьби із упередженнями, стереотипами та стигматизацією та відстоювання рівності. Крім встановлення правових норм та опису наслідків порушення прав, закон виконує безліч інших функцій. Він відображає наші цінності, формулює наші норми та очікування. Належна правова база робить наш світ кращим і, навпаки, поганий закон чи закон, що залишає прогалини у захисті, може погіршити соціальну ситуацію в державі. Антидискримінаційне законодавство сприятиме позитивним змінам, поглиблюючи розуміння проблеми дискримінації, спонукаючи до дій щодо її попередження та зрештою зміцнюючи суспільне прагнення до її ліквідації.

Люди, які стикаються з дискримінацією, отримують інструменти для анти дискримінаційної практики та забезпечення правового захисту від заподіяної їм шкоди. Уповноважені інституції вводять процедури, що перешкоджають дискримінаційним діям, анти дискримінаційній політиці та практиці. Згодом ці зміни можуть підвищити рівень представленості маргіналізованих груп та розуміння їх проблем у суспільстві і таким чином сприяти змінам у суспільній поведінці та укріпленні андискримінаційних соціальних норм.

Крім того, антидискримінаційне законодавство вимагає впровадження механізмів здійснення заходів щодо забезпечення рівності вразливих груп громадян та формує для цього правову основу. Наприклад, компетентні органи працюють над створенням громадського простору, доступного для осіб з інвалідністю, порушеннями рухової активності та сенсорними розладами; роботодавці виявляють диспропорції у складі найманих працівників та активізують розширення участі представників національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин та інших груп, які зазнають дискримінації; уряди приймають державні просвітницькі програми, спрямовані на викорінення забобонів, стереотипів та стигматизації і цей перелік можна продовжити [2].

Заборона дискримінації поширюється на всі форми дискримінації. Вона охоплює кожен з наведених нижче форм забороненої поведінки:

- Пряма дискримінація відбувається у тих випадках, коли поводження з однією особою є менш рівним порівняно з тим, яким є, було чи буде поводження з іншою особою, яка перебуває в схожій ситуації; або коли особа зазнає утисків на підставі однієї або кількох ознак дискримінації.
- Непряма дискримінація відбувається, коли будь-яке положення, критерій чи практика будуть непропорційно негативно впливати на осіб, які мають статус або ознаку, які можуть стати підставою для дискримінації.

- Утиск за якоюсь ознакою відбувається у разі небажаної поведінки, зумовленої будь-якою підставою для дискримінації, мета чи наслідок якої полягає в утиску гідності особи та створенні ворожої, принизливої, образливої чи агресивної обстановки.
- Розумне підлаштування означає необхідні та відповідні зміни або коригування або підтримку з метою забезпечення реалізації прав особи або здійснення їх нарівні з іншими правами та свободами людини та рівноправної участі у будь-якій сфері життя, що регулюється законом. Відмова у розумному підлаштуванні є однією з форм дискримінації.
- Забезпечення доступності є проактивним системним обов'язком, який вимагає введення та здійснення заходів, необхідних для забезпечення рівного доступу до фізичного середовища, транспорту, інформації та засобів зв'язку, місця роботи, установ освіти та охорони здоров'я та інших об'єктів і послуг, відкритих або наданих для населення загалом. Держава зобов'язана забезпечити доступність у всіх сферах життя. Недотримання стандартів доступності є однією із форм забороненої поведінки [1].

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 14 вересня 2018 року) / За ред. І. В. Козубовської, Ф. Ф. Шандора. Ужгород: РІК-У, 2018. 124 с.
2. Защита прав меньшинств. Практическое руководство по разработке всеобъемлющего антидискриминационного законодательства. Нью-Йорк и Женева, 2024. 225 с.
3. СемигінаТ. *Сучасна соціальна робота*. К.: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

Галина Лещук
*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний*

Університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль
Любов Юзва,
магістрантка I курсу ОПП «Соціальна педагогіка»,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА ІЗОЛЯЦІЯ ТА ДИСТАНЦІЮВАННЯ

ЯК СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито сутність соціальної ізоляції та дистанціювання. Окреслені групи наслідків соціальної ізоляції. Обґрунтований вплив соціальної ізоляції та дистанціювання на соціальні відносини. Описані найефективніші методики профілактики соціальної ізоляції.

Ключові слова: соціальна ізоляція, соціальне дистанціювання, наслідки соціальної ізоляції та дистанціювання.

Соціальне дистанціювання – це комплекс дій для уповільнення поширення інфекцій, в основі якого лежить скорочення близьких контактів із людьми та самоізоляція.

Проблема соціального дистанціювання, ізоляції, та наслідків, зумовлених цими процесами, не є новою в історії людського суспільства. Однак в умовах сучасності ми найбільш гостро зіткнулися з цим явищем у період пандемії Covid-19, яка стала викликом і у особистому і у професійному житті всіх громадян та галузей суспільного життя.

Історія людства знає приклади соціального дистанціювання в епохи пандемій, підказані здоровим глуздом та спостереженнями. Державна політика в періоди епідемій спрямована на те, щоб штучно викликати зміни у поведінці людей, зокрема, за рахунок скорочення міжособистісних контактів та збільшення соціальної дистанції [3]. Так, у Венеції в XIV ст., коли у Європі вирувала пандемія чуми, влада зобов'язала кожне судно, що прибувало в порт, простояти в морі на якорі 40 днів, перш ніж його екіпажу дозволяли зійти на берег. Пізніше для цих цілей збудували спеціальні бараки на островах Лазо-Ретто та Повеглія. Це правило, обов'язкове для усіх морських мандрівників, назвали «quarantino» – від

італійського числівника «сорок». Припускають, що ця цифра також пов'язана із 40 днями, які Ісус, згідно з Новим Завітом, провів наодинці в пустелі [1].

Дослідженнями проблематики соціального дистанціювання та ізоляції займались зарубіжні науковці Дж. Янг (Young G.M.), К. Пен (Peng X.), А. Ребаза (Rebaza A.), Е. Бермеджо (Bermejo S.), Д. Чанг (Chang D.), Л. Шарма (Sharma L.), Д. Круз (Cruz C.D.) та інші.

Для соціономічних професій, де взаємодія між людьми є визначальною, ситуація соціальної ізоляції зумовила безліч труднощів. Не готовою до них виявилася й існуюча система соціальної та соціально-педагогічної роботи. В умовах соціальної ізоляції та дистанціювання діти потерпають від соціальної депривації, неякісного дистанційного навчання, дезорганізації, невпевненості у майбутньому та невизначеності щодо власного подальшого академічного розвитку, що негативно позначається як на результатах навчання, так і психоемоційному стані [1].

Соціальна ізоляція – це складна проблема, яка може мати руйнівні наслідки для життя людини: викликати почуття самотності, відчуження, що призводить до таких проблем психічного здоров'я як депресія та тривожність, обмежити доступ індивіда до зайнятості, освіти та охорони здоров'я.

1. Наслідки соціальної ізоляції для психічного здоров'я: соціальна ізоляція може викликати психологічні розлади, такі як депресія, занепокоєння і низька самооцінка. Соціально ізольовані люди наражаються на більш високий ризик розвитку депресії та тривоги.

2. Економічні наслідки: соціально ізольовані люди можуть відчувати труднощі з отриманням доступу до зайнятості, освітніх та медичних послуг, що може призвести до бідності та фінансових труднощів. Це може створити цикл ізоляції, коли люди не можуть звільнитися від її наслідків.

3. Соціальні наслідки: соціальна ізоляція може вплинути на соціальне життя та відносини людини. Це може призвести до почуття самотності, ізоляції та відчуження.

4. Наслідки для освіти: соціальна ізоляція також може вплинути на освіту людини. Наприклад, діти, соціально ізольовані, можуть відчувати труднощі з концентрацією в школі та можуть з більшою ймовірністю кинути навчання. Це може обмежити їхні майбутні можливості та створити цикл виключення, який важко зламати.

5. Кримінальні наслідки: люди, які є соціально ізольованими, з більшою ймовірністю демонструватимуть злочинну поведінку [2].

Наслідки соціальної ізоляції загалом є далекосяжними і можуть чинити тривалий вплив на життя людини.

Криза, спричинена соціальним дистанціюванням та ізоляцією, по-різному впливає на соціальні відносини. Останні – це канали соціальної підтримки, яка в такі періоди важливіша, ніж будь-коли. При всіх існуючих можливостях віртуального спілкування фізична близькість та можливість особистої взаємодії важливі для розвитку та зміцнення соціальних зв'язків.

Наприклад, у похилому віці розірвання контактів із навколишнім світом рідко відбувається раптово. Найчастіше цьому передують якась травматична подія (важка хвороба, звільнення тощо) або прогресуючі симптоми депресії. Вживати заходів необхідно якомога раніше, щоб людина повністю не закрилася в собі, відгородившись від оточуючих. Ідеальний варіант – переміщення до будинку для людей похилого віку, де з пацієнтами працюють кваліфіковані фахівці: соціальні педагоги, психологи, соціальні працівники. Саме там застосовують найефективніші методики профілактики соціальної ізоляції, до яких відносимо:

- заняття творчістю – малюванням, ліпленням, музикою, плетінням, в'язанням;
- групові прогулянки на свіжому повітрі;

- групові та індивідуальні сеанси з соціальним педагогом, психологом;
- участь у концертах самодіяльності;
- заняття фізіотерапією.

Комплексна соціальна реабілітація для людей похилого віку допомагає не лише створити коло спілкування, а й покращити фізичне самопочуття, адже тіло завжди реагує на психоемоційний стан.

Таким чином, хоча заходи соціального дистанціювання і є ефективними для зупинення епідемій, важливо знайти баланс між громадською охороною здоров'я та соціально-економічними факторами, оскільки ті сфери професійної діяльності, які передбачають міжособистісну взаємодію, є дуже вразливими за таких умов. Державні інституції мають надавати фінансову допомогу, пропонувати стимули для запровадження інноваційних та адаптаційних технологій професійної діяльності, а також створювати підтримуюче середовище для постраждалих від запровадження соціального дистанціювання галузей для їх відновлення після завершення кризи. При цьому соціальна ізоляція залишається складною проблемою для багатьох соціальних груп, зокрема, осіб похилого віку та людей з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Подолання наслідків пандемії COVID-19 у закладі освіти: навчальна програма підвищення кваліфікації соціальних педагогів / авт. кол: В. Г. Панок, Т. Б. Гніда, В. М. Горленко, І. І. Ткачук, Р. А. Мороз, Д. Д. Романовська, Н. В. Сосновенко; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ: ДІА, 2021. 48 с.

2. Як ізоляція та самотність впливають на наш мозок, та що з цим робити. 2021. URL: <https://life.liga.net/porady/article/kak-izolyatsiya-i-odinochestvo-vliyayut-na-nash-mozg-i-chto-s-etim-delat-obyasnyaet-psiholog>

3. Fenichel E.P. Economic considerations for social distancing and behavioral based policies during an epidemic. *Journal of Health Economics*. 2013. Vol. 32. P. 440-451.

Максимишин Марія
магістрантка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ОПП Соціальна педагогіка,
Тернопільський національний педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Турчин-Кукаріна Ірина,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри
соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Аналізується питання соціально-педагогічної роботи із батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах ведення воєнних дій, зазначається що важливим аспектом у роботі соціального педагога в сучасних умовах є підтримка сімей дітей з особливими освітніми потребами, адже багато сімей в умовах ведення воєнних дій переживають фінансові труднощі, конфлікти та інші складнощі, що впливають на добробут дітей які маючи особливості розвитку перебувають у стресових ситуаціях. У дослідженні визначено особливості роботи соціального педагога у роботі з батьками дітей з особливими освітніми потребами .

***Ключові слова:** соціально-педагогічна робота, діти з особливими освітніми потребами, батьки, особливості роботи соціального педагога.*

У сучасних умовах суспільно-політичних змін в Україні актуальність роботи соціального педагога в умовах ведення воєнних дій надзвичайно висока через певні причини: необхідність здійснення психологічної підтримки, соціальної адаптації до нових умов життєдіяльності, попередження проявів агресивної поведінки та насильства. Адже діти, які переживають війну, можуть відчувати стрес, тривогу, травми та інші негативні емоції, мають складнощі у відновленні зв'язків зі суспільством та адаптації до нових умов життя, а самі умови війни сприяють збільшенню випадків насильства в сім'ї та в інших сферах життя [1; 3].

У окреслених випадках соціальний педагог повинен надавати допомогу в усвідомленні та подоланні негативних емоцій, надаючи

психологічну підтримку та сприяючи їхньому психологічному відновленню, сприяти соціальній інтеграції та підтримці їх у процесі адаптації та здійснювати превентивну роботу з попередження проявів агресивної поведінки і насильства та захисту дітей від нього.

Важливим аспектом роботи соціального педагога в сучасних умовах є підтримка сімей дітей з особливими освітніми потребами, адже багато сімей в умовах ведення воєнних дій переживають фінансові труднощі, конфлікти та інші складнощі, що впливають на добробут дітей які маючи особливості розвитку перебувають у стресових ситуаціях. При цьому, соціальний педагог надає підтримку цим сім'ям, допомагаючи їм знайти рішення проблем та забезпечити безпеку та добробут дітей. Окрім того, соціальний педагог працює над розвитком ресурсів дітей та молоді, допомагаючи їм розвивати навички, знання та вміння, які сприятимуть їхньому успіху та самостійності в сучасних умовах. Усі вищезазначені аспекти демонструють важливість роботи соціального педагога в умовах ведення військових дій та її актуальність для забезпечення добробуту та безпеки дітей та молоді в Україні [2; 6].

Важливим аспектом діяльності соціального педагога в складних сучасних умовах є робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах ведення воєнних дій, яка має ряд особливостей, що охоплюють [4, с. 45-50; 5]:

- психологічну та інформаційну підтримку, через те що батьки дітей з особливими освітніми потребами можуть переживати підвищений стрес та тривогу через умови війни та особливості виховання дитини з особливими потребами. При цьому, соціальний педагог повинен надавати їм психологічну та інформаційну підтримку і консультування, сприяючи їхньому психологічному відновленню та підтримці емоційного стану;
- організація підтримки спільноти, яке полягає у створенні сприятливого середовища для батьків дітей з особливими освітніми потребами, яке надасть можливість обміну досвідом та взаємопідтримки. У

цьому випадку, соціальний педагог повинен організувати зустрічі, семінари та інші заходи для підтримки спільноти батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами;

- розвиток навичок взаємодії та забезпечення доступу до ресурсів, адже батьки дітей з особливими освітніми потребами можуть потребувати формування додаткових навичок взаємодії зі своєю дитиною та розвитку її потенціалу, а також мають потребу в додаткових ресурсах для догляду та виховання дітей з особливими освітніми потребами. Соціальний педагог у цьому напрямі проводить тренінги та консультації з розвитку таких навичок та допомагає батькам у забезпеченні доступу основних ресурсів та послуг.

Зазначені вище аспекти допомагають забезпечити ефективну соціально-педагогічну підтримку для батьків дітей з особливими освітніми потребами в умовах ведення воєнних дій, сприяючи їхньому психологічному та соціальному благополуччю, а також підтримці дітей у розвитку та вихованні.

Список використаних джерел

1. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах : тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2021 року / Державний інт проблем сім'ї та молоді. К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2022. 144 с.

2. Возна Ю. Змістові компоненти роботи соціального педагога з дітьми із обмеженими можливостями. Електронний ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/zmistovi-komponenti-roboti-sotsialnogo-pedagoga-z-ditmi-iz-obmezhenimi-mozhlivostyami/viewer> (дата звернення 19.04.2024 р.).

3. Волощук О., Габорак Л. Робота соціального педагога з сім'єю дитини з особливими потребами. Електронний ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/robota-sotsialnogo-pedagoga-z-sim-eyu-ditini-z-osoblivimi-potrebami/viewer> (дата звернення 18.04.2024 р.).

4. Методичні рекомендації щодо специфіки роботи соціального педагога в інклюзивному середовищі школи / укладач: О.О. Мішкулинець. Мукачево, 2019. 55 с.

5. Поради батькам, які виховують дитину-інваліда [упоряд.: В.М. Єрмоменко, С. А. Репіна, С. В. Ковальова]. Запоріжжя : [б. в.], 2003. 39с.

6. Соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими освітніми потребами. Електронний ресурс:

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fvipsoft.blob.core.windows.net%2Fcontest%2Fb693df2098b581c0b166dadf2a20697b.doc&psig=AOvVaw1ay01ZFk1GP-Gmd6R9UTWJ&ust=1713986028656000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAUQn5wMahcKEwjQws3shdmFAxUAAAAAHQAAAAAQBA> (дата звернення 18.04.2024).

Діана Матяш
студентка спеціальності 231 Соціальна робота
Олена Гончаренко
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧОГО ДОЗВІЛЛЯ

У статті висвітлено соціально-виховний потенціал дитячого дозвілля. Авторами визначено, що дитяче дозвілля виступає вагомим засобом соціалізації та всебічного розвитку дитини на основі вільного вибору видів діяльності. Схарактеризовано основні методи (ігрового тренінгу, театралізації, змагальності, імпровізації, соціокультурної анімації) та види (відпочинок, розваги, ігрова діяльність, свята, колективні справи, дозвілєві заходи, творчість) дитячого дозвілля.

Ключові слова: дитяче дозвілля, соціально-виховне середовище, ігрова діяльність, творчість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині існування особистості відбувається в стрімкому, динамічному, неоднозначному сучасному світі, її розвиток має змістовну соціальну складову, яка суттєво впливає на соціальну стабільність. У зв'язку з цим, сучасних науковців цікавить розвиток особистості у сфері дозвілля, адже саме в дозвілєвій сфері людина самореалізується та саморозвивається. Через сферу дозвілля уможлиблюється зміцнення соціальних відносин і тому дозвілля набуває міцного потенціалу як засіб соціального виховання.

Одним із важливих напрямків соціальної педагогіки є розв'язання педагогічно доцільної організації вільного часу дітей, забезпечення їх змістовного дозвілля.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дитяче дозвілля – це частина вільного часу дитини, заповнена заняттями розвиваючого характеру, що охоплюють пізнавальну, творчу, фізичну та розважальну сфери особистості дитини. Набуваючи вигляду цілісної педагогічної поліфункціональної системи, дитяче дозвілля виступає вагомим засобом соціалізації та всебічного розвитку дитини на основі вільного вибору видів діяльності.

Дозвіллева робота покликана створювати повноцінне соціально-виховне середовище для дітей, задовольняти їх індивідуальні запити й потреби, розвивати здібності, сприяти їхній соціалізації й самореалізації. За своїм змістом дозвіллева діяльність є важливою стороною повноцінного духовного й фізичного формування особистості. Реалізація цього виду діяльності передбачає зміну й самозміну спрямованості розвитку дитячого колективу, орієнтує на гармонійний розвиток особистості.

Дозвіллева робота з дітьми є важливою складовою суспільного виховання підростаючого покоління. Вона підпорядкована таким загальним принципам виховання: суспільна спрямованість виховання, здійснення комплексного підходу у вихованні, зв'язок виховання з життям і досвідом дітей, виховання особистості в колективі, єдність вимогливості і поваги до вихованця, врахування вікових та індивідуальних особливостей та ін. Психологічною основою особистісного зростання в дозвіллевій діяльності виступає створення позитивних емоцій, максимальний прояв своїх творчих здібностей, зняття напруги. В процесі дозвіллевої діяльності, як правило, інтегрується три аспекти: пізнавальний, виховний і розважальний.

Визначимо методи дитячого дозвілля. *Метод гри та ігрового тренінгу.* Використовуючи цей метод, можна легко виявити симпатії та антипатії учасників (наприклад, дітей), кого вони обирають, кому віддають перевагу серед однолітків («Третій зайвий», «Джерельце», «Обручка» та інші). Гра виявляє знання та інтелектуальні сили людини (вікторини,

конкурси, інтелектуально-пізнавальні ігри та інші). Ігри демонструють рівень розвитку організаційних здібностей учасників, виявляють їх фізичні здібності: спритність, силу, витривалість та ін.

Метод театралізації. Дозвілля має незчисленну кількість сюжетів і соціальних ролей. Неформальне спілкування учасників дозвіллевої діяльності можна організувати у вигляді вечірки, «театральної вітальні», вечорниць, «святкового вечора» та ін. Метод театралізації реалізується через костюмування, особливий словник спілкування, дозвіллеві аксесуари, обряди, ритуали. Театралізація знайомить учасників з різними сюжетами життя.

Метод змагальності. Змагання – це стимулювання учасників дозвілля до творчого пошуку. Але є певне застереження. Якщо використовувати в дитячому дозвіллі даний метод, то дітей варто вчити «правильно» змагатися. Дитяче дозвілля дітей завжди емоційне, а значить, стимулює в учасників надзвичайні форми поведінки: азарт, хвилювання, ефект образи та ін. Наприклад, в процесі змагальних ігор може проявитися досить низька культура як учасників, так і вболівальників. Тут треба вчити дітей гідно оцінювати і сприймати перемогу суперника, а також гідно переживати поразку «своїх».

Метод рівноправного духовного контакту. Даний метод має за основу спільну діяльність учасників дозвіллевої діяльності (зокрема, дітей і дорослих) «на рівних» у всьому. Наприклад, учителі та учні стають рівноправними членами шкільних клубів, об'єднань, творчих колективів. Але в організації спільної дозвіллевої діяльності дітей і дорослих, яка ґрунтується на рівноправному духовному контакті, в той же час неможна забувати і про звану «червону лінію» (межа, за яку неможна виходити).

Метод ситуацій, що виховують. Цей метод є дуже доречним у процесі організації дитячого дозвілля, адже ситуація, яка виховує, – це спеціально створені дорослим (учителем, соціальним педагогом, аніматором) для дітей умови. Ситуації не повинні бути надуманими, вони

повинні відображати життя з усіма його протиріччями і труднощами. Дорослий навмисно створює лише умови для виникнення ситуації, а сама ситуація повинна бути природньою. Не останню роль для успішного використання цього методу відіграє несподіваність. Вихованець, який чекає на певну реакцію педагога, заздалегідь готується до опору і, якщо дії для нього несподівані, у більшості випадків приймає позицію педагога.

Метод імпровізації. Імпровізація – це дія, яка є неусвідомленою і не підготовленою заздалегідь, дія, яка здійснюється експромтом. В імпровізації закладений механізм імітаційної поведінки. Методи імпровізації протистоять методам репетиції, породжують азарт учасників, розвивають творчість.

У соціальній роботі з'явився новий напрям, який визначається також як метод і технологія соціальної роботи, – *соціокультурна анімація*. Аніматор – спеціаліст, який організує соціальну роботу з дітьми, молоддю та іншими віковими групами у вільний від навчання або роботи час (наприклад, під час відпустки, туристичної подорожі) шляхом залучення до рекреаційної діяльності, організації дозвілля. Соціокультурна анімація орієнтована на групову і колективну (масову) форми соціальної роботи.

Розглянемо провідні форми організації дитячого дозвілля. *Відпочинок* знімає втому і напруження, слугує для відновлення життєвих сил і моральної рівноваги. Він може бути пасивним або включати різні рівні та ступені активності. *Розваги* як дозвіллева діяльність має компенсаційний характер, виконує роль психологічної розрядки, емоційного розвантаження, забезпечує людині зміну вражень. Відпочинок і розваги можуть поєднуватися у *дитячих святах*. Свято завжди пов'язує минуле і сучасне шляхом урочистого перетворення дійсності, що слугує для оновлення ціннісних орієнтирів у переломні моменти історії індивідуального життя, де людина, хоча б і на невеликий термін, звільняється від повсякденних турбот, хвилювань, занурюється в емоційно

насичену атмосферу, відчуває підйом, отримує можливість відкритого вираження почуттів.

Дозвіллевi заходи – це події, заняття, ситуації в колективі, які організуються соціальним педагогом або кимось іншим для учасників з метою безпосереднього виховного впливу на них. Характерними для цієї форми соціально-виховної роботи є споглядально-виконавча позиція учасників та організаційна роль соціального педагога. *Колективні справи* – це спільна робота, важливі події, що здійснюється та організовується членами дозвіллевого колективу на користь і радість комусь, в тому числі і для самих себе.

Гра – одна з найбільш ефективних форм організації дозвіллевої діяльності, яка чинить на дитину певний просвітницький та виховний вплив. Ігри – це уявна або реальна діяльність, яка цілеспрямовано організовується у колективі з метою відпочинку, розваг, навчання. Більшості ігор притаманні такі правила: вільна розвиваюча діяльність; творчий, імпровізаційний характер діяльності; емоційна піднесеність діяльності; наявність прямих або непрямих правил. Незалежно від виду гри та умов її проведення, правила повинні відповідати низці вимог: правила повинні бути простими; гра повинна охоплювати всіх; гра повинна бути цікавою для всіх; гра повинна бути доступною для всіх учасників; завдання гри повинні бути однаковими за змістом й складністю для всіх.

Найбільш високий рівень дозвіллевої діяльності досягається у *дитячій творчості*. Творчість, яка відповідає глибинним та універсальним потребам дитини у самовираженні, перетворенні дійсності, пошуку, експериментуванні, пізнанні та зміні оточуючого світу, допомагає удосконалювати буття, ставлення до самого себе, створювати нове. Творча дозвіллева діяльність піднімає особистість дитини на нову сходинку – від споживача духовних цінностей до того, хто їх створює.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що дозвіллева діяльність є суттєвим важелем соціалізації зростаючої особистості. Ефективність

організації соціально-педагогічної роботи у дозвілєвій сфері залежить від ефективного використання багатого освітнього та виховного потенціалу дитячого дозвілля. Саме на дозвілля діти мають можливість реалізувати особистісні потреби, займатися улюбленою діяльністю, що приносить задоволення. Змістовність дитячого дозвілля є своєрідним культурним індикатором сучасного суспільства, який визначає духовний та естетичний розвиток як окремої особистості так і соціуму загалом.

Список використаних джерел

1. Воловик А. Ф., Воловик В. А. Педагогіка дозвілля. Харків: ХДАК, 2009. 323 с.
2. Дозвілля школярів: ігри, конкурси, розваги / упоряд.: Л. Шелестова, Н. Чиренко, Н. Чернякова. Київ: Шкільний світ, 2012. 126 с.
3. Ковальчук Т. І. Основи педагогічної дозвілєвої діяльності : навч. посіб. Ч. І. Київ: ДАКККіМ, 2010. 277 с.
4. Паскаль О. В. Соціальна робота у сфері дозвілля : навч. посібник. Одеса: Поліграф, 2007. 120 с.

Вадим Муляр

студент групи СРКз 20-1

Юрій Бриндіков

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Хмельницький національний університет

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО АСОЦІАЛЬНИХ ПОВЕДІНКОВИХ ВИЯВІВ

У статті зауважено на суспільних змінах, що негативно відобразились на якості життя неповнолітніх осіб. Останні нерідко намагаються досягнути намічених цілей, переступаючи межі закону. Висвітлено наукові погляди щодо визначення соціальної поведінки, вказано першопричини асоціальної поведінки неповнолітніх осіб. Здійснено наголос на потребі впровадження ефективних технологій соціальної роботи щодо ювенальних правопорушників. Рекомендовано вироблення новітніх та застосування діючих технологій соціальної роботи з ювенальними делінквентами задля попередження криміналізації молодого покоління.

Ключові слова: суспільні трансформації, асоціальна поведінка, ювенальні правопорушники, соціальна робота з ювенальними делінквентами, попередження криміналізації молодого покоління.

Українське суспільство зазнало трансформаційних змін, з'явилося чимало проблемних аспектів в житті різних соціальних груп. З-поміж останніх вирізняються неповнолітні особи, які опинились на суспільному узбіччі і змушені будувати життя самотужки. Щоправда, досягнення цілей в підлітків не завжди здійснюється в межах правового поля, нерідко вони є учасниками шахрайських дій, крадіжок, вбивств та грабежів. порушниками громадського правопорядку. Така обставина вимагає посиленої уваги від фахівців соціальної сфери до окресленої проблеми.

Науковці наполягають на тому, що поведінка є не одиничною, а повторюваною дією, що реалізується в таких сферах як соціальна, матеріальна та інтелектуальна. Поведінка є результатом дії внутрішніх та зовнішніх факторів впливу. Соціальна поведінка особи формується внаслідок взаємодії з представниками інших соціальних груп. Дослідники наголошують на тому, що соціальна поведінка характеризується плановістю або стихійністю. Різноманіття думок науковців все ж таки поєднується спільним знаменником, який виявився в поясненні соціальної поведінки як результаті впливу внутрішніх (потреби, цінності, характеристики людини) та зовнішніх (соціальні ролі, предмети фізичного світу особи, зразки та норми культури) сил.

Соціальна поведінка краще розкривається в соціальній групі, реалізується забезпечення соціальних потреб – головного рушія поведінки людини на шляху досягнення поставленої мети.

Зауважимо, що певні життєві обставини можуть підштовхнути людину до асоціальної поведінки, як негативної дії дорослого чи підлітка, що виходить за межі усталених норм та правил [2; 4]. Неповнолітні особи, намагаючись заявити про себе, вдаються до скоєння певних правопорушень. Такі обставини вимагають пошуку ефективних технологій

соціальної роботи, які слугують інструментом порятунку осіб, які складають соціально вразливі верстви населення. Технології соціальної роботи поділяються на загальні (головний вектор – робота з різними соціальними групами) та конкретні (допомога конкретним категоріям населення) [1; 3].

Технології соціальної роботи виконують чимало функцій а саме:

- діагностична (покликана виявляти соціальні проблеми, з'ясувати їх детермінанти, досліджувати стан соціального здоров'я особи);
- аналітико-прогностична (спрямована на подолання складних життєвих обставин клієнта);
- активізаційна (допомагає при активізації клієнтських можливостей);
- проектно-організаторська (головне спрямування – оцінка та обґрунтування соціальних програм / проектів, їх розробка задля подолання СЖО);
- евристична (головне завдання полягає в координації діяльності закладів / установ / організацій будь-якої форми власності, формування соціальної та кадрової політики).

Фахівці соціальної сфери застосовують діагностику задля отримання об'єктивної інформації про досліджуване явище або процес. Через посередництво соціальної діагностики можна виявити низку соціальних патологій, їх детермінанти та здійснити заходи щодо їх локалізації.

Спеціалісти вказують на ефективність профілактики та адаптації. Де перша – інструмент впливу на підлітків, схильних до асоціальної поведінки, їх соціальне оточення. Інша допомагає неповнолітнім особам пристосуватись до соціуму, а суспільству – до потреб особи.

Аналітична робота з науковим доробком та практична взаємодія з фахівцями соціальної сфери дозволяє наголосити на необхідності посилення систематичної інформаційно-просвітницької та соціально-психологічної складових соціальної роботи з підлітками, схильними до

асоціальних поведінкових виявів. Застосування існуючих та вироблення новітніх технологій соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками попереджатиме такі негативні наслідки як криміналізація молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П., Бех В. П., Лукашевич М. П. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть: монографія. Київ, 2001. 344 с.

2. Все про соціальну роботу: навчальний енциклопедичний словник-довідник / за ред. В. М. Пічі. Львів, 2013. 616 с.

3. Герасимів Т. З. Поняття «поведінка» та «діяльність» як основа філософії девіантної поведінки. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Збірник наукових праць. Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 228–232.

4. Захарова Т. Й., Захарова М. М. Девіантна поведінка: проблема визначення та причини існування. Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: збірник наукових праць викладачів гуманітарного інституту. Хмельницький : ХНУ. 2006. С. 14–16.

Анастасія Окаєвич

*аспірантка кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ВЕТЕРАНАМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

Сучасні умови ведення російсько-української війни обумовлюють нові виклики щодо суттєвого збільшення кількості учасників бойових дій, переважна більшість з яких повертаються до цивільного життя через неможливість продовжувати військову службу.

Вирішення проблеми ресоціалізації ветеранів покладається на працівників соціальних служб та цивільних психологів, що обумовлює необхідність розуміння ними основ світогляду колишніх учасників бойових дій, мотивів діяльності, чинників впливу слова як засобу корегування поведінкових патернів як підґрунтя до налагодження та підтримання ефективної комунікації як з ветеранами, так і членами їхніх сімей.

***Ключові слова:** учасники бойових дій, ветерани, комунікація, ресоціалізація, патерни, страх.*

Бій – суворе і жорстоке випробування на міцність усіх психічних і фізичних можливостей солдата. Кожний може зіткнутися з тим, чого не розуміє, відчувати те, чого раніше ніколи не відчував, а переживання кожної людини індивідуальні, специфічні [1].

Результати проведеного в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного дослідження проблеми психічних станів, що притаманні учасникам бойових дій, засвідчило, що на зміну домінуючому страху – страху бути убитим, що спостерігався у військовослужбовців на початку російсько-української війни, перше місце посідає страх стати калікою або потрапити у полон, що, своєю чергою, докорінно вплинуло та продовжує впливати на психічний стан військовослужбовців та визначає напрями превентивної роботи та подальшої ресоціалізації.

Відомий американський психолог та ветеран В'єтнамської війни Френк П'юселік, засновник центрів реабілітації учасників бойових дій та автор власної системи роботи з ветеранами та членами їх сімей з урахуванням усіх особливостей як психологічних, так і соціальних зазначає: «Деякі стародавні племена забороняли своїм одноплемінникам після війни повертатися назад у село. Тому що їх більше не вважали людськими істотами. Їх вважали монстрами. Якщо людина хотіла повернутися додому, вказує Ф. П'юселік, з нею зустрічалися на окремій території шамани, і на кілька місяців піддавали процесам, які давали змогу не повернутися до себе колишнього, а перетворитися на «людину мудрості». Вона була цінною, корисною, до неї зверталися за допомогою, але вона ніколи вже не була простою людиною. Щоб захистити свій народ, вона добровільно переставала бути людиною» [2].

Подальші дослідження дозволили Ф. П'юселіку виокремити найпоширеніші думки ветеранів бойових дій після повернення додому,

серед яких: «Мій друг був убитий на моїх очах», «Мій друг помер, коли мене не було поруч», «Я робив таке на війні!», «Я не зробив те, що повинен був зробити», «Я не живу зараз. Принаймі, на війні я був живим».

Узагальнюючи, Ф. П'юселік вказує, що загострене почуття провини, втрати або знецінення його внеску, його служби та його досвіду, коли він повернувся додому, є достатньо повторюваними. З огляду на це, а також із урахуванням досвіду роботи з ветеранами, найефективнішим методом психологічної підтримки, на думку дослідника, є взаємодопомога ветеран-ветеран, створення ветеранських груп, тобто лише ті, хто проживали те саме, були в схожих або ж тих самих ситуаціях, чинили так як і вони, зрозуміє без слів.

Ф. П'юселік радить: в ідеалі перед тим, як ветерани повертаються в соціум, має минути якийсь проміжок часу, протягом якого з ними обговорюють те, що сталося на війні. Від двох тижнів до місяця. Досить питань: «Що ти будеш робити, коли... Що ти відчуваєш? Що ти думаєш про повернення в сім'ю?» Є величезна кількість запитань, із якими потрібно розібратися заздалегідь. У війни є свої психологічні правила. Ці правила не можна взяти й перенести в цивільне життя. Правила війни дуже жорсткі й конкретні, забути про них дуже складно [2]. Ми маємо зрозуміти, що у ветерана сформоване військове мислення та поведінка, яке він вважає, що потрібне лише на війні, проте наша місія допомогти його усвідомити що в певними корегуваннями ти можеш його впровадити в своє цивільне життя.

Як вказує Ф. П'юселік, першочерговим завданням є спрямувати ветерана по таких проблемах і питаннях:

– Який Ваш план?

– Як Ви налагоджуватимете взаємозв'язки з людьми якими спілкувались ДО? Що ви спостерігаєте за ними, що змінилось?

Крім того, дослідник пропонує такі правила для налагодження контакту:

1. Не говорити з ними про війну (вони не розуміють і боятимуться).
2. Питати у членів сім'ї та друзів, що відбулося у них поки тебе не було.
3. В налагодженні комунікації з людьми, які були ДО, потрібно пам'ятати, що якщо ветеран буде вести розмову зі сторони своєї (розповіді війни), а не зі сторони сім'ї, то зв'язок НЕ ВИЙДЕ. Всі розповіді війни – лише побратимам [2].

Використовуючи такі питання, як: «Як ти ВЖЕ змінився на краще через війну?», «Що ти про себе дізнався на війні? Що вплинуло на тебе?», «Які випробування будуть у тебе?», «Які твої нові принципи?», «Якою буде твоя нова роль у цьому житті?», «Чому навчаються в тебе твої діти?» для роботи з ветераном, потрібно знати, що це варто робити тільки після катарсису, тобто його вивільнення серед побратимів (ветеранські групи), а також вести розмову у контексті позитиву, навчання на здобутому досвіді та навичках, а не про проблеми.

Важливим аспектом роботи з ветеранами є наведена Ф. П'юселіком карта реабілітації «Із дому у бій та назад додому» (рис. 1), яка вартує особливої уваги для врахування [2].

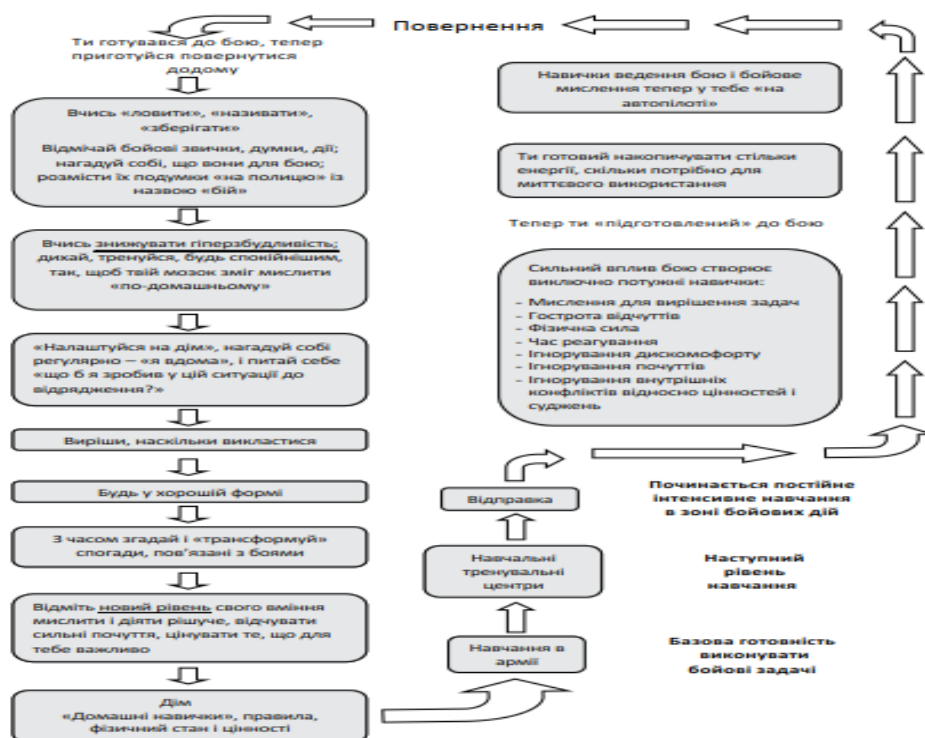

Рисунок 1. Карта реабілітації «Із дому у бій та назад додому»

Отже, підсумовуючи розглянуту нами тему, можемо стверджувати, що робота з ветеранами та членами їх сімей є надзвичайно важкою та унікальною відповідно до кожного випадку. В подальшому після завершення війни в нас спостерігатиметься підвищення рівня роботи з ресоціалізацією ветеранів. Тому навчання та усвідомлення їхніх психічних особливостей сприятиме виробленню та формуванню системної роботи психологів, соціальних працівників та фахівців центрів допомоги як єдиного цілого, яке зробить повернення бійця до соціуму найменш травматичнішим для нього самого та для його близьких.

Список використаних джерел

1. Психологія бою: посібник. Грицевич Т. Л., Гузенко І. М., Капінус О. С., Мацевко Т. М., Романишин А. М. Львів: Видавництво «Астролябія», 2017. 352 с.
2. Робочий зошит для програми самоуправління посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) для військового. Френк П'юселік, Ольга Богомолець, Ірина Пінчук, Аліса Ладик-Бризгалова, Наталія Степанова, Сергій Болтоносів. Київ, 2015. 50 с.

Наталія Олексюк

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ:

МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ В

УКРАЇНІ

У статті представлено закордонний досвід соціальної підтримки ветеранів війни, визначені її основні компоненти та особливості. Оскільки соціальна робота з ветеранами та їх сім'ями у країнах НАТО перебуває на рівні, здатному забезпечити їх належний добробут з урахуванням усіх життєво важливих потреб, наголошується, що соціальна підтримка

означеної категорії осіб та їх сімей в Україні має наближатися до міжнародних стандартів (стандартів НАТО). На основі аналізу позитивного закордонного досвіду, обґрунтовано шляхи оптимізації соціальної підтримки ветеранів війни та їх сімей в нашій країні.

Ключові слова: *військовослужбовець; ветеран війни; сім'я; соціальна робота; соціальна підтримка; фахівець із соціальної роботи; закордонний досвід.*

Соціальна підтримка – це система заходів у вигляді соціального обслуговування, матеріального забезпечення, різноманітних пільг, що надаються громадянам, які потребують соціальних захисту та допомоги і не можуть самостійно вийти зі скрутного становища [1]. Соціальна підтримка військовослужбовців (ветеранів військової служби) є однією з важливих умов ефективного функціонування збройних сил будь якої країни, а, отже, цілісності її кордонів і безпеки громадян, оскільки вони покликані та мають бути здатні захищати базові національні інтереси та пріоритети держави [3]. Гідне соціальне забезпечення, налагоджений добробут, позитивно спрямована життєдіяльність військовослужбовців (ветеранів) та їх сімей є ключовим імперативом країн НАТО, членства в якому прагне Україна. Саме тому дослідження змісту і особливостей соціальної підтримки військовослужбовців (ветеранів) в країнах НАТО є надзвичайно актуальним сьогодні, оскільки це дасть змогу виокремити позитивний досвід та обґрунтувати можливості його імплементації в Україні [2]

Сутність соціальної підтримки військовослужбовців (ветеранів) полягає у створенні умов, які зменшують (нейтралізують) вплив негативних факторів, пов'язаних із службою в збройних силах, або компенсують цей вплив. Ми розглядаємо соціальну підтримку означеної категорії осіб як поєднання належного матеріального забезпечення та здійснення соціального супроводу, що реалізується шляхом надання соціальних послуг, таких як соціальна адаптація військовослужбовців (ветеранів) та їхніх сімей до військового (повоєнного) життя;

представництво інтересів військовослужбовців (ветеранів) в органах державної влади; консультації військовослужбовців (ветеранів) та членів їхніх сімей з питань реалізації належних їм пільг і гарантій, соціальної реабілітації та адаптації; підготовки військовослужбовців (ветеранів) до цивільного життя після їх звільнення з військової служби тощо [4, с. 10].

Вважаємо, що головними проблемами соціальної підтримки військовослужбовців (ветеранів) в Україні є її доступність, рівень і якість. Окрім того, маємо зазначити, що якщо соціальна підтримка військовослужбовців має відповідне нормативно правове підґрунтя та досвід реалізації, то соціальна робота з ветеранами війни є новим напрямом, що набув особливої актуальності у зв'язку з воєнними діями на півдні та сході країни, окупацією частини її території, збільшенням контингенту військовослужбовців і формуванням такої категорії осіб, як ветерани війни [6, с. 435–436].

Ветеранська політика є надзвичайно складною сферою для держави, оскільки включає одночасно проблеми соціальних захисту та допомоги, медичного забезпечення, працевлаштування колишніх військових та членів їх сімей, які мають бути одночасно врегульовані. Оскільки ці проблеми належать до компетенції різних міністерств, управлінь, служб, координація їх роботи на благо ветеранів потребує неабиякої вправності від законодавців, урядовців, чиновників і різні країни вирішують ці питання на практиці по-різному. Проте, у більшості країн світу держава піклується як про якість соціальної підтримки військовослужбовців (ветеранів), так і про реальну можливість отримання ними цієї підтримки [3]. Ветеранська політика країн НАТО також окремо робить наголос на тому, що близькі та рідні ветеранів стикаються із рядом складнощів й проблем, а отже також мають бути об'єктом соціальної підтримки.

У контексті ветеранської політики більшість країн покладаються на розвинену систему загального добробуту (welfare state), і лише деякі відокремлюють її від загальної системи соціального захисту населення.

Основним органом, який забезпечує соціальну підтримку ветеранів і їх сімей закордоном є Міністерства ветеранів різних країн [3]. У межах цих Міністерств функціонують відповідні підрозділи (управління), які здійснюють заходи із залучення ветеранів і членів їх сімей до соціального та економічного життя, професійної підготовки (перепідготовки) й працевлаштування. Управління також надають правову, консультативну, соціальну допомогу ветеранам у визначенні та реалізації їх статусу та прав; здійснюють контроль за вирішенням назрілих проблем і пропонують заходи щодо їх попередження та вирішення. Вони реалізують і програми психосоціальної підтримки (інформаційно-мотиваційного, кризового, групового консультування, раціональної сімейної терапії) ветеранів та їх реабілітації [5, с. 194].

Ще одним центральним елементом ветеранської політики Центри ветеранів (ветеранські хаби, центри ветеранського розвитку), серед багатьох інших функцій якого є наснаження – підтримка ветеранів та їх сімей, підвищення їхньої впевненості, самооцінки, компетенції, реалізації можливості самостійно представляти свої та своєї родини інтереси в організаціях, закладах та службах, об'єднуватися з іншими ветеранами для створення груп взаємопідтримки та взаємодопомоги [3; 7, с. 57].

Соціальна підтримка ветеранів та їх сімей в країнах НАТО ґрунтується на шести основних принципах: безпеки (важливо створити атмосферу соціально-психологічної та емоційної безпеки для ветерана/сім'ї ветерана, щоб уникнути зневіри в добрі наміри інших тощо); адресності (надання соціальної підтримки найбільш нужденним категоріям отримувачів послуг, враховуючи їх стан, доходи та інші потреби); індивідуального підходу (врахування індивідуальних особливостей особистості та життєвої ситуації ветерана); добровільності (вибір отримання чи відмова від надання соціальної послуги); комплексності (врахування медико-правових, соціально-економічних, соціокультурних, моральних, психолого-педагогічних, інших аспектів підтримки) та

соціальної відповідальності. Вважаємо, що усі ці принципи в сукупності становлять принцип клієнтоцентрованості (прийняття будь яких рішень потребує врахування найкращих інтересів ветерана та його сім'ї) [7, с. 59–60].

Таким чином, Україна перебуває у процесі конструювання нової ветеранської політики. Проаналізовані засади соціальної підтримки ветеранів та їх сімей в країнах НАТО хоча й визначаються особливостями внутрішньої і зовнішньої політики країн, їх законодавством, системами соціального захисту й забезпечення громадян, все ж мають багато спільного. Вважаємо, що основними шляхами оптимізації соціальної підтримки ветеранів війни та їх сімей в Україні можуть стати: комплексна діагностика проблем ветеранів і їх сімей; організація надання їм швидкої та максимально ефективно соціальної допомоги в умовах територіальних громад; розгортання системи соціальної реабілітації та соціально-психологічної реадаптації в умовах територіальних громад з метою відновлення соціального статусу ветерана й підвищення його адаптивних можливостей у мирний час; підвищення результативності соціальної підтримки ветеранів війни та їх сімей за рахунок активного залучення волонтерів, недержавних фондів і організацій; залучення альтернативних джерел фінансування різних видів соціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. [Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
2. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
3. Звіт ПРООН «Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України». URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ohlyad-mizhnarodnykh-praktyk-u-sferi-reintehratsiyi-veteraniv-mirkuvannya-shchodo-voyennoho-ta-povo-yennoho-kontekstu-ukrayiny>
4. Капська А.Й., Олексюк Н.С. [Організаційно-педагогічне забезпечення позитивної життєдіяльності сім'ї військовослужбовця](#). *Вісник*

Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 61. Серія : педагогічні науки. Чернігів, 2009. С. 6–11.

5. Олексюк Н. С. Соціальна підтримка військовослужбовців Збройних Сил як важливий напрям соціальної політики у США // *Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : колективна монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 182–198. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17337/1/10_Oleksiuk.pdf*

6. Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки. *Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 63. С. 433–440. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_63_69*

7. Цюкало Л. В. Аналіз видатків на деякі види соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України // *Інвестиції: практика та досвід. 2018. №15. С. 56–60. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2018/14.pdf*

Галина Олійник

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Світлана Коротнюк

*магістрантка ОПП «Соціальна педагогіка»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розкрито проблемні аспекти діяльності соціального педагога у закладі загальної середньої освіти в умовах війни. Зокрема, проаналізовано, що з початком повномасштабного вторгнення професійна діяльність соціальних педагогів спрямовується на роботу із внутрішньо переміщеними особами, які потребують допомоги; організацію волонтерської діяльності; моніторинг учнів, які виїхали за кордон у зв'язку із війною; виконання професійних обов'язків в умовах ненормованого навантаження й постійного стресу. Доведено, що важливим завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти стає надання здобувачам освіти й педагогам знань про стратегії поведінки в різних умовах та ситуаціях, здійснення профілактики стресу,

підвищення рівня стресостійкості, формування практичних навичок саморегуляції, усвідомлення національних та громадянських цінностей, та ін.

Ключові слова: *проблеми, професійна діяльність, соціальний педагог, заклад загальної середньої освіти, війна.*

Постановка проблеми. Соціально-педагогічна діяльність як невід'ємна складова освітньої сфери відіграє ключову роль у формуванні та всебічному розвитку особистості дитини. Проте соціально-політичні умови, у яких опинилася Україна після 24 лютого 2022 року, поставили професійну діяльність соціального педагога закладу освіти в нові, надзвичайно складні умови. З одного боку, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну остаточно визначило вектор розвитку української нації, укріпило національно-патріотичний рух, а також продемонструвало цивілізованому світу силу єдності українського народу. З іншого боку, введення указом Президента воєнного стану в державі спричинило глобальну перебудову практично усіх сфер життєдіяльності соціуму, зокрема й освітньої сфери. Все це спричинило істотну зміну напрямку й змісту професійної діяльності соціального педагога у закладі загальної середньої освіти.

Зазначимо, що в період воєнного стану в Україні науковцями здійснено ряд досліджень професійної діяльності соціального педагога у закладі загальної середньої освіти, організовано і проведено науково-практичні конференції, круглі столи, методичні семінари та ін. Зокрема, відзначимо праці таких авторів, як С. Архипова [1], С. Борисюк [4], Н. Дмитренко [2], І. Зверева [3], Л. Коваль [3], О. Лісовець [4], Г. Майборода [1], Н. Рудкевич [8], О. Тютюнник [1], С. Хлебик [3] та ін. Проте детально основні чинники діяльності соціального педагога у закладі загальної середньої освіти в умовах війни у доступній науковій літературі не визначені.

Мета статті: обґрунтувати основні чинники діяльності соціального педагога у закладі загальної середньої освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило істотні зміни життя громадян. Окрім того, введення воєнного стану створило проблемогенні умови для зміни подальшої діяльності закладів загальної середньої освіти освіти. При цьому більшість закладів освіти на неокупованих територіях стала базою перебування для вимушених переселенців, волонтерських осередків, пунктів надання соціально-психологічної допомоги. Відтак, очевидно, що російська агресія поставила соціальних педагогів перед серйозними викликами й необхідністю мобілізації духовних і фізичних сил для належного виконання професійної діяльності.

Незважаючи на війну, соціально-педагогічна діяльність залишається комплексом різних видів допомоги (соціальної, виховної, соціалізуючої, правової, захисної, превентивної, реабілітаційної тощо) особам, які опинилися у складних життєвих обставинах [1]. Проте повномасштабне вторгнення спричинило різке збільшення осіб та сімей, які потребували швидкого кваліфікованого втручання та реагування на існуючі проблеми [4]. До основних проблем, з якими стикнулися заклади освіти і безпосередньо соціальні педагоги у воєнний період, можна віднести:

1. Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребували розселення, оформлення правового статусу та грошової допомоги. Заклади освіти стали опорним пунктом для розселення, забезпечення гарячим харчуванням, засобами першої необхідності, для потребуючих. Навантаження на педагогічний та технічний персонал таких закладів освіти істотно збільшилося. Більшість соціальних педагогів були задіяні в наданні таких соціально-педагогічних послуг, як: соціальне консультування, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, правозахисна допомога, координація дій ВПО, влаштування дітей до закладів освіти для подальшого навчання та ін. [6].

2. Організація, супровід та підтримка волонтерської діяльності, спрямованої на всебічну допомогу ЗСУ та особам, постраждалим від війни.

Облаштування територіальних осередків волонтерської допомоги ЗСУ, а також місцевим мешканцям з числа маломобільних, саодиноких людей похилого віку, особам з інвалідністю тощо також стало щоденною роботою соціальних педагогів закладів освіти. Окрім безпосередньої волонтерської роботи, соціальні педагоги забезпечували координацію між різними волонтерськими організаціями, благодійними фондами та військовими [4].

3. Моніторинг здобувачів освіти, які виїхали за кордон у зв'язку із війною, та надання звітів до органів виконавчої влади з метою встановлення об'єктивних даних щодо цих учнів. Фактичний стан навчання відслідковували класні керівники, а соціальний педагог закладу освіти відстежував місце знаходження дітей пільгових категорій. Тому соціально-педагогічна діяльність у воєнний час стала більш напруженою й відповідальною [5].

4. Виконання соціальними педагогами професійних обов'язків в умовах ненормованого навантаження, постійного стресу та невизначеності. Окрім професійної діяльності, соціальні педагоги також щоденно відчувають стрес через сигнали повітряної тривоги, новини з фронту, страх за своїх дітей і близьких людей та ін. Збільшення професійних обов'язків, спричинених новими обставинами, негативно впливають на психоемоційний, фізичний, моральний стан особистості соціального педагога [2].

Аналіз наукової літератури (С. Архипова [1], С. Борисюк [4], Н. Дмитренко [2], І. Зверева [3], Л. Коваль [3], О. Лісовець [4], Г. Майборода [1], Н. Рудкевич [8], О. Тютюнник [1], С. Хлебик [3] та ін.) та власні спостереження дають змогу визначити низку викликів для діяльності соціально-психологічної служби освіти, зокрема:

1. Істотне зростання чисельності учасників освітнього процесу, котрі отримали психологічні травми внаслідок воєнних дій і потребують постійної соціально-психологічної допомоги й підтримки.

2. Брак фахівців для організації соціально-психологічного супроводу здобувачів освіти та педагогічних працівників.

3. Неготовність педагогічних працівників до надання соціально-психологічної підтримки дітям, котрі отримали психологічну травму.

4. Неefективна система соціально-психологічної підтримки педагогічних працівників під час роботи в стресових умовах.

5. Недостатня обізнаність батьків у сфері ментального здоров'я та їхня неспроможність надавати соціально-психологічну підтримку своїм дітям.

Відтак, виходячи із визначених проблем, важливим завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти у складний воєнний час стає: 1) надання учасникам освітнього процесу знань про ознаки та фази стресового стану, а також стратегій поведінки в різних ситуаціях, формування у них особистої відповідальності за власне життя і здоров'я; 2) здійснення в учасників освітнього процесу профілактики стресу і дистресу; 3) підвищення в учасників освітнього процесу стресостійкості, здатності дослухатися до внутрішніх потреб; 4) формування в учасників освітнього процесу практичних навичок саморегуляції, здатності справлятися з невизначеними й складними життєвими обставинам; 5) навчання учасників освітнього процесу здатності підтримувати максимально можливе соціальне та емоційне благополуччя, співпереживати та конструктивно вирішувати внутрішньо-й зовнішньопсихологічних конфліктів; 6) усвідомлення учасниками освітнього процесу цінностей, пов'язаних з ідеями демократії, громадянської позиції, а також рівності, свободи, моралі, справедливості, прав людини та ін.

Висновки. Отже, з початком війни в Україні професійна діяльність соціальних педагогів спрямовується на роботу із внутрішньо переміщеними особами, які потребують допомоги; організацію волонтерської діяльності; моніторинг учнів, які виїхали за кордон у зв'язку із війною; виконання професійних обов'язків в умовах ненормованого

навантаження й постійного стресу. Важливим завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти є надання здобувачам освіти й педагогам знань про стратегії поведінки в різних умовах та ситуаціях, здійснення профілактики стресу, підвищення рівня стресостійкості, формування практичних навичок саморегуляції, усвідомлення національних та громадянських цінностей, та ін.

Список використаних джерел

1. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 496 с.
2. Дмитренко Н. М. Діяльність соціального педагога закладу загальної середньої освіти з розвитку особистої, громадянської та соціальної компетентностей здобувачів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди (21.10.2022 р.). Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С.76-78.
3. Зверева І. Д., Коваль Л. Г., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 2010. 390 с.
4. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2022 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 175 с.
5. Освіта України в умовах воєнного стану : інноваційна та проектна діяльність : науково-методичний збірник / за ред. С. М. Шкарлета. Київ – Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.
6. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / за ред. С. Шкарлета, А. Вітренка, В. Рогової та ін. Київ, 2022. 358 с.
7. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (3 травня – 13 червня 2022 року). Одеса : Гельветика, 2022. 504 с.
8. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.

Галина Олійник,
доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Ольга Масловська,
магістрантка освітньої програми
«Соціальне адміністрування у громаді»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ, ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті розкрито сучасний стан волонтерського руху в Україні, який у світі оцінюють, як унікальне явище. Актуальність дослідження зумовлена тим, що волонтерство є однією з основних форм соціальної активності громадян в Україні. Зокрема, проаналізовано важливість волонтерського руху як інструменту об'єднання суспільства та підтримки національної єдності. Дана стаття має на меті підкреслити актуальність вивчення волонтерства в контексті української дійсності та сприяти розумінню його ролі у розвитку громадянського суспільства та підтримці соціальних ініціатив. Визначено, що волонтерський рух в Україні поступово стає ефективним механізмом самоорганізації громадян.*

***Ключові слова:** волонтерська діяльність, волонтер, волонтерський рух, благодійність.*

Постановка проблеми. Волонтерська діяльність є основою становлення та розвитку громадянського суспільства. Волонтери важливі для будь-якого суспільства, адже вони працюють виключно на благодійних засадах, показуючи суспільству, що є речі важливіші за матеріальні блага. Охорона довкілля, культура, розвиток та мир та спокій складова країни – головні пріоритети для волонтерів. Саме це допомагає суспільству впевнено пишатися, а волонтеру бути задоволеним, отримуючи цінний життєвий досвід разом із професійними навичками та знаннями. Волонтерська діяльність в Україні є соціальним ефектом і важливою невід'ємною складовою сьогодення. Загалом волонтерський рух можна розглядати як основу процвітання, а самих волонтерів – як фундаторів, які

спрямовують шлях розвитку. Волонтерство є важливою складовою громадянського суспільства, оскільки воно відображає активність та готовність громадян брати участь у розв'язанні соціальних проблем, допомоги та взаємодопомоги в умовах кризи або надзвичайної ситуації. Волонтерство в Україні і в інших країнах є важливим індикатором рівня розвитку громадянського суспільства і відображає готовність громадян брати активну участь у формуванні суспільства, яке ґрунтується на принципах демократії, прав людини та соціальної справедливості.

Мета статті: розкрити сучасний стан волонтерського руху в Україні, особливості розвитку.

Виклад основного матеріалу. Волонтерський рух – це різновид громадського руху, який характеризується корисною для суспільства спрямованістю та безоплатністю. Основними мотивами участі у волонтерській діяльності є реалізація соціально відповідальних громадських ініціатив, спрямованих на вирішення соціальних та інших проблеми; виконання обов'язку перед собою та перед суспільством. Бажання добровільно та безоплатно надавати допомогу людям, які її потребують, реалізувати власні моральні та релігійні принципи, почуватися потрібними та корисними. [3]

В історії України волонтерський рух коріниться далеко в минулому. Відомі форми громадської активності, такі як братчина, складчина, меценатство, благодійність та добродійна діяльність, існують вже століттями. Ці ініціативи залучали окремих осіб, релігійні та цивільні організації, які надавали освіту, притулки, медичну допомогу та харчування тим, хто потребував допомоги.[1] Волонтерство є продовженням цієї благодійної діяльності і виникло як окрема форма щедрості вже у XIX столітті. Його унікальність полягає у наданні добровільної, безоплатної допомоги потребуючим та виконанні робіт на їх користь.

До 90-х років ХХ століття в Україні відсутнє поняття «волонтер». Особи, що займалися громадсько-корисною діяльністю, називалися добротинцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами або меценатами.[2] Після проголошення незалежності України, волонтерський рух став не лише важливим, а й невід'ємним соціальним явищем. З того часу його характеристики перетворили його в соціальний інститут та рух, який має свої унікальні особливості. На сучасному етапі в Україні волонтерський рух набуває форму та активно розвивається через внутрішні й зовнішні чинники.[4] Внутрішній вплив включає відродження традицій добровільної допомоги, тоді як зовнішній включає ідеї міжнародного волонтерства. Крім того, цей процес зумовлений загальнонаціональним кризовим станом, викликаним різкими структурними змінами. Наразі, в Україні відбулися значущі зміни, які були спровоковані Революцією гідності. Ці зміни стосуються пробудження громадянського суспільства.

Сучасний волонтерський рух в Україні відображає значний внесок у різні аспекти суспільного життя. Його активізація та організованість зростають в контексті складних викликів, що стоять перед українським суспільством. Процеси самоорганізації волонтерів є одним із найпотужніших способів мобілізації внутрішніх соціальних ресурсів громадянського суспільства. Ці ініціативи спрямовані на розв'язання найболючіших проблем, що виникли внаслідок збройної агресії, і стають важливим стимулом для подальшого розвитку громадянського активізму та соціальної взаємодопомоги. Потужний приклад такої самоорганізації став виникнення волонтерської ініціативи посеред українського народу, що ілюструє велику силу громадянського суспільства як активного учасника соціальних трансформацій в Україні. Попередній досвід підтверджував, що волонтерство є гнучким та ефективним механізмом внутрішньої самоорганізації українських громадян, що мобілізує та розподіляє ресурси для збереження життя та здоров'я, а також розв'язання актуальних соціально-економічних та безпекових проблем у критичних

ситуаціях, в умовах форс-мажорних обставин. Цей наполегливий рух виявляється не лише як відповідь на кризові виклики, але і як вираз справжньої сили та рішучості громадян у розв'язанні найскладніших завдань перед суспільством. Спалах першого волонтерського руху, що охопив всю країну, почався наприкінці 2013 року, а особливо активно розвивався у 2014-2016 роках, внаслідок збройного конфлікту на Донбасі.[1] Цей період представляв собою першу велику хвилю піднесення волонтерського руху. На той час активність волонтерів була зосереджена на наданні допомоги для порятунку життів людей на окупованих територіях та наданні підтримки українським військовим та переселенцям з зони бойових дій.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, повномасштабне вторгнення призвело до другої хвилі активізації волонтерського руху в Україні. Ця активація відбулася негайно та з повною силою. Цілком зрозуміло, що перед країною виникли виклики, порівнянні з якими попередні набувають менших масштабів і гостроти, а також з більшою руйнівною силою противника.[2] У цей період волонтери відіграють ключову роль у підтримці військових операцій на сході країни, забезпечуючи військовослужбовців необхідними засобами, медичним обладнанням та психологічною підтримкою. Це свідчить про великий патріотизм та готовність громадян допомагати своїм співвітчизникам у важкі часи.

Висновки. Отже, на сучасному етапі в Україні волонтерський рух відображає зрілість громадянського суспільства, доповнює функції державних органів і сприяє стабілізації та регулюванню суспільних відносин у контексті децентралізації. Це підкреслює важливість волонтерства та самоорганізації населення. Громадянська активність проявляється через участь у волонтерських і соціальних проектах, що сприяє залученню більш широких шарів населення до самоорганізації на різних рівнях – від місцевого до національного. В умовах сьогодення, коли Україна потерпає від повномасштабного вторгнення, тривалий час діє

воєнний стан, коли є нагальна потреба підтримати українських військових та постраждалих від війни мирних жителів, волонтерський рух є не тільки затребуваним, але також потребує комплексної підтримки. В Україні волонтерство набрало обертів і сприяє соціальному розвитку, привертає увагу громадськості до соціально-економічних проблем та вирішує потреби соціально незахищених верств населення. Волонтерський рух також відображає альтруїзм і щедрість українського народу, його здатність співчувати та готовність піклуватися про інших.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р., Капська А., Комарова н. та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К. : Академпрес, 1999. 112 с.;
2. Івченко Н. М. Особливості розвитку волонтерського руху в Україні// *Теоретичні питання освіти та виховання: збірник наукових праць*. К., 2000. С. 90-93.;
3. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен. *Проблеми педагогічних технологій: збірник наукових праць*. 2004. Вип. 3-4. С. 139–144.;
- 4.Юрченко І. В. Становлення і розвиток волонтерського руху в Україні. *Проблеми розвитку соціологічної теорії. Соціальні процеси в Україні: наукові доповіді і повідомлення IV Всеукраїнської соціологічної конференції*, 21 травня 2004 р., Київ. / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К., 2004. С. 526 – 529.

Галина Олійник

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Мишкун Діана

*бакалавр освітньої програми «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті розкрито основні проблеми людей похилого віку. Визначено, що соціальна робота з людьми похилого віку – багатоаспектна та багатопланова. Досліджено різні засоби і методи, які соціальні робітники використовують у своїй роботі, а саме: соціально-економічні; організаційно-розпорядчі; психолого-педагогічні. Зокрема проаналізовано складові елементи соціального захисту людей похилого віку на сучасному етапі – це надання видів соціальної допомоги з обліком законодавчо встановлених державою соціальних гарантій щодо соціального забезпечення.

Ключові слова: старість, соціальна робота, методика, підтримка, люди похилого віку.

Постановка проблеми. Соціально-демографічна ситуація у сучасному суспільстві характеризується зростанням кількості літніх і старих людей. Багато країн стикаються із проблемою «старіння суспільства». Тим і пояснюється підвищений інтерес саме до цієї вікової групи.

Зі стрімким старінням населення зростає потреба у вивченні та застосуванні ефективних методик соціальної роботи з людьми похилого віку. Старість супроводжується рядом фізичних, психологічних та соціальних проблем, які потребують уваги та підтримки.

Про стабільне зростання кількості людей похилого віку в загальній структурі населення нашої держави, свідчать дані демографічних досліджень. Зараз кожен п'ятий громадянин України досяг 60-річного віку. Певна кількість осіб 65 років, які у 1994 році склали 14%, у 2025 зросте до 21.

Аналіз наукових робіт свідчить про те, що останнім часом в літературі дедалі більш актуальними стають дослідження, присвячені специфіці соціальної роботи з людьми похилого віку, які авторами І. Зверевою, А. Капською, Л. Тюптя та Е. Холостовою. Багато дослідників зосереджуються на вивченні технологій соціально-педагогічної діяльності, а також на питаннях організації підтримки людей похилого віку (Н. Гарашкіна, Н. Шмельова, Л. Мардахаєв, В. Фокін, Б. Алмазов, Н. Басов). Також у роботах М. Лукашевич, Т. Семигіної, А. Капської, В. Яценко та

інших дослідників розглядаються різні аспекти соціальної роботи зі старшими людьми.

Мета статті – розглянути унікальні аспекти діяльності соціальних працівників у роботі з людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю старіння є те, що визначити точний вік, коли починається процес старіння надзвичайно важке завдання. Люди однакового віку можуть перебувати на різних етапах цього процесу, з тим, що деякі зберігають чудову фізичну форму та розумову активність, а в інших виникають певні проблеми. Визначено, що процес старіння має тісний зв'язок із зростанням кількості осіб похилого віку, які стають хворими і потребують соціального захисту, опіки, догляду та тривалого лікування через різні захворювання, які є характерними для цієї групи. Усі громадяни похилого віку мають повний обсяг соціально-економічних та особистих прав і свобод, які гарантовані Конституцією та іншими законодавчими документами. Проте, процес старіння супроводжується змінами у соціальному статусі, що включає зупинення або обмеження трудової та суспільної активності, перегляд цінностей, життєвого стилю та способу спілкування. Спеціаліст у галузі соціальної роботи - фахівець, який надає підтримку та послуги різним категоріям населення та окремим особам, що потребують соціальної допомоги, захисту та психологічної підтримки [1].

Соціальна робота з людьми похилого віку – багатоаспектна та багатопланова. Вона зачіпає такі сфери життєдіяльності, як організація дозвілля, подолання криз, здоров'я, фінанси, і в нашій країні проводиться за такими напрямками як: соціальна допомога та догляд в стаціонарних установах Міністерства праці і соціальної політики України; соціальна підтримка та догляд вдома; соціальна допомога, соціальна робота з людьми похилого віку в територіальних центрах і відділеннях денного перебування; соціальне забезпечення, тобто створення необхідних

матеріальних і фінансових умов для підтримання нормальної життєдіяльності.

У сучасних умовах складовою частиною соціального захисту осіб похилого віку є надання різноманітної соціальної допомоги, включаючи грошову або натуральну допомогу, а також надання послуг чи пільг, забезпечене врахуванням законодавчо встановлених соціальних гарантій державою у сфері соціального забезпечення. Зазвичай це включає періодичні та одноразові доплати до пенсій, видання продуктів та послуг з метою надання цільової та індивідуалізованої соціальної підтримки цій категорії населення, а також вжиття заходів для розв'язання або зменшення критичних життєвих ситуацій, що виникають внаслідок невігідних соціально-економічних умов.

Спеціалісти соціальної роботи користуються різноманітними засобами та методами, такими як:

- соціально-економічні (надання матеріальної та фінансової підтримки, допомога у користуванні пільгами та компенсаціями, організація догляду та домашнього обслуговування тощо);

- організаційно-розпорядчі (встановлення правил та процедур діяльності соціальних служб, консультування клієнтів щодо отримання послуг; ці методи базуються на нормативно-правових документах, що регулюють цю діяльність);

- психолого-педагогічні (безпосередня взаємодія з клієнтом за допомогою соціально-психологічних та педагогічних методів для зміни його поведінки, самопочуття та інше - підтримка, надання інформації, пояснення, рекомендації, моральне підбадьорення та інші форми впливу).

Отже, варто зазначити, що станом на сьогодні потреба в удосконаленні системи надання соціальних послуг і допомоги людям похилого віку є актуальною та потребує дослідження і введення нових та перспективних ідей.

Однією з ключових методик соціальної роботи з людьми похилого віку є індивідуальний підхід до кожного клієнта. Це передбачає розуміння потреб, побажань та можливостей конкретної людини. До інших методик належить організація соціальних заходів та програм спрямованих на підтримку похилого населення, включаючи клуби для пенсіонерів, курси розширення навичок та реабілітаційні програми.

Окремою складовою методики є співпраця з родинами та опікунами людей похилого віку, щоб забезпечити їм необхідну підтримку та допомогу. Крім того, важливою частиною є психосоціальна підтримка, що включає у себе консультування та психологічну підтримку для подолання відчуття самотності, депресії та стресу [3].

Проблеми людей похилого віку, пов'язані з віковими змінами:

– фізичні зміни: зменшення зросту людини, суглоби стають менш рухливими, утруднюючи рухи; погіршення слуху, зниження гостроти зору, больові пороги стають вище, хронічні захворювання кістково-м'язової, серцево-судинної та нервової системи;

– психоемоційні: відчуття власної непотрібності, втрата впевненості в собі, відчуття самотності та ізольованості, втрата пам'яті, стрес, старечі психози, тривалі депресії;

– соціальні зміни: включають в себе переїзд в інше місце проживання, участь у нових соціальних активностях, освіту та створення нових соціальних зв'язків [2].

Висновки. Отже, методика соціальної роботи з людьми похилого віку є важливою складовою діяльності соціальних служб. Використання ефективних методик сприяє поліпшенню якості життя похилого населення та сприяє їхньому соціальному включенню. Для подальших досліджень важливо зосередитися на розвитку нових підходів до роботи з цільовою аудиторією та вдосконаленні існуючих методик з метою максимальної ефективності і покращення якості послуг.

Список використаних джерел

1. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ. І. Б. Іванова (9)
Київ. Університет «Україна». 2023. URL:
https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/ivanova_i_b_socialna_robota_z_ludmi_pohilogo_viku.pdf (дата звернення: 10.04.2024).
2. ЕМОЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.* (94) 2017. URL:
<http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2017/73/10.pdf>
3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ Олена Балдинюк (13)
https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2018_1/5.pdf

Катерина Олійник

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький*

НАРАТИВНА ТЕРАПІЯ ДЛЯ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ

Наративна терапія виступає ефективним підходом у роботі з жертвами травматичних подій, зосереджуючись на потенціалі особистих розповідей та їхньому переосмисленні. Вона дозволяє людям переоцінити свої внутрішні сили і ресурси, відновлюючи контроль над власним життям. Використовуючи методи екстерналізації (дистанціювання від проблеми), аналізу наслідків, реконструкції нарративу, а також роботи з зовнішніми свідками, наративна терапія створює безпечний простір для поділу та переосмислення особистих історій. Такий підхід не лише сприяє емоційному зціленню, але й підтримує розвиток особистісного зростання та покращення якості життя жертв травм.

Ключові слова: *наративна терапія, методи, принципи, підходи, травматичні події.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві, де люди стикаються з різноманітними формами травм виникає нагальна потреба в ефективних методах психотерапії, що допомагають цим особам

відновитися та повернутися до повноцінного життя. Проблема полягає у тому, що травматичні події можуть глибоко вплинути на ідентичність особи, її самопочуття та здатність функціонувати в повсякденному житті. Традиційні методи лікування іноді не забезпечують достатньої ефективності у відновленні особистісного нарративу та упорядкуванні життєвого досвіду. Таким чином, виникає потреба у розробці та впровадженні таких підходів до лікування, які б зосереджувалися не лише на симптомах, але й на зміцненні внутрішніх ресурсів особи, її ідентичності та спроможності самостійно реінтерпретувати та інтегрувати свій досвід у власну життєву історію.

Наративна терапія пропонує такий підхід, дозволяючи особам відновити контроль над власними історіями та переосмислити травматичний досвід, перетворюючи його на історію виживання та особистісного зростання. Однак для повного розуміння потенціалу наративної терапії у роботі з жертвами травм необхідно детальніше вивчення її методів, технік та ефективності в різних контекстах та з різними категоріями клієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наративна терапія є психотерапевтичним підходом, що акцентує на важливості особистісних історій та наративів у формуванні ідентичності людини та її відносин із світом. Цей підхід особливо ефективний у роботі з жертвами травматичних подій, оскільки він дозволяє переосмислити та реінтегрувати травми, зміцнюючи внутрішні ресурси та сприяючи відновленню. Соціально-психологічна робота, як складова професійної практики, може активно впроваджувати наративну терапію для підтримки клієнтів у подоланні травматичних подій та сприяння їхньому психологічному та емоційному відновленню [1, с. 30].

Наративна терапія базується на ключовому принципі відокремлення особистості від її проблем, підкреслюючи ідею, що сама людина не є проблемою, але проблема існує окремо, що допомагає клієнтам

відокремити себе від травматичних переживань і сприяє процесу лікування. У фокусі наративної терапії лежить робота психолога, психотерапевта, соціального педагога з клієнтом над створенням альтернативного, більш позитивного наративу життєвого досвіду, що включає переосмислення пережитих подій, виявлення і мобілізацію внутрішніх ресурсів і сил. Це підхід дозволяє особам, що пережили травму, переписати свої історії таким чином, аби відновити почуття контролю та автономії над власним життям, зменшуючи тим самим домінування та вплив травматичного досвіду. Таким чином, наративна терапія стає потужним інструментом в руках клієнтів, надаючи їм засоби для відновлення контролю над власним життям та підтримки їхнього психологічного благополуччя [2, с. 65].

Методи наративної терапії забезпечують цілісний підхід до лікування, починаючи з зовнішнього пошуку. Цей процес передбачає ідентифікацію та *відокремлення проблеми від особистості клієнта*, допомагаючи особі розуміти, що проблеми є зовнішніми обставинами, а не невід'ємною частиною її самої. Таким чином, клієнти навчаються не ідентифікувати себе зі своїми труднощами, а бачити їх як зовнішні виклики, з якими можна ефективно працювати та керувати. Це сприяє відновленню почуття контролю та особистісної агентності, дозволяючи клієнтам активніше брати участь у своєму лікувальному процесі та знаходити творчі шляхи подолання труднощів [1, с. 32].

Аналіз наслідків дає змогу глибше зрозуміти вплив травматичних подій на життєвий досвід людини, виявляючи способи зменшення їх шкідливого впливу та повернення контролю над власним життям. Цей процес включає не лише розпізнання і визнання цього впливу, але й активний пошук стратегій та ресурсів для посилення власної стійкості та спроможності до саморегуляції. Він сприяє глибшому розумінню взаємозв'язків між особистим досвідом та загальними життєвими

орієнтирами, дозволяючи особі переоцінити власні переконання та цінності з метою позитивних змін [3, с. 297].

Реавторизація або реконструкція наративу мотивує клієнтів створювати нові версії своїх життєвих історій, акцентуючи на внутрішніх ресурсах, стійкості та здатності подолати труднощі, дозволяючи їм поглянути на минуле через призму сили та оптимізму [2, с. 66].

Робота з зовнішніми свідченнями, де учасники можуть в безпечній та підтримуючій атмосфері ділитися своїми особистими історіями, відіграє важливу роль у процесі лікування та взаєморозуміння. Такий підхід дозволяє людям висловлювати свої переживання, відчувати емпатію з боку інших та визнання власного досвіду, що сприяє емоційному зціленню. Водночас, слухаючи розповіді інших, учасники навчаються розумінню та емпатії, розширюють уявлення про різноманіття людського досвіду і поглиблюють своє розуміння загальнолюдських цінностей і викликів [3, с. 299].

Ці методи разом формують потужний психотерапевтичний інструментарій у сфері психотерапії, психології та соціальної роботи, який дозволяє особам, що пережили травму, переосмислити своє життя та відновити почуття власної цінності та життєвої мети.

Дослідження в галузі наративної терапії вказують на її значну ефективність у лікуванні посттравматичного стресового розладу (ПТСР), при цьому клієнти відзначають не лише зменшення симптомів ПТСР, але й значне збільшення самооцінки та почуття особистісної сили та контролю над власним життям [3, с. 300]. Окрім того, особи, що проходять через наративну терапію, повідомляють про покращення у міжособистісних відносинах, включаючи більшу відкритість та здатність до емпатії, а також про підвищення здатності ефективно впоратися з життєвими викликами та стресом. Ця психотерапевтична практика у контексті соціально-психологічної роботи дозволяє клієнтам не просто переосмислити та реінтерпретувати свої травматичні події, але й активно відновлювати

власну історію життя, обираючи сценарії, які підкреслюють їхню силу, витривалість та здатність до особистісного зростання, що в свою чергу сприяє глибшому психологічному відновленню та покращенню якості життя [3, с. 300].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження впливу наративної терапії на осіб, які пережили травматичні події, відкриває нові можливості для психотерапії, психології та соціальної роботи. Наративна терапія допомагає людям переосмислити та реінтегрувати травматичний досвід, тим самим сприяючи їхньому відновленню та особистісному зростанню.

Висновки дослідження вказують на значення *індивідуалізованого підходу в наративній терапії* (який враховує досвід кожної особи, дозволяючи індивідуалізувати лікування та сприяючи більш глибокому розумінню власної історії) та на *важливість методів* (які надають клієнтам змогу відновити контроль над своїм життям). Також підкреслюється роль соціальної підтримки через *групові сесії*, які створюють простір для спілкування та взаємодопомоги.

Подальші дослідження можуть зосередитися на інтеграції наративної терапії з іншими психологічними та терапевтичними методами, адаптації підходів для різних культур та розвитку цифрових інструментів для забезпечення ширшого доступу до лікування. Вивчення довгострокового впливу наративної терапії на життя та благополуччя жертв травматичних подій допоможе зрозуміти стійкість результатів лікування та потенційні адаптації методу. Застосування наративної терапії у роботі з жертвами травматичних подій має великий потенціал у підтримці осіб, що пережили травму, дозволяючи їм відновити власну ідентичність та побудувати нове, позитивне майбутнє.

Список використаних джерел

1. Карсканова С. В. Використання наративу як методу соціально-психологічної діагностики особистості. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки*. 2019. № 1. С. 30-35.

2. Ключко С. Наратив як засіб перетворення травматичних досвідів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2023. № 4. С. 65-75.

3. Fatahi N., Bardideh M., Talebi Bahman Biglou R., Gholami Z., Akbarinejad M. & Hoshyar N. The Effectiveness of Narrative Therapy on Reducing Behavior Problems and Improving Self-Perception in Students. *J Child Ment Health*. 2021. Vol. 7, No 4. P. 297-312.

Жанна ПЕТРОЧКО

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

Олена БАЧУРИНА

*здобувачка другого
(магістерського) освітнього рівня за спеціальністю
231 «Соціальна робота»
м. Київ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇХНІМ БАТЬКІВ У ЦЕНТРАХ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Автори наголошують на актуальності діяльності центрів розвитку дитини (ЦРД) в Україні, що зумовлена необхідністю покращити ефективність раннього розвитку дітей, і особливо тих, хто має особливі освітні потреби. Відзначено, що ЦРД пропонують широкий спектр послуг, в т. ч. освітню, реабілітаційну та консультативну допомогу дитині та її батькам, прагнуть оптимізувати освітні результати та соціальну інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами. Однак визначено, що існує значна прогалина щодо оцінки потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами у таких центрах.

***Ключові слова:** центри розвитку дитини, особливі освітні потреби, інклюзивна освіта, методи оцінювання, соціальна адаптація.*

Критично важливою є ефективна підтримка раннього розвитку дитини, оскільки це фундамент для її майбутнього успіху. Відтак, батьки все більше акцентують увагу на зусиллях, пов'язаних зі сприянням і удосконаленням інтелектуального, емоційного та соціального зростання дитини, підготовці її до навчання в школі. Особливого значення це питання набуває для дітей, які мають особливі освітні потреби.

У Законі України «Про охорону дитинства» наголошено, що кожна

дитина має невід'ємне право на освіту, що передбачає необхідність залучення до освітнього процесу усіх дітей, незалежно від ступеню їх розвитку чи можливостей. У зв'язку з цим, у сучасному ландшафті, який характеризується різноманітністю освітніх парадигм, батьки несуть велику відповідальність у виборі закладів освіти, які формуватимуть особистість їхньої дитини.

Часто звичайні заклади дошкільної освіти не відповідають очікуванням батьків дітей з особливими освітніми потребами, у результаті чого дорослі шукають інноваційні освітні моделі, сучасні інклюзивні технології. Комплексний набір навчальних і педагогічних заходів і послуг, спрямованих на оптимізацію траєкторії розвитку дитини, пропонують центри розвитку дитини (далі – Центр). З року в рік їх актуальність у освітньому просторі України посилюється.

Діяльність центрів розвитку дитини регламентується Положенням про центр розвитку дитини [3]. Згідно з цим Положенням, центр розвитку дитини є організацією в освітньому середовищі, яка зосереджується на періоді розвитку дітей віком від двох місяців до шести (семи) років. По своєму суті, Центр задуманий як заклад дошкільної освіти, спрямований на підтримку цілісного розвитку дітей, що охоплює фізичні, когнітивні та психологічні аспекти, включаючи необхідність реабілітації у разі потреби. Фізична інфраструктура таких центрів перепрофільована з існуючих закладів освіти, вона забезпечує дотримання суворих стандартів гігієни, безпеки та ефективності навчання. Головним у місії цих Центрів є кілька основних цілей, а саме: сприяння всебічному розвитку дітей дошкільного віку, полегшення їхньої соціальної акліматизації в дошкільному середовищі та забезпечення їхньої готовності до формального навчання в школі. Крім того, Центри надають важливу підтримку дітям, які потребують корекції розвитку, тривалої терапії та реабілітації, а також методичну та консультативну допомогу сім'ям.

Важливим є те, що у Центрах розвитку дитини заохочується активна

участь батьків у навчально-виховному та реабілітаційному процесі, а також здійснюється спільна робота з громадськими організаціями для сприяння цілісному розвитку дітей, які потребують корекції розвитку. Крім того, ці центри проводять інформаційні кампанії для сприяння розумінню та інклюзивності щодо проблем, з якими стикаються сім'ї, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю. Вони також надають велику підтримку педагогам і батькам щодо розвитку дитини, її навчання та соціальної інтеграції, формують індивідуальні плани реабілітації. У центрах можуть функціонувати групи корекційного та реабілітаційного спрямування (надання послуг з корекційної, педагогічної, психологічної, медичної, соціальної реабілітації дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, віком від двох до семи (восьми) років та ранньої допомоги для дітей віком від двох місяців до двох років). У центрі може бути організована робота клубів, секцій, гуртків, студій для дітей віком від чотирьох до шести (семи) років, а також консультаційних центрів для надання всебічної допомоги сім'ям, які виховують дітей вдома. У центрі можуть створюватися групи короткотривалого перебування дітей. Загалом багатогранна діяльність цих центрів спрямована на комплексне усунення проблем та сприяння цілісному розвитку дитини.

Сьогодні поширення в Україні набувають різні послуги, що є багатограним набором інтервенцій і призначені для підтримки осіб з особливими освітніми потребами протягом усього їхнього навчального шляху, сприяючи їх когнітивному, емоційному, вольовому та мовному розвитку. Це зумовлено тим, що особи, які мають особливі освітні потреби, потребують додаткової, постійної чи тимчасової допомоги в освітньому середовищі для захисту свого права на освіту. Таким чином, для дітей дошкільного віку, які мають такі потреби, центри розвитку дитини можуть бути найбільш сприятливими закладами, де можуть надаватися різні, в т. ч. інноваційні соціально-реабілітаційні послуги.

Актуальність діяльності центрів розвитку дитини підтверджується у дослідженні О. Виноградової [1]. Так, дослідниця пише, що на сьогоднішній день поширеним стає інноваційний підхід до задоволення потреб дітей з особливими освітніми потребами, а відтак, популярності набувають групи денного догляду. Надання соціальних послуг у цих групах передбачає низку заходів, спрямованих на полегшення життєвих труднощів і батьків, і дітей. Наприклад, упроваджуються різноманітні коригувальні заходи, програми зміцнення фізичного, духовного та психологічного здоров'я, адаптовані освітні програми для індивідуального навчання, заходи щодо розвитку навичок самообслуговування, полегшення соціальних взаємодій, надання соціальної підтримки сім'ям.

Функціонування центрів розвитку дитини дуже важливо розглядати у контексті соціальної адаптації та інклюзивної освіти. Як вказує у своїй статті Ю. Підвальна [2], соціальна адаптація означає динамічний процес, у якому індивіди або групи адаптуються до свого соціального середовища через взаємодію та поступове вирівнювання очікувань. Її основна мета полягає в сприянні стабільності, традиційності та постійному збагаченні соціального досвіду за допомогою інноваційних засобів. Центральним у соціальній адаптації є культивування індивідуальної суб'єктності, сприяння самостійному залученню до соціальних дій і функцій при оптимізації психофізіологічних витрат. Це є невід'ємною частиною діяльності центрів розвитку дитини, що підкреслює важливість їх функціонування. Нині інклюзивна освіта втілює принцип інтеграції дітей із різними станами здоров'я в соціальну структуру разом із їхніми здоровими однолітками, одночасно враховуючи їхні унікальні потреби в середовищі життя. Тому, центри розвитку дитини, інтегруючи у свою діяльність заходи щодо соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, також забезпечують їм можливість у майбутньому без перешкод долучитися до традиційного освітнього процесу з елементами інклюзії.

Вирішальним критерієм адаптованого освітнього середовища є його

доступність для дітей з особливими освітніми потребами, що зобов'язує заклади освіти відповідати як загальним педагогічним стандартам, так і спеціальним вимогам до облаштування особистого простору. Це комплексне технічне забезпечення, що охоплює побутові зручності, розвиток соціальної компетентності та сприяння соціальній активності дитини. Інший життєво важливий критерій адаптованого освітнього середовища, який потрібно виокремити, передбачає залучення сім'ї до процесів сприяння соціалізації та ранньому розвитку дитини. Такі ініціативи, як консультативні програми підтримки сімей та активне залучення батьків до освітніх та реабілітаційних заходів, є незамінними компонентами ефективної взаємодії, і тому вони повинні розглядатися як пріоритетні і для центрів розвитку дитини.

У документах, що регламентують діяльність Центру, зазначено, що серед їх основних завдань є психолого-педагогічне обстеження дітей та вивчення їхнього оточення, розроблення індивідуального плану корекції розвитку дитини на основі індивідуальної реабілітаційної програми тощо. Разом з цим, важливо відзначити, що аналіз сучасних літературних джерел та вивчення особливостей діяльності центрів розвитку дитини як у вітчизняному досвіді, так і у зарубіжному, показують недостатність розроблених та затверджених методик чи інструментів оцінювання потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами. У зв'язку з цим, необхідно проводити подальші дослідження, спрямовані на розробку комплексних методів та інструментів оцінювання, спеціально пристосованих до потреб батьків з дітьми з особливими освітніми потребами. Зрештою, встановлення стандартизованих практик оцінювання не лише сприятиме більш ефективній підтримці батьків, а й допоможе загальному покращенню послуг, які надають центри розвитку дитини.

Список використаних джерел

1. Виноградова О. В. Система сучасної соціальної роботи з дітьми з інвалідністю: Традиції та інновації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2020.

№76. С. 29-33.

2. Підвальна Ю.В. Соціально-педагогічна адаптація дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах інклюзивного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. №79 (Том 2). С. 48-52.

3. Про затвердження Положення про центр розвитку дитини. Постанова КМУ від 05.10.2009 р. № 1124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1124-2009-%D0%BF#Text>

Дмитро Плітін

*аспірант кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
(ОНП Соціальна робота)
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Наталія Олексюк

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

У статті розкрито проблему безпеки інформаційного простору. Особливу увагу приділено інформаційним небезпеці, загрозам і ризикам. Виділено джерела інформаційних ризиків, класифіковано види загроз інформаційній безпеці, визначено найпоширеніші механізми, форми та методи інформаційної агресії. Запропоновано інструменти захисту індивідуальної та суспільної свідомості від негативних впливів різноманітних форм і методів інформаційної агресії.

Ключові слова: *інформаційний простір; інформаційна безпека; інформаційний ризик; інформаційна загроза; інформаційна агресія.*

Однією з актуальних проблем сучасності є функціонування глобального інформаційного простору, який, окрім суттєвих переваг та численних можливостей, створює значні інформаційні небезпеки для суспільства у цілому (глобальні загрози, що мають знеособлений характер) та кожної особи зокрема (зовнішні, конкретно спрямовані, ризики) [2, с.

269]. До джерел інформаційних небезпек, загроз і ризиків відносимо: нерегульоване зростання інформаційних потоків, глобальну комп'ютеризацію, несанкціоновані доступи до комп'ютерних систем, а також вплив інформації на свідомість і психіку людини [1, с. 143].

Інформаційну безпеку визначаємо як стан захищеності суспільства, особи від інформаційних загроз, які можуть завдати шкоди їх існуванню чи функціонуванню [4, с. 412]. Інформаційна безпека ґрунтується на таких ключових принципах: соціальне усвідомлення важливості інформаційної безпеки; достовірність інформації; її цілісність; конфіденційність; доступність; захист персональних даних; захист від інформаційних загроз [5, с. 34].

У зв'язку з інтенсивним розвитком технологій, постійною зміною способів взаємодії та обміну інформацією, поява нових і зростання існуючих інформаційних загроз є постійним явищем. Усі відомі нам загрози інформаційній безпеці класифікуємо за такими критеріями, як: джерело виникнення; рівень небезпеки; спосіб реалізації; ступінь і характер впливу на систему; масштаб, тривалість та термін дії; ступінь навмисності прояву тощо [3, с. 24]. Означена класифікація інформаційних загроз дасть змогу розробити ефективні інструменти для їх запобігання. На основі детального аналізу ряду наукових досліджень, нами виділено такі види загроз інформаційній безпеці: загроза неусвідомлення інформаційних небезпек і ризиків; загроза актуальності інформації, її достовірності, цілісності, конфіденційності, надмірності чи відсутності [1, с. 146].

Використання найсучасніших інформаційних технологій у суспільстві відкриває багато можливостей та допомагає перетворити особу, суспільство на об'єкт маніпулювання. Механізми психологічного впливу ґрунтуються на маніпуляції свідомістю людини, включаючи управління образним сприйняттям дійсності та формування відповідної реакції на інформацію, насамперед переконанні в правдивості. Оскільки основним засобом інформаційного впливу є інформація, то об'єктом його є людська

психіка, психологія групи, суспільства, а суб'єктом – будь яка особа, організація або інституція, що активно поширює інформацію чи спрямовує її на інших з метою впливу [5, с. 35].

До каналів або засобів інформаційної війни можуть відноситися: Інтернет-ресурси (соціальні мережі, сайти, блоги); візуальні і звукові носії (радіо, телебачення, кінотеатр, фільми, пісні, новини, ток-шоу); промови (особисті зустрічі із великою аудиторією, концерти, політичні події); мистецтво (плакати, картини); література і преса (книги, брошури, газети, журнали). У процесі дослідження нами виділено такі найпоширеніші форми інформаційної агресії, як: «інтернет-тролі», «боти», дезінформація (більш широке поняття, ніж популярне fake news); поширення чуток і психологічний тиск; маніпуляція; диверсифікація громадської думки; поширення невизначеностей та створення хаосу; пропаганда; кібератака; інформаційний тероризм; міжсайтовий скриптинг (XXS), пов'язаний із вразливістю вебсайтів; соціально-технічна інженерія; встановлення шкідливого програмного забезпечення без згоди власника тощо [2, с. 269-270].

Важливо, що для кожної форми інформаційного впливу використовуються специфічні методи. Наприклад, у випадку маніпуляції можуть бути використані: метод «гнилого оселедця», коли підбирається неправдиве звинувачення, максимально брудне і скандальне; метод «40 на 60», який полягає в тому, що засоби масової інформації 60% своєї інформації подають в інтересах супротивника, завойовують таким чином його довіру до себе, а решту 40% використовують для надзвичайно ефективною, завдяки цій довірі, дезінформації; метод «великої брехні», коли максимально впевнено подається настільки жахлива брехня, що видається правдою саме тому, що неможливо навіть уявити, як можна брехати про таке; метод «абсолютної очевидності», який полягає не в доведенні думки, а в поданні її як чогось очевидного, само собою зрозумілого, тому підтримуваного більшістю; метод невідомого героя, що

полягає в хибній героїзації особи/групи осіб; метод багаторазового повторення, коли навіювання думки відбувається шляхом її постійного повторення, оскільки «брехня, повторена тисячу разів, стає правдою» [6, с. 34-35].

Для підтримки безпеки інформаційного впливу особі/суспільству необхідно не лише знати форми й методи деструктивного інформаційного впливу на них, але й постійно оновлювати й удосконалювати заходи безпеки. З цією метою нами визначено інструменти захисту індивідуальної свідомості від негативних інформаційних впливів, а саме: здорове середовище; критичне мислення; отримання інформації з різних джерел; інформаційна грамотність; інформаційна культура та гігієна; контроль емоцій [4, с. 415]. До механізмів захисту суспільної свідомості від впливу інформаційної агресії ми відносимо: моніторинг медіа-ресурсів на предмет наявності матеріалів, які містять згубний інформаційний вплив; створення незалежних, професійних, конкурентоздатних українських засобів масової інформації, спрямованих на захист як особистісних, так і національних ідей та інтересів; заохочення громадськості до створення ресурсів з викриття неправдивих інформаційних повідомлень, а також доведення результатів у доступній формі до населення; формування пропозицій до чинного законодавства органам законодавчої та виконавчої влади щодо удосконалення системи інформаційної безпеки країни; адаптація сучасних методик інформаційного протиборства до вітчизняних реалій та надання рекомендацій щодо їх застосування відповідним державним органам; створення державної програми інформаційного протиборства ворогам України [6, с. 208-209].

Таким чином, захист індивідуальної та суспільної свідомості від негативних інформаційних впливів найрізноманітніших форм і методів інформаційної агресії є важливим завданням у сучасному світі. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що протидія інформаційним небезпекам, загрозам і ризикам є одним із найважливіших напрямів

забезпечення інформаційної безпеки як складової частини національної безпеки держави. Механізми протидії зазначеним загрозам мають бути високотехнологічними та мати системний характер.

Список використаних джерел

1. Валюшко І. О. Основні виклики і загрози в епоху інформаційних війн // *Науковий вісник Дипломатичної академії України. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Серія «Політичні науки»* / За заг. ред. В.Г. Ціватого, Н.О. Татаренко. 2016. Випуск 23. Частина II. С. 142–147. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23(2)_21).

2. Захаренко К. Стратегія формування ефективної системи державної інформаційної безпеки // *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 131. С. 268–272. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/144871426.pdf>.

3. Морозов О.Л. Інформаційна безпека в умовах сучасного стану і перспектив розвитку державності // *Віче*. 2007. №12. С. 23–25. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/598/>.

4. Плітін Д., Олексюк Н. Інформаційна культура особистості як основа її інформаційної безпеки. *The I International Scientific and Practical Conference «Current methods of improving outdated technologies and methods»*, January 08-10, 2024, Bilbao, Spain. 472 p. Pp. 412–415. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/31702>.

5. Plitin D., Oleksiuk N. The content of personal information security in the conditions of war. *IX International Scientific and Practical Conference «New problems of science and ways of their solution»*, January 02-03, 2024, Paris. France. Pp. 34–36. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/31699>

6. Таркін В. П. Інформаційні війни у сучасному політичному просторі як феномен ХХ-ХХІ століття : дис...доктора філос. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 220 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e2fc50ae-9f7b-4b42-9acd-a42286957686>.

Анна Попович

доцент, кандидат соціологічних наук,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород

ТАРГЕТОВАНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність публікації пов'язана з тим, що тема таргетованої соціальної допомоги є новою і має значний науковий потенціал у сфері наукових досліджень. Авторка узагальнила фактори, які зумовили

прийняття даної політики. Алгоритм її впровадження продемонстровано на прикладі диференційованого підходу до призначення допомоги на проживання ВПО. Згадані окремі проблеми, що виникають на етапах таргетування соціальної допомоги.

Ключові слова: *вразливі категорії, соціальний захист, таргетована соціальна допомога.*

Функціонування системи соціального захисту населення в умовах війни залишається одним із найбільш нагальних викликів для України. З'являються нові групи ризику, традиційно вразливі категорії населення стають ще більш вразливими. Саме поняття «категорія» містить розуміння однорідності осіб або їх важливу спільну ознаку (внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій, особи з інвалідністю, діти-сироти, потерпілі від насильства та ін.). За відсутності спеціальних досліджень інформація про їх становище, особливо в умовах війни, характеризується контекстом «більшість серед них». Проте будь-яка із згаданих вище та інших категорій населення не є однорідною і, безумовно, потребує диференційованого підходу щодо можливостей отримання соціальної допомоги.

Поняття таргетування у сфері соціального захисту населення в Україні з'явилося в останні роки. Зокрема, трансформація розгалуженої системи соціальних виплат в універсальну таргетовану соціальну допомогу зафіксована у Плані відновлення України як один з проєктів Національної програми «Забезпечення ефективної соціальної політики») [1]. У європейських країнах таргетування соціальної допомоги є визнаним у цій сфері інструментом, який підштовхує людей до активної участі у подоланні складних життєвих обставин, зменшуючи потребу в підтримці з боку держави. В Україні він тривалий час залишався в числі непопулярних. Сучасна криза сформувала ряд чинників, які змусили Уряд прийняти відповідне рішення. Серед них: 1) видатки на соціальний захист є другою за величиною після оборони України статтею у держбюджеті; 2) їх фінансування здійснюється завдяки зовнішнім запозиченням; 3) бюджети

програм на соціальний захист осіб з інвалідністю та підтримку ветеранів у 2024 році зросли майже вдвічі [3].

Таким чином, таргетування соціальної допомоги надає можливість зосередитися на критично важливих соціальних видатках. Для розгортання таргетованої соціальної допомоги важливо розуміти алгоритм її здійснення. На початковому етапі аналізується статистична інформація щодо вразливих категорій населення. Аналіз інформації на другому етапі фокусується на їх розподілі (сегментації) за певними критеріями. Для демонстрації таргетованого підходу можна використати зміни у виплатах на проживання для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Станом на 27.10.2023 року кількість офіційно зареєстрованих ВПО досягала понад 4,9 млн осіб, з них: дітей до 18 років – 1 042 490; осіб працездатного віку – 2 139 758; осіб з інвалідністю – 202 886 [2]. Враховуючи, що з вересня 2023 року запроваджено диференційований підхід до призначення допомоги на проживання ВПО з врахуванням відповідності новим критеріям, 112000 ВПО припинено виплату допомоги. Протягом визначеного терміну ВПО працездатного віку повинні стати на облік в Державну службу зайнятості, працевлаштуватися, отримати ваучер на навчання тощо.

За логікою таргетування у розробці ефективної стратегії допомоги необхідно виокремлювати ті групи, які є найбільш вразливими, перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО) та можуть отримувати соціальні послуги. Тому згадана вище норма не поширюється, зокрема, на ВПО з інвалідністю та які здійснюють догляд за членами сім'ї з інвалідністю.

Наступний етап таргетування потребує оцінювання наявних ресурсів залежно від рівня суб'єктів надання соціальних послуг (матеріальних, кадрових, інформаційних тощо). Однією з проблем на цьому рівні є фінансова неспроможність частини територіальних громад реалізовувати делеговані повноваження щодо надання базових соціальних послуг

особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО). Вони потребують субвенцій з Державного бюджету України.

Надалі вирішуються питання надання соціальних послуг для тих, хто перебуває у СЖО. Часто вони ускладнюються нестачею і невідповідністю кадрів до проведення оцінювання потреб сім'ї/особи у соціальних послугах, що тягне за собою проблеми з кваліфікацією, процесуальним оформленням СЖО та веденням випадку задля вирішення конкретної СЖО.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що в умовах гуманітарної та фінансової кризи трансформація системи соціальних виплат у таргетовану соціальну допомогу в Україні є вимушеним і складним завданням. Сприяти його вирішенню може проведення кількісних і якісних досліджень з метою моніторингу та оцінки наслідків такої політики для груп ризику і тих, що перебувають у СЖО.

Список використаних джерел

1. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>
2. Рекомендації учасників слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: «Забезпечення конституційних прав і свобод громадян України підрозділами соціального захисту населення в регіонах»: Протокол № 174 від 31 січня 2024 року. URL: <https://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/31930.pdf>
3. Соціальні видатки державного бюджету у 2024 році складуть 470 млрд грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialni-vydatky-derzhavnoho-biudzhetu-u-2024-rotsi-skladut-470-mlrd-hrn-premier-ministr>

Інна Самолюк
викладач кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
м.Хмельницький

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті звернено увагу на особливості роботи педагога з дітьми внутрішньо переміщених осіб. Розкрито завданням соціально-педагогічної роботи педагога з дітьми та батьками у конфліктний та постконфліктний періоди. Великого значення надано здійсненню соціально-педагогічної роботи з дітьми, які пережили травмуючі події. Акцентовано увагу на таких технологіях надання підтримки як кризове втручання, допомога для самопомоги та музикотерапія.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, психотравмуючі фактори, соціально-педагогічний та психологічний супровід, соціально-педагогічна робота з дітьми*

Сьогодні перед суспільством стоять важкі виклики, покликані до толерантного спілкування, взаєморозуміння і співпереживання, спричинені непохитними подіями сучасності. Однак, дійсність виявляється складнішою, вибагливою і визначає потребу державного забезпечення підтримки громадян, які потребують сторонньої допомоги і не можуть самостійно вирішувати особисті проблеми.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є важливим інструментом та складовою забезпечення соціального захисту та підтримки вразливих категорій населення з метою запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин, посилення здатності клієнтів до реалізації власного життєвого потенціалу. Здійснення соціальної підтримки та надання соціальних послуг та допомог дітям, сім'ям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть їх вирішити самостійно, потребує від фахівців із соціальної роботи володіння відповідними знаннями і навичками.

Проблеми внутрішньо переміщених осіб сьогодні є досить актуальними і потребують комплексного вирішення за участю різних відомств державного і регіонального рівня. За визначенням І. Пеши, В. Галайдюк, І. Сопівник, О. Кошук, внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є особа, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень

прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1; 2].

Варто зауважити, що сьогодні у досить складній ситуації опинились діти, які втратили своє звичне оточення, домівку, батьків, вимушено змінили місце проживання внаслідок воєнних дій.

Перебування в зоні воєнних дій, втрата батьків, чуже оточення є психотравмуючими факторами, ситуаціями підвищеного ризику виникнення реакції дезадаптації. Відповідно до цього, соціальний педагог у взаємодії з психологом та лікарем надають такій категорії дітей соціально-психологічну та медичну допомогу, адже створення у дитини почуття захищеності, психологічного комфорту, виявлення її потенційних фізичних та психічних ресурсів, активізація адаптаційного потенціалу, пред'явлення вимог, які співвідносяться з її можливостями, – найважливіший напрям роботи соціального педагога з попередження реакції дезадаптації у дітей.

Здійснення соціальними педагогами професійного супроводу дітей з числа внутрішньо переміщених осіб чи інших категорій населення, які потребують додаткового захисту, зокрема з питання їх інтеграції в нове для них освітнє середовище, а також надання психолого-педагогічної підтримки їх батькам з питань захисту прав дитини потребує вирішення організаційно-методичних аспектів роботи соціальних педагогів як спеціалістів психологічної служби закладів освіти в сучасній соціально-політичній ситуації, а також чіткого розуміння ними характеристик нових викликів, пов'язаних із з соціально-політичною ситуацією в Україні, та меж власної професійної компетенції у вирішенні актуальних питань соціально-педагогічної роботи у конфліктний та постконфліктний період [3, с. 56].

Основними завданнями соціально-педагогічної роботи з дітьми та батьками у цей період є виявлення дітей, які потребують соціально-педагогічної та/або психологічної допомоги; прилаштування дітей, які

втратили батьків до інтернатів чи дитячих будинків; виявлення порушень прав дитини та їх захист; створення сприятливого соціально-психологічного клімату у закладах освіти; протидія булінгу; попередження та профілактика жорстокого поводження й насильства в освітньому середовищі; сприяння адаптації дітей-переселенців в нових умовах; оптимізація змісту і форм соціально-педагогічної та правової просвіти учасників освітнього процесу тощо [4].

Також, здійснюючи соціально-педагогічний та психологічний супровід сімей які опинилися у складних життєвих обставинах, з метою попередження та недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників освітньо-виховного процесу, спеціалісти соціально-психологічної служби зобов'язані суворо дотримуватися Етичного кодексу та вимог щодо застосування методик психологічної діагностики.

Важливо розуміти, що соціально-педагогічна робота з дітьми, які пережили травмуючі події, носить в першу чергу захисний і профілактичний характер та спрямована на вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням дотримання прав дитини, та на попередження й протидію негативним факторам, які спричиняють або можуть спричинити поглиблення кризового стану.

У період військового конфлікту школа стає центром мікрорайону й громади з надання допомоги сім'ям з дітьми, обміну досвідом, тобто стає суб'єктом соціальної роботи. В цих умовах зростає значення діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу. Надто, якщо серед учнів є постраждалі внаслідок військового конфлікту діти.

Пошук ефективних соціально-педагогічних технологій допомоги і підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, що стали свідками бойових дій та зазнали серйозного негативного впливу на психоемоційний стан і розладів у поведінці, спонукав нас до аналізу можливостей тих з них, які,

на нашу думку, мають певні потенційні можливості у роботі з такими дітьми.

З метою надання допомоги сім'ям вимушених переселенців та їхнім дітям саме у закладу освіти є всі можливості, умови й відповідні фахівці для реалізування таких випробуваних й ефективних технологій надання підтримки як кризове втручання, допомога для самодопомоги та музикотерапія.

Нами звернено увагу, що у разі кризового втручання людина, сім'я є об'єктом соціальної і соціально-педагогічної роботи до усунення загрози її життю і здоров'ю – відновлення фізичного і психічного стану та соціального статусу. Предметом кризового втручання є ті проблеми, що призвели людину, сім'ю до кризи. За умов кризового втручання відповідальність за життя і здоров'я дитини бере на себе соціальний педагог, соціальний працівник.

Список використаних джерел

1. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: прийнятий від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 08.04.2024).

3. Зверєва І.Д., Лактіонова Г.М. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

4. Особливості організації в закладах освіти соціально-педагогічної роботи з дітьми у конфліктний та постконфліктний період. URL: <http://osvita.smila.com/metodychnirekomendaciji/1778-osoblyvosti-organizaciji-v-zakladah-osvity-socialnopedagogichnoji-roboty-z-ditmy-u-konfliktnyj-ta-postkonfliktnyj-periodmetodychni-rekomendaciji> (дата звернення: 08.04.2024).

Olga Soroka

*Professor, Doctor of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Social Work and
Management of Socio-Cultural Activities*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil
Ming Ding
postgraduate student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
China

SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINING THE PHENOMENON OF STRESS RESISTANCE

The authors raise the issue of revealing the essence of the "stress resistance" phenomenon. Attention is focused on psychoanalytic, behavioral, systemic methodological, and strengths theory approaches.

Keywords: *stress, stress resistance, scientific methodological approaches, phenomenon.*

Modern society makes more and more demands on individuals, increasing pressure on them in both personal and professional spheres. Internal crises are aggravated by external ones, including economic, social, political, etc. Tension causes psychological discomfort, which manifests itself through conflicts, quarrels, irritation, anger, and aggression. All this affects psychosomatics, causing serious psychological disorders and diseases. The war in Ukraine has significantly complicated the situation. In this regard, the ability of a person to be resilient to stress and overcome difficulties without great losses to mental and physical health is of particular importance. Thus, the problem of studying the main scientific approaches to the study of the phenomenon of "stress resistance" is becoming more relevant.

The term "stress" was first used by G. Selye when he developed the theory of "general adaptation syndrome". Subsequently, this term has expanded its use to various scientific disciplines and has become more popular [2]. As O. Kravtsova rightly notes, "borderline mental states are directly related to the process of adaptation. They go beyond the generally accepted norm, but cannot be attributed to pathology and are located between health and disease. This group includes several psychological phenomena, including neurotic states.

In psychology, there are several main scientific approaches to describing stress resilience. For example, the psychoanalytic approach deals with resilience

in situations of conflict. In this context, "stress resilience" can be seen as an indicator, with a positive value of which a person feels good and harmonious mentally. In turn, a negative value ("stress vulnerability") leads to a painful state of hysteria or neuroticism, characterized by constant inadequate anxiety.

According to Freud, in a stressful situation, psychological defenses are unconsciously triggered to protect the human psyche from destructive emotional experiences, including pain, shame, fear, anxiety, etc. In this case, the "material" of the stressful situation is "encapsulated". A person continuously spends his or her mental energy on protecting against it, which increases tension and anxiety.

From the perspective of the psychoanalytic theory of neurotic conflicts, the cause of stress vulnerability is the suppression of the female self in a world ruled by men. Studying neuroticism and neurosis in women, K. Horney emphasized the need to compete, to meet the conditions set by men, which creates frequent stressful situations for women. For this reason, women are more emotionally unstable than men, suffer from mood swings and self-esteem, and seek to attract attention at any cost.

In the context of the behavioral (behavioral) approach based on the theory of B. Skinner's theory [4], the development of an individual is completely dependent on environmental factors. Certain stimuli, acting on an individual, determine the formation of his or her various qualities. Through the use of the principles of learning theory, behavioral patterns are modified. Unlike the psychoanalytic approach, the behavioral approach does not aim to find out the causes of a problem, conflict, or symptom; it changes the observed behavioral patterns and reduces stress resistance.

Researchers of the systemic approach consider stress resistance to be a necessary characteristic of the holistic process of adaptation and associate it with the regulation of emotional states. They understand "stress resistance" as a person's ability to be emotionally stable and mentally resilient. Stress (psychological tension) occurs in situations that a person treats as significant events in his or her life, which is determined by his or her motives.

It should be noted that "stress resilience" is considered in the context of the strength perspective. In this approach, "stress resilience means the knowledge, skills, abilities, and discoveries that accumulate over time as a result of solving problems and dealing with challenges. This means that during a stressful situation, the preservation of well-being occurs due to the resources and abilities that a person has and develops during a stressful situation" [1, p. 14].

The most developed and authoritative is, in our best judgment, the position of G. Ryshko, according to which stress resistance, as a property of the psyche, reflects the ability of a person to successfully carry out the necessary activities (vital functions) under stressful conditions [3]. It only partially depends on the type of nervous system, temperament, and other neurophysiological indicators. The determinants of stress resistance are a set of structural components of the personality: neurodynamic, psychodynamic, personal, and socio-psychological.

Список використаних джерел

1. Богданов С. О., Чернобровкін В. М., Панок В. Г. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах. Київ, Україна: ПУЛЬСАРИ, 2017, 208 с.
2. Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. Вісник післядипломної освіти. 2019. Випуск 7 (36). Серія Соціальні та поведінкові науки. С. 98–117.
3. Ришко Г. М. Методологічне обґрунтування експериментального дослідження стресостійкості. Проблеми сучасної психологічної освіти в нових термінах. Педагогика и психология. 2014. № 1. С. 239–247.
4. Skinner B. F. The concept of the reflex in the description of behavior. Journal of General Psychology. 1931. № 5. Pp. 427–458.

Ірина Суровцева

кандидат історичних наук

доцент кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

м. Дніпро

ДІЯЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ГУМАНІТАРНИХ МІСІЙ В

УМОВАХ ОСОБЛИВИХ РИЗИКІВ

Автор акцентує увагу на важливості та корисності гуманітарної допомоги, надання якої забезпечується діяльністю співробітників гуманітарних місій в умовах особливих ризиків. Багатогодинна робота в несприятливих або екстремальних умовах сприяє фізичним та емоційним проблемам гуманітарних працівників. Наводяться данні про вплив інцидентів на виконання службових обов'язків гуманітарних працівників.

Ключові слова: гуманітарна система допомоги, гуманітарні місії, стрес, співробітники гуманітарних організацій.

Динаміка конфліктів, переміщення, бідності, нестачі продовольства, зміни клімату все більше взаємопов'язані та посилюються, змушуючи велику кількість людей шукати безпеки та прихистку (лише в Україні гуманітарні потреби катастрофічно зросли й зараз допомоги потребують понад 17 мільйонів громадян). Численні гуманітарні проблеми та кризи людства сприяли появі міжнародної гуманітарної системи допомоги (гуманітарних місій). На початок ХХІ ст. людство напрацювало принципи надання гуманітарних послуг, що базуються на міжнародному гуманітарному праві (МГП). Гуманітарні організації роками вибудовували свої роботи та намагаються бути готовими до оперативного, своєчасного й ефективного реагування на ті виклики, які несе для цивільного населення будь-яке лихо (війна, техногенні та природні катастрофи, тощо).

У відповідь на гуманітарні виклики тісно співпрацюють органи державної влади, соціальні служби, громадські організації, аби люди могли отримати всю доступну допомогу: від інформації про відновлення навчання дітей до розміщення в колективних центрах та отримання сімейних гігієнічних наборів. Так, наприклад, з початком повномасштабної агресії РФ проти України, ВООЗ доставляє спеціалізовані медичні засоби, координує розгортання медичних бригад і співпрацює з національними органами охорони здоров'я, щоб мінімізувати збої в наданні критичних медичних послуг в Україні та країнах, які приймають біженців [1].

Надання гуманітарних послуг, «орієнтованих на потреби», цілком залежить від самовідданості, ефективності, стресостійкості працівників гуманітарних служб. Співробітники цих організацій допомагають

переселенцям та уразливим особам місцевих громад в Україні (в т.ч. тим, хто вирішив повернутися додому на тимчасово окуповані території), надаючи їм предмети першої необхідності, як-от харчі, для подорожі; консультування у доступі до адміністративних і соціальних послуг, відновлення громадської інфраструктури, ведення окремих випадків та психосоціальну підтримку.

Згідно звіту Управління ООН з координації гуманітарних справ / ОСНА Ukraine близько 415 організацій впроваджують заходи з порятунку життя по всій Україні. Гуманітарні організації в Україні надали важливу допомогу майже 8 мільйонам людей у 2023 р. Трохи більше 100 партнерів працювали в Україні, переважно в Донецькій і Луганській областях, до ескалації війни в 2022 р. Проте посилення ситуації в безпеці та нестача фінансування перешкоджають гуманітарним організаціям надавати допомогу більшій кількості людей. Кілька інцидентів безпеки вплинули на роботу на півдні України, включаючи щонайменше три атаки на пункти розподілу, що змусило партнерів тимчасово призупинити діяльність. У 2023 р. щонайменше п'ятеро гуманітарних працівників були вбиті під час виконання службових обов'язків. Перешкоди та втручання продовжували впливати на допомогу в районах під контролем РФ, де допомога вкрай обмежена [2].

Професійні працівники, які надають допомогу, часто працюють із великими спеціалізованими організаціями (наприклад, «Лікарі без кордонів»), які мають інфраструктуру та ресурси для належної підтримки свого персоналу. Набагато більше людей (наприклад, парамедики, громадські та релігійні групи) беруть участь як аматори(волонтери) в реагуванні на міжнародні катастрофи. Наприклад, УВКБ ООН приймає фахівців на різні посади (старшого помічника з питань захисту, співробітника служби безпеки, радника з питань захисту, помічника радника з питань захисту, польового радника).

Гуманітарні працівники щоденно стикаються з небезпечними ситуаціями та особливими ризиками, пов'язаними з наданням гуманітарної допомоги (проблеми з безпекою включають вплив конфлікту чи стихійного лиха, що прискорило кризу; пошкодженість або відсутність житлових приміщень, санітарних умов; високий рівень незахищеності). Ризики для психічного здоров'я включають життя в стресових середовищах, багатогодинну роботу в несприятливих або екстремальних умовах; і труднощі, пов'язані з поверненням до домашнього життя та діяльністю після відрадження.

Гуманітарні працівники можуть мати негативний вплив на особисте здоров'я. Дослідження показують, що майже 35% гуманітарних працівників повідомляють про погіршення свого здоров'я під час місій. Травми внаслідок нещасних випадків і насильства становлять ризик для працівників гуманітарної допомоги та спричиняють більше смертей, ніж хвороби чи природні причини. Дослідження працівників Американського Червоного Хреста показало, що 10% зазнали нещасних випадків або травм, а 16% зазнали насильства; понад 40% вважають цей досвід більш стресовим, ніж очікувалося. Однак ризики для персоналу нерівномірно розподілені в гуманітарному ландшафті. Постійне спостереження за насильством, спрямованим проти працівників гуманітарної допомоги та ліквідації наслідків стихійних лих, продовжує демонструвати, що більшість цих подій відбуваються в кількох небезпечних місцях (Афганістан, Камерун, ЦАР, Конго, Ефіопію, Малі, Нігерію, Сомалі, Південний Судан і Сирія). Ризики безпеки, викрадення та насильства проти працівників гуманітарних організацій продовжують викликати стурбованість гуманітарної спільноти.

Під час стихійних лих і надзвичайних ситуацій працівники, які займаються наданням допомоги, повинні знати про фізичну небезпеку (наприклад, уламки, обірвані лінії електропередач, нестабільні конструкції та інші екологічні ризики). Працівники в певних конфліктних і

постконфліктних ситуаціях повинні бути навчені щодо саморобних вибухових пристроїв, наземних мін та інших боєприпасів, що не вибухнули. Співробітники гуманітарної допомоги та ліквідації наслідків стихійних лих, які спрямовуються в небезпечні райони (включно з активними конфліктними зонами), обов'язково проходять спеціалізований інструктаж з питань безпеки [3].

Таким чином, щороку сотні тисяч професійних працівників гуманітарних місій направляються по всьому світу для підтримки людей, які постраждали від катастроф і конфліктів. Їх професійна діяльність вимагає спеціальної захисної та антистресової підготовки. Ці реалії розповсюдженості гуманітарних криз актуалізують запровадження в ЗВО України нових спеціалізацій та освітньо-професійних програм (в рамках спеціальності Соціальна робота), спрямованих на підготовку співробітників міжнародних гуманітарних організацій.

Список використаних джерел

1. Огляд роботи міжнародних гуманітарних організацій та їх відповіді на гуманітарну кризу в Україні, спричинену воєнною агресією з боку рф. URL: <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Ohliad-mizhnarodnykh-humanitarnykh-orhanisatsiy-1.pdf>
2. Ukraine: Humanitarian Response and Funding Snapshot (January - July 2023). URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-and-funding-snapshot-january-july-2023-enuk?fbclid=IwAR0SoE5pn9R1VOBqHwVmPsIV5zGIgSY03DOwdwWVr4Hc_kXPlvLnporaHig
3. Humanitarian Aid Workers. URL: <https://wwwnc.cdc.gov/travel/yellowbook/2024/work-and-other-reasons/humanitarian-aid-workers>

Уляна Тесля,
магістрантка спеціальності
011 освітні, педагогічні науки
ОПП Соціальна педагогіка,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

СУТНІСТЬ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ ЯК ОЗНАКИ ВРАЗЛИВОСТІ

Аналізується питання сутнісної складової насильства у сім'ї та жорстокого поводження з дітьми як ознаки вразливості, зазначається що насильство в сім'ї може стосуватися будь-якої категорії населення, незалежно від соціального статусу чи віку. У дослідженні визначено, що ознакою вразливості у цьому контексті може бути відсутність адекватного захисту та підтримки від дорослих, низький рівень освіти або свідомості про права дитини, а також погані соціально-економічні умови, які можуть сприяти насильству в родині .

Ключові слова: *насильство, сім'я, діти, ознаки вразливості, жорстоке поводження.*

Проблема насильства в сім'ї є актуальною в сучасному світі, оскільки вона стосується безпеки та добробуту людей у їхніх власних домівках. Насильство в сім'ї може приймати різні форми, такі як фізичне, емоційне, сексуальне чи економічне насильство. Ця проблема може відбуватися у будь-якій сім'ї, незалежно від соціального статусу, релігії чи культури.

Національні та міжнародні організації активно працюють над вирішенням проблеми насильства в сім'ї шляхом підтримки жертв, усунення насильницьких поведінок, а також зміни соціальних норм, що підтримують насильство. Одним із головних завдань є підвищення освіченості громадськості про наслідки насильства в сім'ї та надання доступу до необхідних ресурсів і послуг для жертв.

У зв'язку з пандемією COVID-19 та веденням бойових дій. Проблема насильства в сім'ї набула ще більшої актуальності, оскільки карантинні обмеження та економічні труднощі можуть призвести до збільшення випадків насильства та зниження можливостей для жертв отримати допомогу. Жертвами насильства в сім'ї стають люди будь-якого віку, статі, рівня освіти та соціального статусу, але найбільш вразливими до насильства в сім'ї є жінки та діти. Так, за оцінками Світового банку від

20% до 50% жінок у різних країнах були жертвами фізичного насильства в сім'ї [1; 5].

За офіційними даними в Україні, проблема насильства в сім'ї залишається високою. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, у 2020 році було зафіксовано понад 160 тисяч випадків насильства в сім'ї. Це лише ті випадки, які були офіційно зареєстровані, і справжня кількість може бути набагато вищою через велику кількість незареєстрованих випадків.

Значна частина жертвами насильства в сім'ї є жінки та діти. Проте, також варто відзначити, що насильство в сім'ї може стосуватися будь-якої категорії населення, незалежно від соціального статусу чи віку.

Уряд України проводить різноманітні заходи для боротьби з цією проблемою, зокрема, розробляє та впроваджує програми підтримки для жертв насильства, підвищує свідомість громадськості про наслідки насильства в сім'ї та забезпечує доступ до необхідних послуг та ресурсів. Однак, проблема насильства в сім'ї залишається серйозним викликом для українського суспільства, і потребує подальшої уваги та розв'язання.

Зауважимо, що проблема жорстокого поводження з дітьми є серйозною та актуальною в сучасному світі. Це явище може мати серйозні наслідки для фізичного та психічного здоров'я дітей, включаючи психічні травми, низьку самооцінку, відчуття відведеності та навіть суїцидальні думки. Жорстоке поводження з дітьми може виявлятися у формі фізичного насильства, психологічного тиску, сексуальних зловживань, а також у недостатньому забезпеченні основних потреб дитини, як-то харчування, одяг, освіта та медичний догляд [1, 50].

Ознакою вразливості у цьому контексті може бути відсутність адекватного захисту та підтримки від дорослих, низький рівень освіти або свідомості про права дитини, а також погані соціально-економічні умови, які можуть сприяти насильству в родині. Для запобігання жорстокого поводження з дітьми важливо проводити системну роботу з попередження

насильства в сім'ї, надавати підтримку жертвам та покарання винних осіб, а також підвищувати свідомість суспільства про цю проблему [6, с.188].

Проблема жорстокого поводження з дітьми є серйозною та актуальною в сучасному світі. Це явище може мати серйозні наслідки для фізичного та психічного здоров'я дітей, включаючи психічні травми, низьку самооцінку, відчуття відведеності та навіть суїцидальні думки. Жорстоке поводження з дітьми може виявлятися у формі фізичного насильства, психологічного тиску, сексуальних зловживань, а також у недостатньому забезпеченні основних потреб дитини, як-то харчування, одяг, освіта та медичний догляд [3, с.56].

Важливим у протидії насильства є дотримання Закону України "Про попередження насильства в сім'ї", який визначає правові та організаційні засади запобігання та протидії насильству в сім'ї, захисту жертв насильства та встановлює відповідальність за порушення цього закону. Основні положення закону передбачають: визначення поняття "насильство в сім'ї" та видів насильства, включаючи фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство; встановлення прав та обов'язків органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, судів, правоохоронних органів, медичних та соціальних служб у сфері запобігання та протидії насильству в сім'ї; заборона насильства в сім'ї та надання правової та психологічної допомоги жертвам насильства; встановлення відповідальності за порушення закону, включаючи адміністративну, кримінальну та цивільну відповідальність [2; 3].

Загалом у роботі фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних педагогів/працівників важливим є проведення профілактичної роботи, включаючи навчальні та інформаційні заходи щодо запобігання насильства в сім'ї, а також сприяння соціальній реабілітації жертв насильства.

Список використаних джерел:

1. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 4. С. 47–53.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.

3. Запобігання насильства в сім'ї / під заг. ред. А. В. Довженко, А. Й. Присяжнюк, В. А. Ганцюра. Київ : ТОВ НОВА, 2004. 136 с.

4. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства. К., 2003. 337 с.

5. Повалій Л. В. Концептуальні підходи до аналізу насильства в сім'ї. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. Вип. 14. Кн. 1. Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. Г., 2010. С. 358–367. 7

6. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2013. Вип. 28. С. 185–189.

Філатова Ірина

*магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
факультету педагогіки і психології
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Іванна Парфанович

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ,

ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Встановлено роботу соціальних працівників територіальних громад з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом. Обґрунтовано, що для підвищення ефективності соціальної роботи важливо оперувати такими поняттями, як: «конфлікт із законом»; «дитина, яка перебуває у конфлікті з законом»; «пробація». Встановлено основні фактори ризику та визначено найбільш ефективні методи роботи.

Ключові слова: пробація, фактори впливу, конфлікт із законом, превенція.

Постановка проблеми. Конфлікт із законом – це ситуація, яка виникає внаслідок порушення особою законодавчо закріплених норм та тягне за собою певні покарання [2]. Особливо це стосується неповнолітніх дітей, які потрапили у складні життєві обставини у зв'язку із вчиненням правопорушень.

Дитина, яка перебуває у конфлікті із законом, – це неповнолітня особа, яка скоїла правопорушення і перебуває на профілактичному обліку у відділі ювенальної превенції або відбуває покарання за вироком суду. А загалом, категорії дітей, які можуть перебувати у конфлікті з законом, такі:

1) діти, які поставлені на профілактичний облік у ювенальній превенції;

2) діти, які поставлені на облік у службі пробації (це засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, або звільнені від відбування покарання з випробуванням);

3) діти, ув'язнені та перебувають у слідчому ізоляторі;

4) діти, які відбувають покарання, пов'язане з позбавленням волі у виховній колонії.

Актуальність теми дослідження. Система пробації за Законом України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. [2, с. 2] передбачає роботу з правопорушниками без ізоляції їх від суспільства – надання їм соціальної та психологічної підтримки та допомоги. І, звісно, це нагляд і контроль. Пробація – це забезпечення безпеки суспільства (громади) шляхом запобігання вчиненню правопорушень. Метою пробації є запобігання повторним правопорушенням осіб, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом дослідження їх особливостей та умов життя, упровадження системи програм різного спрямування, соціального патронажу. Процес пробації зорієнтовано також на дослідження факторів, що сприяли вчиненню злочину, та, за можливості, усунення їх впливу [2].

Сьогодні, у час реформування системи та підходів до покарань неповнолітніх, велика увага зосереджена на розвитку пробації, що є альтернативою ув'язнення і дозволяє максимально ефективно використовувати принципи перевиховання та виправлення в умовах громади.

Мета: визначення особливостей соціальної роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, забезпечення попередження і подолання факторів, що впливають на правопорушення і злочинність.

Виклад основного матеріалу. На жаль, останнім часом у громаді збільшилася кількість осіб, які вступили у конфлікт із законом. Для з'ясування причин та обставин, що сприяють такому негативному явищу, службою у справах дітей обстежуються обставини, зокрема родини, в яких виховуються діти, що вступили в конфлікт із законом, вивчаються умови їх проживання та виховання.

Встановлено основні фактори ризику потрапляння дитини у конфлікт із законом [7, с. 316]:

1) особистісні (сюди відносять стан здоров'я, фізичний стан, темперамент, специфічні особливості характеру);

2) фактори сімейного впливу; зокрема, особлива увага повинна бути спрямована на сім'ї з дітьми, в яких батьки у зв'язку з тривалою хворобою не можуть виконувати належним чином свої батьківські обов'язки; де триває процес розлучення батьків та вирішується спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання дітей, участі в їх вихованні; з дітьми, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків; у яких було скоєно фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство над дітьми, жорстоке поводження з ними або існує реальна загроза його вчинення; в яких діти самовільно покидають місце постійного проживання; діти в яких перебувають в інтернатних закладах, або де є ризик за заявою батьків помістити дітей в даний заклад у зв'язку з неспроможністю задовольнити потреби дітей (Постанова КМУ Постанова КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866 (зі змінами) «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини») [5, п.3.1]; у яких діти шкільного віку не зараховані до навчання у загальноосвітні навчальні заклади або систематично пропускають без поважних причин навчальні заняття;

3) фактори шкільного середовища, оскільки формуванню передумов протиправної поведінки дітей та підлітків сприяють низький рівень безпеки школи, надмірно жорсткі вимоги до успішності навчання, надмірні дисциплінарні санкції, цькування дитини однолітками, погані стосунки з ровесниками та педагогами, незалучення учнів до соціально корисної праці класу та низька успішність у навчанні, відсутність бачення дитиною свого майбутнього;

4) фактори впливу ровесників; вплив ровесників на формування протиправної поведінки проявляється згодом, після того, як вступають у дію особистісні та родинні фактори, коли дитина дорослішає;

5) фактори функціонування громади (обмежені ресурси для відпочинку, змістовного та активного дозвілля; здобуття професійних навичок, духовного розвитку та медичної допомоги для неповнолітніх; доступність алкоголю та наркотиків/реклама, популяризація психотропних речовин).

Починаючи з 2000 року, Україна зробила низку важливих кроків стосовно реалізації міжнародних зобов'язань та ухвалила закони щодо захисту дитинства, соціальної роботи з дітьми та молоддю, попередження насильства в сім'ї, яке є одним із найзначніших криміногенних факторів. Стосовно неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, в Україні докладено багато зусиль з метою покращення захисту прав дітей та вирішення проблем, що призвели до конфлікту із законом [9].

Основними законодавчими, нормативно-правовими актами, які використовуються у роботі, є такі [7]:

- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р.;

- Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI;

- Закон України № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р.;

- Закон України № 160-VIII «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р.

Здійснюючи оцінку потреб дітей, які перебувають у конфлікті з законом, доцільно дотримуватися відповідних категорій такої оцінки: стосунки в сім'ї; освіта, навчання та працевлаштування; дозвілля та відпочинок; стосунки з друзями та однолітками; вживання психоактивних речовин; особисті якості та поведінка; ставлення до правопорушень [5].

Залучення неповнолітніх та їх батьків до участі у профілактичних програмах є важливою позицією для внесення до плану роботи [1]. Добираючи учасників та комплектуючи групи, наприклад, для тренінгових занять, слід зважати на: досвід ризикованої поведінки неповнолітнього, вік, умотивованість до зміни поведінки та участі у програмі, інтелектуальні здібності та освітній рівень, кількість учасників. Загалом, доцільно застосовувати заходи масового, групового та індивідуального характеру з огляд на психолого-педагогічні та соціальні характеристики особи.

Основними рекомендаціями щодо роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, є такі [3; 4; 6; 8; 9; 10]:

1) підвищення внутрішньої мотивації неповнолітніх до змін – одне з провідних завдань соціального працівника;

2) застосування позитивного підкріплення – це важливий інструмент на шляху зміни поведінки підлітка;

3) послуги дітям слід надавати відповідно до виявлених криміногенних факторів ризику;

4) важливим завданням ресоціалізації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, є розвиток у них життєвих навичок за допомогою інструментів когнітивно-поведінкового втручання;

5) на шляху підтримки позитивних змін у поведінці дітей важливим є сприяння їх неперервній підтримці з боку найближчого оточення та громади;

б) необхідним є здійснення оцінки та аналізу ефективності методів і прийомів що застосовувалися до неповнолітніх, які вчинили правопорушення;

7) інформування щодо досягнутих результатів є обов'язковим складником роботи.

Висновок. Слід відмітити велику роботу соціальних працівників територіальних громад та її структурних підрозділів, комунальних установ, представників громадських організацій та волонтерів з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом. Для підвищення ефективності соціальної роботи важливо оперувати поняттями: конфлікт із законом; дитина, яка перебуває у конфлікті з законом; пробація. Встановлено основні фактори ризику потрапляння дитини у конфлікт із законом. Важливо володіти основними законодавчими, нормативно-правовими актами, які використовуються у роботі. А також залучати неповнолітніх та їхніх батьків до участі у профілактичних програмах. Проведення глибокого аналізу законодавчого й теоретичного забезпечення, детермінант вчинення правопорушень неповнолітніми та визначення найбільш ефективних методів роботи дозволили визначити основні методичні рекомендації щодо роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом.

Список використаних джерел

1. «Вчимося керувати емоціями»: тренінгова програма для дівчат-підлітків / Васлян О. К., Москаленко В. Л. Новохатня К. А.; за ред. А. Д. Греам, Т. В. Журавель, А. Ріндер фон Бекерат. К.: Агрітім Канада 2016.

2. Закон України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. №160-VIII.

3. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації (2007): навч.-метод. комплекс / Автор.-упоряд.: О.В.Безпалько, І.Зверева, З.П.Кияниця, В.О.Кузьмінський та інші / За заг. ред.: І.Д.Зверєвої, Ж.В. Петровича. К.: Фенікс, 528 с.

4. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки; навч. посіб. К.; Либідь, 2011.

5. Методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків і потреб дітей в конфлікті з законом можна завантажити за посиланням: <http://kvs.gov.ua/zmi/MetodRyzyk06022015.pdf>.

6. Постанова КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866 (зі змінами) «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», п. 3.1.

7. Програма «Управління гнівом»: методичний посібник/ Кальчева О.Ю., Місяк О.К. ; за ред. А. Д. Греам, С. Прокофів : Агрітім Канада 2016. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації (2007): навч.-метод. Комплекс / Автор.-упоряд.: О.В.Безпалько, І.Дзверєва, З.П.Кияниця, В.О.Кузьмінський та інш. / за заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петрочко. К.: Фенікс, 528 с.

8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

9. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: Монографія (2008) / за ред. В.В. Барабаша. Херсон: Вид-во ПП Вишемирський В.С., 340 с.

10. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / за ред. В.М. Синьова К.: Державний центр соціальних служб для молоді, Державний департамент України з питань виконання покарань, 2003. 222 с.

Михайло Фундига
студент групи СРК 20-1

Катерина Олійник
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет*

ПРИКЛАДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ТА УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті зазначено, що військове вторгнення російського агресора спровокувало появу низки соціально вразливих категорій. Нами зосереджено увагу на внутрішньо переміщених особах. Окреслено проблеми ВПО, що стоять на заваді їх повноцінної соціалізації. Розкрито професійні здобутки закладів та установ соціального спрямування щодо підтримки ВПО. Здійснено наголос на необхідності посилення роботи суб'єктів соціальної політики задля вирішення існуючих прогалин.

***Ключові слова:** військове вторгнення, соціально-економічні проблеми, внутрішньо переміщені особи, мультидисциплінарна команда фахівців соціальної сфери, шляхи подолання існуючих прогалин.*

Українське сьогодні охарактеризувалось погіршенням соціально-економічного становища завдяки повномасштабному військовому вторгненню російської федерації на територію нашої держави. У тяжкому становищі опинилось чимало соціально вразливих категорій населення, зокрема, особи, які відмовились визнавати загарбницький режим.

Інтенсифікація міграційних процесів породжує певні проблеми кількісного та якісного характеру в окремих регіонах країни. Внутрішньо переміщені особи зазнали дефіциту побутових речей, соціальної допомоги, послуг, які надаються закладами та установами соціального спрямування.

Досліджуючи окреслену проблему, ми виявили низку проблем соціально-психологічного, соціально-медичного та правового характеру [1]. Така обставина вимагає активізації роботи мультидисциплінарної команди фахівців соціальної галузі.

ВПО складають клієнтську базу низки закладів та установ системи соціальних служб. За останнє десятиріччя в Україні почали з'являтися та посилено працювати соціальні служби та благодійні організації.

Уваги заслуговує робота Центру соціальних служб: соціально-педагогічні, інформаційно-просвітницькі, юридичні послуги високого гатунку. Спеціалісти центрів переймаються здійсненням соціального супроводу осіб, що опинились у складних життєвих обставинах [2; 3].

Робота фахівців Центру соціально-психологічної допомоги полягає в підтримці громадян, які характеризуються соціально-психологічними, соціально-побутовими, соціально-медичними та соціально-економічними проблемами. Допомога спеціалістів центру дарує можливість клієнтам повернутись до звичного соціально здорового життя.

Департамент соціального захисту населення забезпечує соціальну підтримку громадян, надає соціальні послуги різним категоріям осіб

(малозабезпечені, багатодітні, особи з обмеженими можливостями, внутрішньо переміщені особи).

Під час наукових розвідок ми натрапили на інформаційне повідомлення щодо діяльності Благодійного фонду «Право на захист», який впроваджує проєкт «Забезпечення захисту прав та юридичну допомогу внутрішньо переміщеним особам та таким, що постраждали від конфлікту на сході України», головним вектором якого є грошова допомога соціально незахищеним верствам населення, забезпечення їх базових потреб.

Необхідно зауважити на результативній роботі органів державної влади Хмельницької області: в регіоні проживає 212 дітей-сиріт та дітей, які були евакуйовані з інших регіонів країни; ВПО розміщені у вільних приватних та комунальних помешканнях, приміщеннях релігійних організацій; функціонує Кол-центр (на базі Державного архіву Хмельницької області).

Владними структурами активно реалізується робота щодо пошуку спонсорів (гуманітарна допомога), працює логістичний центр, здійснюється переміщення громадян за потребами.

Фахівці соціальної сфери консультують внутрішньо переміщених осіб щодо можливості їх розташування (транзит / довготривале), отримання ними необхідних послуг, речей, продуктів, медикаментів. Активно реалізується діяльність, спрямована на пошук роботи, підтримку бізнесу внутрішньо переміщених осіб тощо.

З метою розвантаження комунальних закладів Хмельницької області створено місця проживання ВПО; надано гуманітарну допомогу територіальним громадам регіону, закладам та установам, що здійснюють підтримку ВПО.

Попри ефективну роботу вище зазначених суб'єктів соціальної політики, діяльність яких спрямована на підтримку внутрішньо переміщених особам, існує чимало не вирішених проблем, які вимагають

спільної посиленої діяльності органів державної влади та структурних елементів системи соціальних служб.

Список використаних джерел

1. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
2. Дубич К. В. Вступ до соціальної допомоги: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 224 с.
3. Дубич К. В. Історія і теорія соціального забезпечення в Україні та закордоном. Навчальний посібник. Львів: «Магнолія 2006», 2018. 272 с.

Світлана Чернета,
*доктор педагогічних наук, завідувачка кафедри
соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ПАТРОНАТ НАД ДІТЬМИ ЯК КОМПЛЕКСНА СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Автор висвітлює проблему патронату над дітьми як комплексна соціальна послуга в умовах воєнного стану, його поняття, розкриває особливості патронату над дітьми в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *соціальні послуги, патронат над дітьми, патронатний вихователь.*

Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, суттєво ускладнилися та зазнали змін у зв'язку з військовою агресією росії на сході України та повномасштабним вторгненням, пандемією Covid-19.

Європейські цінності виховання дітей в сімейному середовищі, відмова від інституційного виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, стали пріоритетними для сучасного українського суспільства.

Питання влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування до альтернативних форм, були предметом наукових розвідок: Т. Ф. Алексеєнко, О. І Карпенко, В. П. Мироненко, Л. Ю. Міхеєва, О. О. Пунди та ін. Проблеми патронату було досліджено у працях Л.

Коваль, Л. В. Лешанич, Ж. В. Петрочко, З. В. Ромовської, О. В. Фетісової, Б. І. Сташків та інших.

Право кожної дитини на виховання в сім'ї, або в умовах, максимально наближених до сімейних закріплено в міжнародних (Конвенція ООН про права дитини) та вітчизняних нормативних документах (СК України, Закон України «Про охорону дитинства», Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 р та ін.).

Однією з альтернативних форм влаштування дитини, яка опинилась в складних життєвих обставинах, яка залишилася без піклування батьків є патронат над дитиною.

Також патронат над дітьми розглядається як певна модель профілактики соціального сирітства, яка реалізується у процесі запровадження механізмів міжвідомчої взаємодії в процесі раннього виявлення вразливих сімей з дітьми, вироблення управлінських рішень з урахуванням найкращих інтересів дитини, розвитку сімейно зорієнтованих послуг в громаді [2, с. 83].

На думку Г. І. Слезанської, послуга патронату на рівні територіальної громади є дієвою у випадку: екстреного надання «дашу над головою» у зв'язку із виявленням жорстокого поводження із дітьми, фактів насильства; потрапляння дітей у складні життєві ситуації у зв'язку із госпіталізацією її біологічних батьків у медичні заклади на короткотермінове чи довготермінове лікування; раптової втрати біологічної сім'ї; тимчасового влаштування дитини до усиновлення або оформлення опікунства родичами, які на даний момент відсутні [3, с. 220].

Петрочко Ж. В. патронат над дітьми у широкому значенні розглядає як систему соціальних взаємодій, процес спільної діяльності, під час якої особи, групи чи спільноти безпосередньо чи опосередковано впливають одне на одного; він передбачає прояви взаємної зацікавленості й відповідальності, допомоги й співпраці [2, с. 83].

Аналіз та вивчення досвіду іноземних держав, напрацьоване нормативно-правове забезпечення та реалізація патронату в Україні потребувало миттєвих змін в умовах воєнного стану.

Керуючись пріоритетністю інтересів дитини в Україні після початку повномасштабного вторгнення росії було створено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану та внесено зміни до деяких нормативно-правових документів, зокрема, до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя. Виходячи з того, що патронат над дитиною розглядається як професійна комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, основні зміни стосувалися правил надання послуги патронату над дитиною під час воєнного або надзвичайного стану та у разі виникнення загрози життю чи здоров'ю дитини.

В умовах воєнного часу запроваджено механізм переміщення дитини разом із сім'єю патронатного вихователя на безпечну територію; можливість влаштування до сім'ї патронатного вихователя за згодою його дітей, які не є рідними братами та сестрами або такими, що виховувались в одній сім'ї; можливість продовження або припинення дії договору про патронат над дитиною з урахуванням фактичних обставин; механізм прийняття рішення про надання послуги патронату над дитиною та укладення договору про умови запровадження патронату за розпорядженням сільського, селищного, міського голови на підставі подання служби у справах дітей; розмежування функцій служб у справах дітей за місцем створення сім'ї патронатного вихователя та за місцем її переміщення на безпечній території) [1].

Виходячи з того, що основними послугами, які отримують діти, перебуваючи під патронатом, є виховання, догляд та реабілітація, особливий акцент робиться на:

- забезпеченні подолання психологічної травми, яку дитина зазнала, в тому числі внаслідок війни. Така робота має здійснюватися патронатними вихователями разом з психологом та/або психотерапевтом, іншими фахівцями за потреби;

- формування або відновлення соціальної взаємодії, комунікації, допомога в соціальній адаптації. Така робота має здійснюватися патронатними вихователями разом з фахівцем із соціальної роботи, соціальним педагогом;

- формування навичок здорового способу життя, відповідального ставлення до здоров'я. Таку роботу варто здійснювати патронатним вихователям разом з медиками різної спеціалізації (стоматологи, терапевти та ін.).

Отже, патронат над дітьми є відносно новою та необхідною послугою, яка спрямована забезпечення термінового захисту і задоволення потреб дитини, відновлення потенціалу біологічної сім'ї.

Список використаних джерел

1. Патронат над дитиною в умовах воєнного стану в Україні. URL : <https://tyachiv-rda.gov.ua/news/6680-patronat-nad-ditinoyu-v-umovah-voynenogo-stanu-v-ukrayin.html>

2. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/32308467.pdf>

Слозанська Г. І. Послуга патронату в системі захисту та підтримки сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Київ, 2018. № 24, 214-222

Олена Шаповал

*здобувачка першого року навчання
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
факультету педагогічної освіти та соціальної роботи,
кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У публікації розкрито особливості профілактики деструктивної поведінки, обумовлені специфікою проблем підліткового віку, акцентовано увагу на потребі впровадження профілактичних програм, спрямованих на підвищення у підлітків мотивації до здорового способу життя, формування у них навичок безпечної поведінки, а також опануванні батьками дієвих прийомів і методів щодо налагодження довірливих відносини з дітьми підліткового віку, посиленні уваги до їхніх потреб у спілкуванні та визнанні.

Ключові слова: деструктивна поведінка, профілактика, підліток, профілактична програма

Деструктивну поведінку в соціально-психологічному аспекті визначають як поведінку людини, спрямовану на руйнування соціальних норм. Також її розглядають на рівні асоціальних, девіантних, делінквентних, кримінальних та інших дій, описуючи по-різному об'єкти руйнування (або окремі їх характеристики), які можуть бути розділені на три види:

- інтраперсональний (внутрішньоособистісний, тілесний);
- інтерперсональний (міжособистісні стосунки з конкретними людьми);
- метаперсональний (громадські та державні інститути) [6].

Останнім часом ще виокремлюють такий вид деструктивної поведінки, яка викликана схильністю до ризиків, не спрямована на саморуйнування, але несе в собі небезпеку та доволі часто є неусвідомлюваною [1].

Деструктивна поведінка є полідетермінованою та доволі часто постає відповіддю на певну ситуацію. Її індикаторами у підлітковому віці можуть бути як психологічні зміни особистості, так і зміни, пов'язані із зовнішнім виглядом дитини та їхньою поведінкою [2].

У підлітковому віці дитина є вразливою до фізіологічних та фізичних змін, легко піддається зовнішнім подразненням, впливам ровесників, бажанням експериментувати, в той час, коли знання та життєві навички у неї лише починають формуватися. Наразі актуальним є впровадження ефективних програм, форм і методів профілактики деструктивної поведінки підлітків, які б забезпечили позитивний вплив на їх поведінку через підвищення мотивації до здорового способу життя, формування навичок безпечної поведінки [4].

Профілактика деструктивної поведінки базується на з'ясуванні особливостей соціалізації підлітків та формуванні у них моральних якостей як у суб'єктів соціальних відносин. Основними інститутами соціалізації дітей постають сім'я і заклад загальної середньої освіти, де закладаються моральні цінності, формується загальна спрямованість поведінки. Профілактика деструктивних дій підлітка має на меті активізацію його внутрішнього потенціалу і позитивних якостей, переключивши на них увагу та мотивуючи до соціально правомірної поведінки. Профілактична діяльність з підлітками має бути спрямована не тільки на усунення наслідків деструктивних дій, але й на запобігання деструктивній поведінці через формування сприятливого соціально-психологічного клімату в безпечному шкільному середовищі [5].

У межах профілактичних програм для підлітків слід урахувувати:

- *їх досвід деструктивної поведінки* (дає можливість визначити доцільний вид – первинна, вторинна, третинна);
- *вік* (зміни, доповнення, обмеження у профілактичній програмі, виходячи з особливостей підліткового віку);
- *мотивацію до зміни поведінки та участі у профілактичній програмі* (визначає основні завдання у роботі з підлітками);
- *інтелектуальні здібності та освітній рівень* (приблизно однакові);
- стать* (змішані групи чи одностатеві групи залежно від інформації);

– кількість учасників (оптимальна кількість учасників у групі – 8–14) [4].

Для профілактики деструктивної поведінки підлітка бажано вживати такі заходи:

- прагнення прийняти думку підлітка та його свободу на певні дії;
- дотримання балансу між необхідністю, можливостями підлітка виконувати певні дії та бажанням до їх здійснення;
- допомога підлітку в екологічному вираженні себе, соціальній адаптації і самореалізації;
- поступове розширення зони відповідальності за свої вчинки, збільшення самостійності в щоденних справах [3].

Певні дослідження звертають увагу на роль сім'ї як чинника деструктивної поведінки. Зокрема, формуванню у підлітка деструктивної поведінки можуть сприяти характер сімейних взаємин (сварки, бійки між батьками тощо) і стиль сімейного керівництва (жорстокі покарання, відсутність контролю за дітьми та ін.) [6].

Важливою є профілактична робота з батьками щодо опанування ними дієвих прийомів і методів щодо налагодження довірливих відносини з підлітком, посилення уваги до потреб підлітків у спілкуванні та визнанні [5].

Отже, профілактика деструктивної поведінки підлітків, з одного боку, базується на загальних принципах і підходах, а з другого боку, має певні особливості, обумовлені специфікою проблем підліткового віку. Це вимагає більш конкретно спрямованого цілепокладання, змістового наповнення, урахування специфічних потреб підлітків тощо, що і буде розглянуто нами у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Андросович К. А., Ткаченко Л. І. . Профілактика деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі : методичні рекомендації. Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 40 с.

2. Дереш В. С. Теоретичні аспекти деструктивної поведінки підлітків. *Педагогічний альманах*. 2022. №52. С. 172–178. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi52.404>
3. Деструкція – що це таке, основні причини і симптоми, які є види і форми? *Publish Україна*. 2022. URL: <http://surl.li/scljx> (дата звернення: 23.03.2024)
4. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. №1. С. 64–72, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>
5. Профілактика деструктивної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. М. Удовенко. 2022. 145 с.
6. Яцишина А. М. Дослідження психологічних основ деструктивної поведінки та її прояву у дітей шкільного віку. *Наука і освіта*. 2016. №11. С. 79–79.

Алла Ярошенко,
докторка філософії із соціальної роботи
м. Київ

Тетяна Семигіна
докторка політичних наук, професорка
Національне агентство кваліфікацій
м. Київ, Україна

ІНСТРУМЕНТ САМООЦІНЮВАННЯ

ДЛЯ РОБОТИ З ЧОЛОВІКАМИ,

ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

У роботі розглядаються питання щодо надання соціальних послуг чоловікам, які постраждали від сексуального насильства. Наведено розроблені авторками питання для самооцінювання соціальними працівниками своєї готовності працювати з постраждалими чоловіками з урахуванням гендерно чутливого підходу та опертям на складники гендерної компетентності.

Ключові слова: насильство, сексуальне насильство, чоловіки, соціальна робота, самооцінювання.

Вступ. Соціальні працівники нерідко стикаються з необхідністю надання соціально-психологічних послуг чоловікам, які постраждали від сексуального насильства. Сьогодні кількість таких чоловіків у нашій країні зростає, що зумовлено розв'язаною росією війною проти України. В період з 2014 р. було зафіксовано випадки сексуального насильства як над військовими полоненими, так і над цивільним населенням, що сталися на

окупованих росією і контрольованих збройними формуваннями територіях [1; 3].

Соціальні працівники, до яких звертаються постраждалі від сексуального насильства чоловіки, нерідко відчують брак знань і емоційну вразливість перед їхніми історіями, що потребує не тільки підвищення теоретичного рівня, а й занурення у власні переживання та упередження.

Мета. Ця розвідка має на меті ознайомити з інструментом самооцінки, який допоможе соціальному працівнику усвідомити готовність і власний рівень знань та навичок для надання соціально-психологічних послуг постраждалим від сексуального насильства чоловікам.

Результати. Соціальна робота повинна враховувати специфічні унікальні потреби різних груп клієнтів [2]. Тож соціальні працівники у своїй роботі мають брати до уваги, що постраждалі від сексуального насильства люди стикаються зі значними короткостроковими і довготерміновими проблемами: фізичні наслідки, проблеми психічного здоров'я, напруженість у стосунках з родиною та друзями, а також соціальне відчуження [7].

Сексуальне насильство над чоловіками охоплює: зґвалтування, примушення проникнення в іншого, сексуальний примус, небажаний сексуальний контакт. За даними закордонних досліджень, сексуальне насильство над чоловіками зустрічається рідше, ніж над жінками: один випадок на 14 чоловіків на протипагу одного на п'ять у жінок [8]. Проте, такі цифри, на думку окремих фахівців [6], не можна вважати достовірними через табуїзованість теми.

У разі, коли фахівцям не вистачає необхідних знань та навичок, або вони демонструють прихильність до стереотипних поглядів звинувачення постраждалих [9], це може поглибити наслідки травмивної події у клієнтів. Крім того, враховуючи зв'язок сексуального насильства і зловживання психоактивними речовинами, соціальні працівники повинні володіти

належними навичками оцінки для визначення, чи наявний в анамнезі клієнтів випадок сексуального насильства, виявлення якого сприятиме задоволенню потреб постраждалих у лікуванні та веденні випадку [5].

Для того, щоб зробити соціальну підтримку описаної групи клієнтів дієвішою, ми розробили інструмент самооцінки – опитувальник, завдяки якому соціальні працівники можуть замислитися, наскільки вони володіють достатнім рівнем знань та навичок. При конструюванні цього інструменту використано опитувальник Національного ресурсного центру з сексуального насильства [4] та спеціально розроблені нами питання згідно структури гендерної компетентності [2], яка містить такі складники: предметно-інформаційний (знання), мотиваційно-ціннісний (наміри), рефлексивний (усвідомлення), діяльнісно-операційний (реалізація), лідерський (залучення).

У табл. 1 представлено опитувальник, який охоплює 20 питань. Відповіді на них можуть бути надані як в усній, так і письмовій формі.

Таблиця 1. Інструмент для самооцінювання готовності працювати з постраждалими чоловіками

Блок	Питання для самооцінювання (так/ні/частково (чого саме мені бракує, в чому я хочу більше розібратися)
1. Предметно-інформаційний складник гендерної компетентності (знання)	<p>1. Чи володію я інформацією та спеціальними знаннями з гендерних питань?</p> <p>2. Чи ознайомлений/-на я з актуальною інформацією щодо поширеності та фактів, пов'язаних із сексуальним насильством над чоловіками?</p> <p>3. Чи усвідомлюю я різноманітні аспекти чоловічої соціалізації, а також відмінності, фактори ризику та наслідки сексуального насильства серед чоловіків з різних соціальних груп?</p> <p>4. Чи розумію я загальну реакцію чоловіків на сексуальне насильство, у тому числі коротко- та довгострокові фізичні, психічні та поведінкові реакції?</p>
2. Мотиваційно-ціннісний складник гендерної	<p>5. Чи зацікавлений/-на я в отриманні знань і навичок, які дозволяють ефективно інтегрувати гендерні аспекти у процес планування та реалізації інтервенцій?</p> <p>6. Чи підтримую я ідею гендерної рівності як одну з</p>

компетентності (наміри)	<p>ключових цінностей, на яких базується етика соціальної роботи з чоловіками?</p> <p>7. Чи спираюся я на егалітарну (партнерську) модель побудови стосунків як орієнтир у конструюванні міжособистісної гендерної взаємодії з клієнтом?</p> <p>8. Чи розмірковую я над тим, які кроки я можу зробити, щоб дізнатися більше про потреби постраждалих чоловіків та покращити якість надання їм соціально-психологічних послуг?</p>
3. Рефлексивний складник гендерної компетентності (усвідомлення)	<p>9. Чи усвідомлюю я власні обмеження і привілеї, пов'язані з гендерною приналежністю, при роботі з постраждалими чоловіками?</p> <p>10. Чи не відчуваю я дискомфорт, коли спілкуюся з чоловіками про їхній досвід сексуального насильства?</p> <p>11. Чи розмірковую я над тим, які мої сильні сторони, а де я відчуваю складнощі в розумінні проблем та наданні релевантних послуг постраждалим чоловікам? Що для мене є найбільшим викликом?</p> <p>12. Чи здатний/-на я виявляти толерантність до чоловіків, які визначають свою гендерну ідентичність поза рамками бінарної гендерної схеми?</p>
4. Діяльнісно-операційний складник гендерної компетентності (реалізація)	<p>13. Чи володію я навичками кризового втручання для чоловіків, які пережили сексуальне насильство?</p> <p>14. Чи можу я консультувати як чоловіків, що пережили сексуальне насильство в дитинстві, так і чоловіків, які постраждали від нього у дорослому віці?</p> <p>15. Чи вмю я оцінювати та ставити відповідні запитання щодо впливу сексуального насильства на різні аспекти життя чоловіків?</p> <p>16. Чи можу я надати інформацію та рекомендації постраждалим чоловікам, членам їхньої родини, партнерам чи друзям?</p>
5. Лідерський (залучення)	<p>17. Чи поширюю я в громаді інформацію щодо послуг, які пропонує моя організація/проект, для постраждалих від сексуального насильства чоловіків?</p> <p>18. Чи залучаю я інших соціальних працівників до роботи в проєктах, які надають послуги постраждалим чоловікам?</p> <p>19. Чи зацікавлена/-ний я у проведенні досліджень з метою покращення якості надання допомоги</p>

	<p>постраждалим чоловікам і поширенні результатів?</p> <p>20. Чи підтримую я ініціативи щодо співпраці з іншими організаціями/проектами, які надають гендерно чутливі послуги чоловікам?</p>
--	--

До інших додаткових питань, які важливо розглянути, можемо віднести усвідомлення соціальним працівником власних упереджень і обмежень, як-от у спілкуванні з чоловіками, які представляють більш ніж одну маргіналізовану спільноту (наприклад, наркозалежний ув'язнений бісексуальний чоловік).

Розроблений нами інструмент дає змогу соціальним працівникам усвідомити власну готовність працювати з постраждалими чоловіками, свій рівень знань та навичок з теми чоловічої соціалізації, стигматизації та реакції постраждалих чоловіків на сексуальне насильство, особливостей надання їм соціально-психологічних послуг з урахуванням гендерно чутливого підходу.

Висновки й рекомендації. Соціальні працівники, які надають підтримку чоловікам, що постраждали від сексуального насильства, зустрічаються з низкою труднощів у своїй професійній практиці. Розроблені нами питання для самооцінювання спираються на предметно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, рефлексивний, діяльнісно-операційний, лідерський компоненти гендерної компетентності та є інструментом для усвідомлення соціальним працівником власних обмежень та розвитку необхідних навичок і знань. Подальшого дослідження потребують питання травма-інформованого підходу в соціальній роботі з чоловіками.

Список використаних джерел

1. Бадюк О. Жертвам від 4 до 83 років: найбільше сексуальних злочинів російські окупанти вчинили на Херсонщині. *Радіо Свобода*. 2023, 5 жовтня. URL: <https://bit.ly/4d58XSi> (дата звернення: 20.04.2024).
2. Ярошенко А., Семигіна Т. *Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику: монографія*. Даллас: Primediae-Launch LLC, 2022. 215 с.

3. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні. 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р. *OHCHR*. URL: <https://bit.ly/3JpZlnN> (дата звернення: 20.04.2024).

4. Assessing Our Capacity for Serving Male Survivors of Sexual Violence. National Sexual Violence Resource Center, 2021. 19 p.

5. Busch-Armendariz N.B., Bell H., DiNitto D.M. et al. The Prevalence of Sexual Assault: Evidence for Social Work Education and Practice. *Revista de Asistență Socială*. 2011. Vol. 10. № 1. P. 59-75.

6. Pearson J., & Barker D. Male Rape: What We Know, Don't Know and Need to Find Out: A Critical Review. *Crime Psychology Review*. 2018. № 4(1). P. 72-94.

7. Sexual Assault Awareness Month. *National Association of Social Workers*. URL: <https://bit.ly/3U9ZfWp> (дата звернення: 20.04.2024).

8. Smith S.G, Zhang X, Basile K.C. et al. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2015. Atlanta: NCIPC, 2018. 25 p.

9. Yaroshenko A., Semigina T. Exploring Gender Stereotypes among Prospective Foster Families. *Socialinē Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*. 2022. № 2. P. 62-79.

Ірина Ящищак,
менеджер відділу з Соціальної роботи
Sincere Care Agency (Нью Йорк, США));
випускниця аспірантури (ОПП «Соціальна робота»)
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

Наталія Олексюк
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ-

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ США

У статті розкрито досвід соціальної підтримки студентів-військовослужбовців (ветеранів) в університетах США з метою їх соціальної інтеграції, шляхом адаптації, реадaptaції та професійної перепідготовки. Зазначено, що для налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності колишніх військовослужбовців США виділяють значні ресурси, що, безумовно, є виправданим у соціальному та економічному аспектах.

Ключові слова: *військовослужбовці (ветерани), соціальна інтеграція, соціальна підтримка, соціальна адаптація, професійна перепідготовка, університет.*

До повномасштабного вторгнення росії в Україну в єдиному електронному державному реєстрі ветеранів війни налічувалося майже пів мільйона осіб. Після перемоги в Україні цей реєстр поповниться щонайменше на півтора мільйони наших співгромадян, які здобули досвід участі у воєнних діях. Очевидно, що так само в центрі пріоритетної опіки держави перебуватимуть і члени сімей ветеранів та сімей загиблих воїнів, а це додатково ще кілька мільйонів осіб. За загальними підрахунками, після війни така цифра може сягнути чотирьох мільйонів [4]. Зважаючи на велику кількість ветеранів, яка очікується після війни, для максимально ефективного планування та організації їх соціальної підтримки та підтримки їх сімей, маємо вже сьогодні розробляти програми адаптації ветеранів до цивільного життя та соціальної інтеграції в суспільство. Це допоможе зменшити можливі проблеми й забезпечити гідне та якісне життя ветеранів і їх сімей [1, с. 9].

Реінтеграція ветеранів війни у соціум є складною та багатоаспектною проблемою, тому потребує комплексного підходу, а також співпраці між урядом, громадськістю та власне ветеранами. Процес реінтеграції включає, зокрема: соціальну адаптацію (перехід від військового середовища до цивільного життя, який, у свою чергу, включає: допомогу зі знайомствами та взаємодією з новими соціальними групами, підтримку в адаптації до нового стилю життя і вироблення нових соціальних навичок), психологічну підтримку (ветерани можуть мати психологічні проблеми, такі як ПТСР, тривога, депресія, які потребують спеціалізованої підтримки та лікування); професійну перекваліфікацію (ветерани можуть потребувати допомоги у виборі нової професії або кар'єри, здобутті додаткової освіти або навичок); підтримку з житлом (надання інформації про доступні житлові програми для ветеранів, допомога в отриманні житла); законодавчий супровід (допомога у взаємодії з урядовими структурами,

отримання пільг та послуг, доступних для ветеранів). Вважаємо за необхідне зазначити, що для організації позитивно спрямованої життєдіяльності ветеранів і їх сімей не менш важливим ніж адаптація, є процес реадаптації – надання можливостей ветеранам для навчання і здобуття навичок, які допоможуть їм знайти роботу та інтегруватися в суспільство [2, с. 185-186; 4].

Для максимально ефективної роботи над програмами інтеграції військовослужбовців (ветеранів) у суспільство маємо проаналізувати не лише набутий в Україні, а й закордонний досвід та передбачити можливості його імплементації. З цією метою розглянемо основні аспекти соціальної підтримки ветеранів в університетах США – країни, яка є світовим лідером у наданні соціальних гарантій усім, хто готовий у разі потреби захищати інтереси Америки та її громадян. Звільнені в запас військові тут не стають соціальним тягарем – у США піклуються про розвиток найрізноманітніших програм, які допоможуть адаптуватися колишнім військовослужбовцям, а роботодавцям – отримати хороших працівників [3, с. 188-189; 4].

За даними Міністерства оборони США у 2023 році на Департамент ветеранів США, який реінтегрує військових до цивільного життя, виділено \$303 мільярди. Це другий за обсягом фінансування департамент американського Міністерства оборони. Зазначимо, що станом на 2023 рік у США проживає понад 18 мільйонів ветеранів, 19% з яких – ветерани з інвалідністю. Найбільшу частку з виділених на департамент грошей становить інвестиція в освіту ветеранів, що принесе більше користі, ніж звичайна пільга, оскільки суттєво знижує ефект безробіття, дозволяє з одного боку підвищити професійний рівень ветеранів, а з іншого – розтягнути в часі їхнє працевлаштування, що дозволить уникнути колапсу на ринку праці. Багато ветеранів після завершення служби навчаються на курсах і тренінгах, що на деякий час утримує їх від виходу на роботу й високої конкуренції між собою, а також дозволяє претендувати на більш

кваліфіковану роботу. При багатьох університетах є спецкласи для ветеранів, а освіта має значну соціальну орієнтованість. Загалом для навчальних закладів престижно, коли до них вступають захисники й захисниці. Сьогодні університети Америки змагаються за студентів-ветеранів [1, с.10; 4].

Розроблені в університетах США програми для професійної перепідготовки ветеранів, спрямовані на забезпечення комфортного та ощадливого переходу військовослужбовця від військової служби до життя у цивільному суспільстві. Наприклад, курс «Соціальне пристосування» для ветеранів зосереджений на навчанні їх позитивному переходу від військового до цивільного життя. Курс передбачає: формування навичок спілкування з сім'єю, друзями та колегами у цивільному житті, навичок міжособистісного спілкування); пристосування до цивільної роботи (розуміння культури цивільного робочого місця та формування навичок, необхідних для успішної кар'єри); оволодіння ефективними методами управління стресом (формування відповідних навичок, робота зі стресовими ситуаціями та з ПТСР); соціальне включення (розуміння правил взаємодії зі спільнотою, волонтерство, участь у громадських організаціях); підтримка ментального здоров'я (усвідомлення важливості та необхідності професійної психологічної допомоги); курс з фінансової грамотності (бюджетування; збереження та інвестування грошей, вкладання їх в акції, облігації або інші фінансові інструменти); управління боргами (включаючи інформацію про студентські кредити, кредитні картки та іпотеки); податки (розуміння податкового законодавства та заповнення податкових декларацій); пенсійне планування (включає інформацію про різні форми забезпечення після служби); оцінка навичок (самооцінка; консультація з професійним радником або кар'єрним консультантом; переклад військових навичок на мову цивільного ринку праці (ідентифікація навичок, їх адаптація і передача в контексті цивільних професій (наприклад, розробка професійного резюме, підготовка до

співбесід та створення мережі контактів, які можуть допомогти в отриманні роботи) [2, с.183; 4].

Моніторинг успіхів (прогресу) в переході студента-ветерана до цивільного життя може бути виконаний за допомогою: індивідуального плану навчання (професійні радники або перехідні координатори можуть створити індивідуальний план дій, що ґрунтується на поетапній стратегії переходу); зустрічі з радниками (ветерани можуть зустрічатися з радниками, щоб обговорити свій прогрес й визначати наступні кроки); використання он-лайн інструментів (існує велика кількість он-лайн інструментів і платформ, які можуть допомогти ветеранам відстежувати прогрес у навчанні, пошуку роботи, адаптації до цивільного життя); зворотний зв'язок від роботодавців і спільноти для розуміння, як ветерани адаптуються та які сфери можуть вимагати додаткового розвитку [4].

В Україні наразі розробляються та апробуються програми підтримки ветеранів. Вважаємо, що позитивні елементи досвіду університетів США дозволяють імплементувати їх у практику повернення військовослужбовця (ветерана) до цивільного життя та налагодження його позитивно спрямованої життєдіяльності. Адже від успішної соціальної інтеграції ветерана виграє сам ветеран, оскільки відчує власну потрібність й здатність забезпечити себе і свою родину, а також виграє держава, так як отримає сплачені податки, зниження соціальної напруги, підвищення ВВП, що, в кінцевому рахунку, забезпечить її суб'єктність.

Список використаних джерел

1. Капська А.Й., Олексюк Н.С. Організаційно-педагогічне забезпечення позитивної життєдіяльності сім'ї військовослужбовця. Вісник *Чернігівського державного педагогічного університету*. Випуск 61. Серія : педагогічні науки. Чернігів, 2009. С. 6–11.

2. Олексюк Н. С. Соціальна підтримка військовослужбовців Збройних Сил як важливий напрям соціальної політики у США // *Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : колективна монографія*. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 182–198. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17337/1/10_Oleksiuk.pdf.

3. Ящишак І. В. (2022). Напрями соціальної підтримки студентів в університетах США. *Соціальна робота та соціальна освіта. Наукове видання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Випуск 1 (8). С.183–190. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/262715>.

4. Реінтеграція у суспільство: як ветерани США впорядковують життя після служби. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/reintegratsiya-v-suspilstvo-yak-veterany-u-ssha-vporyadkovuyut-zhyttya-pislya-sluzhby/>.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА
МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА (WSL), М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА ДЛУГОША (UJD),
М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
УНІВЕРСИТЕТ HUMANITAS, М. СОСНОВЕЦЬ, ПОЛЬЩА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. А. С. МАКАРЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ЗБІРНИК ТЕЗ
XIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»
25-26 квітня 2024 р.**

**Зміст статей подано в авторській редакції.
За заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук**